

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Vavřinec Klener

**Volební právo v Anglii v 19. a na počátku
20. století**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra: právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 22. 8. 2018

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 228 157 znaků včetně mezer.

.....
Vavřinec Klener v. r.

diplomant

V Praze dne 29. 8. 2018

Děkuji vedoucímu této diplomové práce, prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., za cenné rady a připomínky, které mi s ochotou a vstřícností poskytoval.

Děkuji svým rodičům za trpělivou a neutuchající podporu, které jsem se těšil v průběhu celého studia, nevyjímaje z toho období vzniku této práce.

Obsah

Úvod	1
I. Před r. 1832: reformovat či nereformovat?	
I.1 Předreformní Dolní sněmovna	3
I.2 Kritika a obhajoba předreformního systému	6
I.3 Diskuse o reformě v Parlamentu i mimo něj	11
II. 1832: Velká reforma	
II.1 Přijetí reformního zákona – roky politického varu	16
II.2 Zákon o zastoupení lidu z roku 1832	20
II.3 Navazující reformní zákonodárství	25
II.4 (Ne)očekávané důsledky „Velké reformy“	25
III. 1832–1865: Mezi dvěma reformami	
III.1 Seznamy voličů a úplatky – trny v patě poreformního systému	30
III.2 Chartismus, Anit-Corn Law League a volební právo	32
III.3 Reformní návrhy 50. let	35
IV. 1866–1883: Druhý reformní zákon a následný vývoj	
IV.1 Russellův a Gladstonův návrh reformy z roku 1866	38
IV.2 Disraeliho koncepce volební reformy	41
IV.3 Zákon o zastoupení lidu z roku 1867	46
IV.4 Důsledky přijetí druhého reformního zákona	59
IV.5 Další volební zákony konce 60. let	53
IV.6 Zavedení tajného hlasování	54
IV.7 Konečný zásah proti uplácení voličů zákonem z roku 1883	56
IV.8 Volební zákony 70. let upravující vedení seznamů voličů	57
V. 1884–1885: Třetí volební reforma	
V.1 Třetí volební reforma jako dílo politického kompromisu	59
V.2 Zákon o zastoupení lidu z roku 1884 a důsledky jeho přijetí	63
V.3 Zák. o redistribuci poslaneckých mandátů z r. 1885 a důsledky	64
VI. 1886–1928: Na cestě k všeobecnému volebnímu právu	
VI.1 Volební právo žen před rokem 1918	67
VI.2 Návrhy volební reformy před a v průběhu Velké války	70
VI.3 Zákon o zastoupení lidu z roku 1918	74
VI.4 Důsledky přijetí zákona o zastoupení lidu z roku 1918	76
VI.5 Zákon o zastoupení lidu a rovném volebním právu z roku 1928	78
Závěr	80
Seznam použitých zdrojů	83
Název diplomové práce, abstrakt a 3 klíčová slova	94

Úvod

Historie britského parlamentarismu náleží k nejpoutavějším tématům, jež britské právní dějiny nabízejí. Vždyť již samo sídlo britského parlamentu – londýnská čtvrť Westminster, dala název celému politickému systému, tu více, tu méně úspěšně replikovanému v desítkách států celého světa. Jedním z dílčích témat, jež však má na fungování celého systému zásadní vliv, je způsob, jímž je parlament ustavován.

Parlament Spojeného království, *Parliament of the United Kingdom*, (tak jako jeho předchůdci, před r. 1801 Parlament Velké Británie a před r. 1707 Anglický parlament) sestává, jak je všeobecně známo, vedle panovníka (*King-*, resp. *Queen-in-parliament*) ze dvou komor: *House of Commons*, tj. Sněmovny obcí či též Dolní sněmovny, a *House of Lords*, Sněmovny lordů. Na rozdíl od aristokratické Sněmovny lordů je Dolní sněmovna obsazována na základě přímých voleb poslanců. Právě ty – či přesněji řečeno volební právo, na jehož základě se ve sledovaném období konaly – jsou stěžejním tématem této práce.

Časové rozpětí, jemuž se práce věnuje, sahá, jak již plyne z jejího názvu, od počátku 19. do počátku 20. století, s nezbytnými přesahy do let bezprostředně předcházejících a následujících. Nikterak se přitom nejedná o stochasticky zvolenou výseč historie. Přejít od ryze středověkého a po staletí v zásadě neměnného modelu parlamentních voleb ke všeobecnému, přímému, rovnému a tajnému volebnímu právu se totiž v úplnosti odehrál právě v tomto období. Za milník, ohraničující jeho počátek, můžeme bez velkých rozpaků označit přijetí Zákona o zastoupení lidu z roku 1832. Jeho významu a obsahu by ovšem nebylo možno dobře porozumět, nepředsunuli-li bychom před něj stručný nástin právních a politických debat o reformě volebního systému, jež se se zvýšenou prudkostí rozbíhají od poslední čtvrtiny 18. století. Studované období lze velmi přirozeně zakončit v roce 1928, kdy byl přijat zákon zaručující všeobecné a rovné volební právo všech mužů a žen starších 21 let. Jím byla britskému volebnímu právu a volebnímu systému ve všech podstatných rysech dodána podoba, jež je živá i v současnosti. Pozdější změny, jako např. snížení cenzu věku na 18 let v roce 1969, měly již jen dílčí charakter.

Ačkoli v průběhu studovaného období byli v Parlamentu zastoupeni poslanci všech čtyřech zemí Spojeného království – Anglie, Walesu, Skotska i Irska, je tématem této práce volební právo toliko v jedné z nich, totiž v Anglii. Přestože vývoj volebního práva byl v uvedené době ve všech zemích rámcově obdobný, v detailu můžeme vysledovat velké

množství konkrétních odlišností; platí přitom, že s ohledem na historické pozadí měl sledovaný vývoj v Anglii a Walesu k sobě vždy blíže, než tomu bylo ve srovnání se Skotskem a Irskem. Pro úpravu volebního práva v každé zemi byly také v neposlední řadě po dlouhou dobu vydávány zvláštní právní předpisy. Zacílení práce pouze na Anglii umožňuje vyhnout se zbytečnému tříštění pozornosti, aniž by ze zorného pole unikly vůdčí principy, jimiž se sledovaný vývoj vyznačuje. Situace ve zbylých zemích Spojeného království bude podána jen okrajově, jak to bude v konkrétních případech účelné.

Na pojem volebního práva je třeba nahlížet jak v jeho objektivním (jako na souhrn právních norem týkajících se voleb), tak v subjektivním (jako na oprávnění voliče přistupovat k volbám) smyslu. Subjektivní rovina tohoto termínu pak v sobě zahrnuje jak volební právo aktivní, tj. právo volit, tak volební právo pasivní, tj. býti volen. Význam tohoto pojmu rovněž nelze zužovat pouze na právo volit do zákonodárního sboru: jeho obsahem je samozřejmě i volební právo do orgánů místní samosprávy apod.

Přesto je v této práci největší pozornost věnována zvláště aktivnímu volebnímu právu do Dolní sněmovny Parlamentu Spojeného království. To konečně odpovídá významu anglické verze názvu této práce, jenž zní „*Suffrage in England in the 19th and the early 20th centuries*“. Prvotním význam anglického pojmu *suffrage* totiž odpovídá právě aktivnímu volebnímu právu.¹ Bylo to také mimo jakoukoli rozumnou pochybnost právě aktivní volební právo v parlamentních volbách, které ve sledovaném období prodělalo nejbouřlivější vývoj, jemuž bylo věnováno nejvíce politické pozornosti jak ze strany politiků, tak ze strany veřejnosti, s nímž se pojily nejintenzivnější právně-politické debaty a jehož změny přinesly nejzásadnější dopady na ústavní a politickou praxi ve Spojeném království.

Tato práce si rovněž neklade za cíl zachytit debatu o volebním právu a jeho možných změnách, která ve Spojeném království v 19. a na začátku 20. století probíhala na řadě různých úrovní a platforem, v její úplnosti. Přibližuje její nejvýznamnější mezníky, ovšem blíže se soustředí zejména na debatu parlamentně relevantní, jež měla zpravidla přímý, nikoli toliko politicko-sociologický vliv na podobu přijatých či i jen navrhovaných právních předpisů upravujících volební právo.

¹ Srov. např. s BOUVIER J. *Bouvier's Law Dictionary, Volume III*, s. 3177; *Oxford Dictionaries*, heslo „*suffrage*“. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/suffrage>; *Black's Law Dictionary - Free Online Legal Dictionary 2nd Ed.*, heslo „*suffrage*“. Dostupné z: <https://thelawdictionary.org/suffrage/>

I. PŘED R. 1832: REFORMOVAT ČI NEREFORMOVAT?

I.1 Předreformní Dolní sněmovna

Aby bylo možno problematiku volebního práva a s ním souvisejících parlamentních reformou uchopit, je třeba se alespoň krátce vrátit do doby o několik století starší. Na rozdíl od situace v řadě jiných zemí totiž nelze k aktivnímu volebnímu právu relativně početných vrstev obyvatel ve volbách do zákonodárního sboru v případě Anglie 19. století přistupovat jako k novotvaru a zásadní kvalitativní změně v samé podstatě politického systému, která nově přichází, popř. se znovu vynořuje, po období panovnického absolutismu. Opak je v případě Anglie pravdou: ustavování Parlamentu formou voleb, jichž se alespoň v nějaké, byť zpočátku nikterak masové, míře účastní rozmanité vrstvy obyvatelstva, je naopak na počátku 19. století v Anglii samozřejmostí pevně vetknutou do nepsané ústavy již po mnoho staletí. Parlament (a později jeho Dolní sněmovna) v sobě zahrnoval zástupce volené a vysílané z měst a hrabství již od svého konstituování v 2. polovině 13. století.² V případě některých jiných států bychom snad mohli hovořit o dějinné převratnosti, již je pro ně v té době zřízení parlamentu obsazovaného na základě volebního práva občanů, v případě Anglie se naopak můžeme pozastavit nad úctyhodnou tradicí tohoto práva a rigiditou formy, s níž je realizováno.

Podoba volebního práva v Anglii před převratnou „Velkou reformou“ roku 1832 se totiž v podstatných rysech téměř nezměnila od dob pozdního středověku. Dolní sněmovna byla obesílána poslanci volenými ve dvou základních typech obvodů – jednak v hrabstvích (*counties*), jednak v počtem dominujících městských obvodech (*boroughs*), přičemž podoba volebního práva sledovala v každém z uvedených typů obvodů v průběhu historie poněkud odlišný vývoj, což je konečně rys výrazně přítomný až do roku 1885.³ Též vzhledem ke skutečnosti, že dokonce i dlouho po „Velké reformě“ roku 1832 byla zachována historicky vzniklá volební práva dle předreformních kritérií, je na místě se s nimi stručně seznámit.

Aktivní volební právo v hrabstvích se vyznačovalo relativní uniformitou. Svědčilo osobám splňujícím volební census zakotvený roku 1430,⁴ jímž byl *freehold* (svobodná držba)⁵

² KUKLÍK, J. *Poodhalené tváře anglického práva*, s. 179-181.

³ SEYMOUR, C. *Electoral Reform in England and Wales*, s. 10.

⁴ „Čtyřicetšilinkovým“ zákonem (*Forty shilling Freeholder Act*, 10 Hen. VI, c. 2) za vlády Jindřicha VI. (Před rokem 1430 bylo volební právo v hrabstvích pravděpodobně širší a vztahovalo se na každého, kdo vlastnil či měl v detenci samostatný dům (*householder*). SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 10-11.) Žádné zásadní opatření upravující volební právo v hrabstvích nebylo přijato po

pozemků s hodnotou nejméně 40 šilinků (tj. 2 libry šterlinků).⁶ Hrabství byla zásadně obvody dvoumandátovými: za každé hrabství, nehledě k jeho lidnatosti či rozloze, v Dolní sněmovně zasedali dva poslanci,⁷ jimž náležel titul „*Knight of the Shire*“ („rytíř hrabství“),⁸ každý volič pak ve volbách disponoval dvěma hlasy.⁹

O mnoho rozmanitější (či roztržitější) podobu měla volba poslanců v městských obvodech (*boroughs*). S ohledem na partikulární městská práva a místní obyčeje se podmínky volebního práva lišily město od města, přesto je však možno dle obvyklých kritérií, na jejichž podkladě se volby ve městech uskutečňovaly, nalézt a vymežit v zásadě čtyři hlavní modely městských volebních obvodů, jakkoli takové dělení nepostihne množství dílčích specifik zakotvených v právu každého z takových měst, stejně jako občasná vzájemná prolínání všech čtyřech níže nastíněných typů.¹⁰

Poměrně širokému okruhu obyvatelstva svědčilo volební právo v těch městech, kde bylo podmíněno obyváním samostatného domu a řádným placením chudinské a církevní daně (*scot and lot*). V některých městech mohl volit poslance dokonce každý *potwalloper*,¹¹ tj. doslova ten, kdo obýval obydlí s ohništěm postačujícím k přípravě kotlíku s jídlem – zde

dalších 400 let, až do roku 1832. Změny v průběhu tohoto období byl jen dílčí: postupem doby vyšel z užívání požadavek pobytu v příslušném obvodu, naopak v průběhu 18. století bylo přijato několik zákonů, stanovujících pro účast ve volbách v hrabstvích nové podmínky – např. v r. 1712 podmínku řádného placení daní, v r. 1788 byl přijat zákon o registraci voličů. Blíže BLACKSTONE, W. *Commentaries on the laws of England: in four books. Vol. I.*, s. 172-173; PORRITT, E. *The Unreformed House of Commons; Parliamentary representation before 1832. I: England and Wales*, s. 20-27.

⁵ Nelze nalézt zcela přesnou analogii mezi věcněprávními vztahy k půdě podle kontinentálního, resp. římskoprávního usu a podle *common law*, kde se tyto odvozují z lenních vztahů. Pojmem *freehold* se rozumí obsahem a dobou trvání v zásadě neomezená držba nemovitostí, která tak rozsahem v podstatě odpovídá vlastnickému právu, ačkoli vrchní vlastnictví k veškeré půdě ve Spojeném království náleží Koruně. *Hansard*, House of Commons – Written Answers, vol. 487, col. 2093W (11. února 2009). Dostupné z: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090211/text/90211w0027.htm>; TOMLINS, sir T. E. *The Law-Dictionary, Defining and Interpreting the Terms or Words of Art, and Explaining the Rise, Progress, and Present State of the English Law, Vol. I.*, heslo „Freehold“; ZÁMYSLICKÝ, J. *Ochrana nájmu bytu v Anglii*, s. 8-9; NAVRÁTILOVÁ, V. *Význam zápisů v katastru nemovitostí pro zajištění ochrany vlastnického práva (analýza české a anglické právní úpravy)*, s. 16-17.

⁶ Jak poznamenává Eric J. Evans, census 40 šilinků se postupně stával stále měkčím vlivem inflace. Čtyřicetišilinková držba tak někdy nemusela znamenat o mnoho více, než „vlastnictví záhonku se zelím“. EVANS, E. J. *The Great Reform Act of 1832*, s. 4.

⁷ Ačkoli vývoj volebního práva ve Walesu byl vesměs obdobný vývoji anglickému, nalezneme i určité odchylky, které se týkají např. právě tohoto údaje. Všech dvanáct velšských hrabství totiž volilo pouze jediného poslance. PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 17.

⁸ TOMLINS, *The Law-Dictionary...*, op. cit. 5, heslo „Knights of the Shire“.

⁹ EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 4.

¹⁰ MAY, sir T. E. *The Constitutional History of England Since the Accession of George the Third, 1760–1860, Vol. I.*, s. 275.

¹¹ Charles Seymour vtipně poznamenává, že svéráznému pojmu *potwalloper* zajistila mnohem větší pozornost jeho pitoresknost než jeho skutečný význam v rámci volebního práva. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 25.

pak v praxi disponovala volebním právem hlava v zásadě každé rodiny.¹² Překážkou výkonu volebního práva v těchto městech však vždy bylo pobírání chudinských dávek a nedostatek alespoň půlročního pobytu v obvodu¹³.

Druhý model, s výraznějším majetkovým censem, jehož konkrétní výše se ovšem v jednotlivých městech lišila, se uplatňoval v tzv. *burgage boroughs*, v nichž se volební právo odvozovalo od dědičné lenní držby (jehož předmětem byl obyčejně určitý městský pozemek či stavba) splácené ročně v penězích – tzv. *burgage*.¹⁴ V těchto městech býval elektorát zpravidla jen velmi málo početný.¹⁵

Další typ městského volebního obvodu představovala ta města, v nichž směli volit všichni svobodní měšťané (*freemen*). Jimi ovšem nemuseli být vždy pouze obyvatelé v daném městě usedlí. V některých městech tohoto statutu, a tím i volebního práva, mohly nabýt i jiné osoby, a to např. prostřednictvím učňovské služby či sňatku, čestným udělením tohoto práva či jeho koupí za stanovený poplatek.¹⁶

Čtvrtým případem byla tzv. *corporation boroughs*. V těchto městech dokonce vůbec nebyla přítomna přímá volba poslanců a tito byli vybíráni městskou radou.¹⁷

Specifickou otázkou pak bylo postavení žen ve volebním právu v době před „Velkou reformou“. Na rozdíl od pozdějšího období, začínající reformou roku 1832, totiž nelze konstatovat, že byly ženy volebního práva zcela paušálně zbaveny. Ačkoli příležitostná přímá účast žen na hlasování v parlamentních volbách zůstává nejistou, přinejmenším v *burgage boroughs* mohly ženy, které splňovaly příslušný volební census, přenést své volební právo na mužského příbuzného a tak se na jeho výkonu nepřímo podílet.¹⁸

¹² BUTLER, J. R. M. *The Passing of the Great Reform Bill*, s. 174. Historický smysl odvozování volebního práva od přípravy jídla na domácím ohništi spočíval v odlišení osob vedoucích „soběstačný“ život od osob vydržovaných jinými, jež se stravovaly v domě svého pána. PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 31-32.

¹³ Týž, s. 30

¹⁴ JOHNSTON, N. *The History of the Parliamentary Franchises*. House of Commons Library Research Paper, 13/14, s. 10. Blíže o právním institutu *burgage* pojednává např. TAIT, J. *The Medieval English Borough; Studies on its Origins and Constitutional History*.

¹⁵ PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 33

¹⁶ Týž, s. 58-84.

¹⁷ Např. FISHER, D. R. *Harwich*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/harwich>; JENKINS, T. *Truro*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/truro>

¹⁸ PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 40.

Pro přehled zmiňme i několik kvantitativních údajů, které přiblíží podobu předreformního Parlamentu. Celkový počet anglických poslanců Dolní sněmovny dosáhl na přelomu 17. a 18. století počtu 489 a na tomto čísle setrval až do parlamentní reformy v roce 1832.¹⁹ Z těchto, budeme-li vycházet z údajů vztahujících se k závěrečnému období existence „nereformované“ Dolní sněmovny, tj. krátce před rokem 1832, bylo 82 poslanců voleno v hrabstvích a 403 v městských volebních obvodech²⁰ (zbývající 4 poslanci zasedali za university v Oxfordu a Cambridge).²¹ 403 poslaneckých křesel za města odpovídalo 203 městským obvodům, z nichž v 59 se volilo na základě placení chudinské a církevní daně (*scot and lot*), popř. v nichž volil každý *potwalloper*,²² v 39 případech se jednalo o *burgage boroughs*, ve 43 městech poslance vybírala městská rada a v 62 všichni svobodní měšťané (*freemen*).²³ Drtivá většina těchto obvodů byla dvoumandátových, s výjimkou čtyřmandátového obvodu City of London²⁴ a několika obvodů jednomandátových.²⁵ Je rovněž nutno poznamenat, že voliči, jenž splňoval podmínky volebního práva v několika obvodech zároveň, nebylo nikterak upíráno vykonat toto právo vícekrát.²⁶ Vícenásobné hlasování bylo ostatně definitivně eliminováno až v roce 1948.²⁷

I.2 Prohnilá veteš nebo ostrov stability? Kritika a obhajoba předreformního systému

Jestliže se s poměrně přehledným systémem voleb v rámci hrabství nepojily větší kontroverze, situace v městských volebních obvodech se jevila jako o poznání složitější. Města, jež v průběhu středověku nabyla výsady obesílat Dolní sněmovnu poslanci, si ji ve velké většině udržela až do 19. století. Mezitím probíhající zásadní hospodářské a demografické změny však zapříčinily, že právo volit poslance se v některých případech postupně stalo jedinou upomínkou někdejší slávy kdysi významného sídla.

¹⁹ Dalších 24 poslanců Dolní sněmovny voleno ve Walesu, 45 ve Skotsku a 100 v Irsku, celkový počet poslanců tak činil 658. Týž, s. 15.

²⁰ Týž, s. 17.

²¹ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 5.

²² Údaj dle Butlera (BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 174). Charles Seymour však uvádí v tomto případě jiné číslo: 66. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 32.

²³ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 174.

²⁴ Po roce 1821 byli čtyři poslanci voleni též v Yorkshiru. Týž, s. 176.

²⁵ PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 17

²⁶ LANG, S. *Parliamentary Reform, 1785-1928*, s. 7.

²⁷ Až do roku 1948 mohli hlasovat dvakrát ti voliči, kterým náleželo právo volit poslance za university a ti, kteří volili v dalším obvodu za stanovených podmínek jakožto podnikatelé. JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 3.

Přirozenou analogií tohoto vývoje pak byl vznik či rozvoj jiných měst, která svým významem poslanecká *boroughs* v mnohých případech zcela zastínila, v Parlamentu však nadále zůstávala bez přímého zastoupení. Stejně tak i ve městech, která jakožto *boroughs* volila poslance, docházelo k jevu, kdy územní vymezení příslušného městského volebního obvodu přestávalo odpovídat skutečnému území rozrůstajícího se města.²⁸

Nastíněné problémy se pochopitelně ani zdaleka netýkaly všech městských volebních obvodů. Mezi města zastoupená v Parlamentu náležela nezanedbatelná část z nejdůležitějších středisek země, jako Londýn, Liverpool, Bristol či Coventry, řada dalších *boroughs* si stále uchovávalo postavení přinejmenším regionálních center.²⁹ Na druhé straně však bylo 111 poslanců, tj. více než čtvrtina z těch, kteří zastupovali městské obvody, voleno v městech s méně než dvěma tisíci obyvateli,³⁰ pro něž se vžilo pojmenování *decayed boroughs* či *rotten boroughs* („prohnilá, zkažená města“).³¹

Některé případy takovýchto obvodů byly až křiklavě kuriózní. Notoricky známým a nepochybně nejkrajnějším příkladem *rotten borough* byl obvod Old Sarum, rozkládající se v polích na pustém návrší poblíž Salisbury. Hradiště, jež se zde dříve nacházelo a jemuž právo volit poslance svědčilo, s rozvojem blízkého Salisbury brzy zcela zpusťlo (již v roce 1377 zde žilo méně než 10 obyvatel), nicméně držitelé místních zemědělských pozemků³² si udrželi právo volit dva poslance Dolní sněmovny ještě další bezmála půl tisíciletí, do reformy roku 1832 (počet voličů zde kolísal mezi pouhými dvěma až deseti). Ze zjevných důvodů tak byl parlamentní obvod Old Sarum chápán jako jakýsi „volební žert“.³³ Často zmiňované Old Sarum ovšem nebylo jediným místem, kde úpadek kdysi prosperujícího *borough* dosáhl takto extrémní úrovně – ani v případě dalších exemplárních ukázek, jakými byl Dunwich³⁴, Newtown³⁵ či Gatton, nepřesahoval počet voličů nižší desítky.

²⁸ V těchto případech pak *borough*, volící poslance, ve skutečnosti tvořilo jen určitou část centra stejnojmenného města. PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 32.

²⁹ EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 5

³⁰ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 355-356

³¹ Termín *rotten borough* byl pochopitelně vždy pouze populárním, nikoli pevně vymezeným, natož právním pojmem; přesný počet takových okrsků tak nelze stanovit. Evans uvádí jako skutečná *rotten boroughs* 56 měst s méně než padesáti oprávněnými voliči – je tak užito jiné kritérium, než celkový počet obyvatel, avšak počet 56 převážně dvoumandátových obvodů výše uvedenému počtu 111 poslanců přibližně odpovídá. EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 7.

³² V Old Sarum se volební právo odvozovalo od lenní držby tamních pozemků; volby se pak odbyvaly schůzí oněch několika oprávněných voličů pod tam rostoucím „parlamentním stromem“.

³³ FERRIS, J. P. *Old Sarum*. In: HENNING, B. D. *The History of Parliament: the House of Commons 1660-1690*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1660-1690/constituencies/old-sarum>

³⁴ Východoanglický obvod Dunwich si právo volit poslance udržel přesto, že téměř celé pobřežní městečko, které jej tvořilo, se postupem času a mořské eroze zřítilo do vln Severního moře.

Míra této disproporce zřetelně vyvstává při srovnání s tak významnými městy jako Birmingham, Leeds nebo Manchester (začátkem 19. století obývalo každé z nich již přes sto tisíc obyvatel), která až do roku 1832 nevolila jediného vlastního poslance. Zatímco volební obvody jihoanglického Cornwallu, v němž celkem žilo necelých dvě stě tisíc obyvatel, volily dohromady 44 poslanců, Lancashire, který – jakožto jednu z kolébek průmyslové revoluce – v té době obývalo více než jeden milion a tři sta tisíc lidí, obesílal Dolní sněmovnu k roku 1832 pouhými čtrnácti poslanci.³⁶

Částečně souvisejícím fenoménem, týkajícím se rovněž především městských *boroughs*, byl výskyt velkého množství obvodů, v nichž byly volby fakticky plně ovládnuty jedním či několika vlivnými patrony; výsledek voleb pak byl v takových obvodech téměř vždy závislý na jejich vůli. Tyto obvody byly nazývány *pocket borough* („kapesní města“) či *nominal boroughs* („nominační města“), popř. *closed constituencies* („uzavřené obvody“). Ve 20. letech 19. století bylo odhadováno, že až 276 křesel v Dolní sněmovně je obsazováno tímto způsobem.³⁷ Je nasnadě, že patronství nad takovými obvody bylo předmětem čilého obchodu. Přirozeně pak vyvstávala i možnost opatřit si formou „koupě“ též samotný poslanecký mandát, což také nebyla praxe neobvyklá a zřejmě ani příliš ostouzená.³⁸

Pro plné porozumění tomu, jak mohly volby poslanců takto výrazně podléhat vlivným osobám, je třeba zejména uvést, že až do volebního zákona z roku 1872, o němž je pojednáno v dalších částech této práce (kap. IV.6), se volby uskutečňovaly veřejným hlasováním, přičemž nezřídka byly i tiskem vydávány jmenné seznamy voličů s údajem o tom, koho který volič podpořil. V určitých případech se poslanec dokonce ujímal mandátu, aniž by bylo třeba přikročit k procesu, který by alespoň vnějškově vykazoval znaky řádných voleb. Skutečnost, že některé obvody jsou drženy pevně v rukou svého patrona, byla ve většině případů obecně respektována a v takových obvodech by bylo čirou

FERRIS, J. P. *Dunwich*. In: THRUSH, A. a FERRIS, J. P. *The History of Parliament: the House of Commons 1604-1629*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/constituencies/dunwich>

³⁵ Newtown se propadl do bezvýznamnosti již ve 14. století francouzským nájezdem. DRIVER, L. *The lost villages of England*, s. 69-70

³⁶ EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 5-6. Je ovšem zároveň skutečností, že silně nadreprezentovaný Cornwall je krajním příkladem tohoto jevu. BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 176.

³⁷ Týž, s. 174. Evans jde v odhadech ještě dále, když uvádí, že „přibližně polovina britských poslanců zasedala ve Westminsteru proto, protože byla dosazena svým patronem.“ EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 8

³⁸ Např. k roku 1830 byla jako obvyklá cena za mandát na celé funkční období uváděna částka 6 tisíc liber šterlinků. BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 176.

pošetilostí pokoušet se účastnit voleb proti patronem podporovanému kandidátovi.³⁹ Zvláště v méně lidnatých *pocket boroughs* bylo konání skutečných voleb spíše vzácností.⁴⁰

Není příliš překvapivé, že podobné pořádky mohly být snadno a právem podrobovány zdrcující kritice. Nebylo by však výstižné vykreslit předreformní volební systém pouze pod úhlem jeho nedostatků, jakkoli byly mnohé z nich křiklavé a přinejmenším na první pohled obtížně racionálně obhajitelné. Jak konstatoval ve své práci věnované politice Peelových dob Norman Gash, velmi často lze vysledovat nápadnou tendenci zveličovat neduhy předreformního systému a umenšovat jeho přínosy.⁴¹ Faktem přitom zůstává, že i předreformní systém poskytoval (budeme-li uvažovat situaci na sklonku období jeho trvání) volební právo přibližně 430 tisícům Angličanů, což sice představovalo jen kolem 5 % dospělé populace, stále však šlo o projev nezanedbatelné účasti anglického obyvatelstva na správě země. Jednalo se přitom o vzorek obyvatelstva sociálně a zájmově dosti rozmanitý, reprezentující větší množství společenských skupin, než by se snad v případě takto malého elektorátu na první pohled mohlo zdát. Zde se projevil pozitivní důsledek lokální rozmanitosti volebních práv v jednotlivých *boroughs*. V některých městech (zvláště tam, kde volili všichni *potwallopers*) se totiž volební právo blížilo všeobecnému, nevyjímaje z něho ani řemeslníky a kvalifikovanější dělníky, jiné obvody byly naproti tomu ve volbách zastupovány ryze aristokraticky. Dokonce ani v *pocket boroughs*, podléhajících svým patronům, voliči nepostrádali určitý faktický vliv – jak popisuje např. Frank O'Gorman⁴², vztah mezi patronem a jeho voliči často nebyl zcela přímočarý a nutil

³⁹ Přesto se takové pokusy občas objevovaly. Kuriózní případ se odehrál při doplňovacích volbách v roce 1803 v již zmiňovaném Gattonu, jednom z „nejztrouchnivějších“ obvodů s pouhými čtyřiceti obyvateli, z nichž jen sedm mělo volební právo. Patron obvodu, jistý Mark Wood, zde nominoval jako kandidáta Philipa Dundase, v den voleb se však v obvodu náhle zjevil reformní právník Joseph Clayton Jennings s jedním jej podporujícím voličem, což donutilo Dundase opatřit si rovněž svého voliče. Hlas pro Jenningse však byl nakonec odmítnut a poslancem tak byl jediným odevzdaným hlasem zvolen Dundas. THORNE, R. *Gatton*. In: THORNE, R. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/gatton>; BALL, R. *By the way: a look back at memorable by-elections*, BBC, 2014. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/democracylive/29543357>

⁴⁰ Například v obvodech Newton-le-Willows, Bere Aslton a West Looe se od počátku 18. století až do reformy roku 1832 v rámci parlamentních voleb neuskutečnilo jediné hlasování. EVANS, E. J. *Parliamentary Reform in Britain c. 1770-1918*, s. 14.

⁴¹ GASH, N. *Politics in the Age of Peel: A Study in the Technique of Parliamentary Representation, 1830-1850*, s. 2.

⁴² O'GORMAN, F. *Voters, Patrons and Parties: The Unreformed Electoral System of Hanoverian England, 1734-1832*.

patrony, aby si své působení na (formálně nezávislé) voliče, popř. jejich přízeň, různými způsoby stále obnovovali.⁴³

Ještě většího ospravedlnění se předreformnímu systému dostane, uvědomíme-li si zákonitost teorie virtuální reprezentace, koncepce, jež se ve Velké Británii prosazuje ve 2. polovině 18. století.⁴⁴ Platí-li, že poslanec není pouze jakýmsi emisarem hájícím zájmy svého obvodu, nýbrž že v každém poslanci je v Parlamentu zpřítomněna vůle všech (tuto thesi názorně vyjádřil Edmund Burke ve svých slovech k bristolským voličům: „Poslance volíte vy, ovšemže; ale jakmile jste jej zvolili, není již *poslancem za Bristol*, nýbrž *poslancem Parlamentu*.“⁴⁵), není důvodu se v duchu tohoto pohledu domnívat, že poslanec za neobydlené Old Sarum nemůže zájmy celku hájit stejně dobře, jako poslanec za dvousttisícový Westminster.

A nelze než uzavřít, že realita tomuto předpokladu alespoň částečně přisvědčila. Mnozí z nejvýznačnějších britských státníků svou politickou dráhu vedli jako poslanci za *rotten borough*: ministerský předseda William Pitt starší, hrabě z Chatham, započal svou dlouhou parlamentní kariéru právě jako poslanec za *rotten borough* z „nejprohnilějších“, Old Sarum,⁴⁶ jeho ještě slavnější syn, William Pitt mladší, jenž úřad ministerského předsedy vykonával dvacet let, reprezentoval v Dolní sněmovně *rotten borough* Appleby⁴⁷, za nějž byl později do Parlamentu zvolen i sám hrabě Grey,⁴⁸ který jako předseda vlády v roce 1832 prosadil „Velkou volební reformu“. Klíčová osobnost britské politické filosofie, již citovaný Edmund Burke, byl poslancem za typické *pocket borough* Wendover,⁴⁹ za *rotten borough* zasedal v parlamentních lavicích po jistý čas vévoda

⁴³ Následkem této nutnosti udržovat si přízeň voličů byly volby pro patrony obvykle velmi finančně nákladné. Eric J. Evans uvádí jako běžnou částku 5 tisíc liber šterlinků za volební období. EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 8

⁴⁴ Více k doktríně virtuální reprezentace např. EASTWOOD, D. *Parliament and Locality: Representation and Responsibility in Late-Hanoverian England*. *Parliamentary History* 17 (1), s. 1-14.

⁴⁵ Překl. aut. V originále „*You choose a member indeed; but when you have chosen him, he is not member of Bristol, but he is a member of parliament.*“ BURKE, E. *Speech to the Electors of Bristol*. 1774. Dostupné z: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch13s7.html>

⁴⁶ BROOKE, J. *Pitt, William (1708-78), of Hayes, Kent*. In: NAMIÉR, L., BROOKE, J. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z: <http://historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/member/pitt-william-1708-78>

⁴⁷ BROOKE, J. *Pitt, Hon. William (1759-1806)*. In: NAMIÉR, L., BROOKE, J. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/member/pitt-hon-william-1759-1806>

⁴⁸ THORNE, R. G. *Appleby*. In: THORNE, R. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/appleby>

⁴⁹ BROOKE, J. *Wendover*. In: NAMIÉR, L., BROOKE, J. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/constituencies/wendover>

z Wellingtonu⁵⁰, přispěním vlivného patronem byl do parlamentních lavic nakonec dosazen dokonce i mladý William Gladstone⁵¹ a takovýto na zvučná jména neskoupý seznam by bylo možno rozvíjet ještě dlouho.

Obhájeví stávajícího systému taktéž poukazovali na to, že prostřednictvím *pocket* a *nominal boroughs* jsou v Dolní sněmovně nepřímó zastoupeny kolonie, jejichž zájmy by jinak v Parlamentu nikdo nehájil. Je skutečností, že vícero takových obvodů bylo ovládáno představiteli Východoindické společnosti.⁵²

Předreformnímu volebnímu systému tak přes všechny jeho očividné anachronismy nelze upřít, že jednak obsahoval významné prvky lidového zastoupení, jakkoli disproporční, jednak byl schopen zajišťovat v zásadě stabilní politické prostředí a „zásobovat“ Parlament řadou úspěšných státníků.⁵³

I.3 Diskuse o reformě v Parlamentu i mimo něj

Počátky moderní debaty o reformě anglického, potažmo britského volebního systému můžeme zasadit do období po nástupu Jiřího III. na trůn v 60. letech 18. století. Nejzásadnější (ovšem tak či tak neúspěšné) reformní návrhy v tomto období přednesli na půdě Parlamentu otec a syn Pittové – oba ministerští předsedové, oba, jak již uvedeno, do Parlamentu zvolení za *rotten borough*.

Návrh hrabě z Chathamu (Williama Pitta staršího) z roku 1770 spočíval v posílení parlamentního zastoupení méně problematických hrabství oproti městským obvodům tím, že by každému hrabství připadl jeden mandát navíc.⁵⁴ William Pitt mladší Dolní sněmovně opakovaně předkládal své reformní návrhy již jako opoziční poslanec, resp. ministr

⁵⁰ Jednalo se o typické cornwallské *rotten borough* Mitchell se sotva dvaceti voliči. THORNE, R. G. *Mitchell*. In: THORNE, R. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/mitchell>

⁵¹ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 18.

⁵² SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 54.

⁵³ I sir Erskine May (lord Farnborough), jeden z předních britských konstitucionalistů 19. století, i přes svou drtivou kritiku předreformních poměrů připustil, že i tehdejší Dolní sněmovna byla volena převážně vzdělanějšími a (politicky) poučenými vrstvami obyvatelstva a obsazena vesměs schopnými politiky „Země byla velkolepá a slavná; a o její historii, ač třeba potřísněná mnohými skvrnami, může Angličan právem smýšlet s hrdostí. Lid, i když třeba požíval méně svobod než v pozdějších dobách, přece byl nejsvobodnějším na světě“ Překl. autora. V originále „*The country was great and glorious; and its history, – though stained with many blots, – is such as Englishmen may justly contemplate with pride. The people, if enjoying less freedom than in later times, were yet the freest people in the world.*“ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 325.

⁵⁴ Týž, s. 327.

Rockinghamovy vlády, jeho nejvýraznější reformní plán však pochází z roku 1785, kdy již vládu sám vedl. V něm Pitt navrhoval především odejmout „nejprohniljším“ městským obvodům jejich poslanecké mandáty – ovšem s finanční kompenzací na státní útraty jejich patronům, což se jevílo jako nezbytné opatření, měl-li mít příslušný zákon naději na schválení sněmovnou.⁵⁵ Ta však tak jako tak nebyla naplněna: i tento návrh byl, ač jej předložila vláda jinak disponující pohodlnou parlamentní většinou, zamítnut velkou převahou hlasů.⁵⁶

Oposice vůči reformě volebního systému byla vedena z ústavně konservativních posic a bylo by nepřipadným zjednodušením domnívat se, že neměla – vedle zcela konkrétních pragmatických cílů, které každé pro- i protireformní snažení úzce provázely – i své logické a racionální opodstatnění. O důvodech, pro které se i předreformní systém mohl jevit jako uspokojivě fungující, jsme se již zmínili. Za těchto okolností se zastánci *statu quo* zdráhali do ústavy dlouhým vývojem vtělené principy volebního práva modifikovat zásahy, jež se jim jevíly jako zbytečné ústavní experimentátorství. Reformním snahám neprospívaly ani spory části sněmovny, sdružené kolem vlivného whiga Charlese Jamese Foxe, s politicky aktivním panovníkem, který se dle jejich názoru pokoušel podkopávat ústavní základy⁵⁷, v čemž mu podle nich mohla Pittova reforma napomoci. V tomto období tak je prioritní snahou protipittovské oposice spíše obrana před přílišným nárůstem moci koruny než podpora parlamentní reformy; vysloveně záporně se pak k volební reformě stavěla ta část whigů, k níž náležel i Edmund Burke, jenž se příznačně vyjádřil v tom smyslu, že ústavu nemíni „rozbít na kousíčky a vhadzovat do čarodějného kotlíku, aby z ní vyvařil ústavu mladou a svěží“.⁵⁸ Události, jež zanedlouho následovaly, pak jejich opatrnému postoji výrazně dodaly na naléhavosti a debatu o změnách ve volebním právu přinejmenším ve sněmovních lavicích na dlouhá léta utlumily.

⁵⁵ Týž, s. 331-333

⁵⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 16. V reformně plodném mezidobí mezi vládami obou Pittů si Dolní sněmovna vyslechla i několik dalších návrhů, včetně dosti radikálních, jakým byl nesporně i pokus lorda z Richmondu z roku 1780, jímž mělo být zavedeno všeobecné volební právo. V tomto období však byla Dolní sněmovna setrvale ovládána protireformní většinou překračující jiné štěpící linie. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 328; BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 7.

⁵⁷ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 16.

⁵⁸ Překl. autora, v originále „...cut it in pieces, and put it into the kettle of any magician, in order to boil it ... into youth and vigour“. BURKE, E. *Speech on the Reform of the Representation of the Commons in Parliament*. In: PAYNE, E. J. *Select Works of Edmund Burke*, vol. 4 (Miscellaneous Writings). Dostupné z: <http://www.econlib.org/library/LFBooks/Burke/brkSWv4c2.html>

Vypuknutí revoluce ve Francii, jejíž vliv na britské diskuse o parlamentní reformě byl pro příští léta zcela zásadního charakteru, bylo částí britské politické reprezentace zpočátku přijato s určitými nadějemi.⁵⁹ I tyto prvotní optimisté však vesměs postupně naznali, že v případě francouzských událostí nejsou svědky analogie Slavné revoluce, jakou Anglie prožila o století dříve, nýbrž probouzení daleko nespoutanějších politických sil. Současně nemohli nepozorovat, že francouzská revoluce vlévá krev do žil i domácím radikálním demokratům typu Thomase Paina.⁶⁰ Za takové situace byly ovšem vážnější úvahy o reformě v Parlamentu nemyslitelné.⁶¹ Všech reformních pokusů se v každém případě odřekla Pittova toryovská vláda („toto není čas pro hazardní experimenty“⁶², konstatoval lakonicky její předseda), jež byla naopak nucena zasvětit své působení spíše udržování vnitřního pořádku a posléze válce s revoluční Francií. Je ovšem současně pravdou, že právě v tomto období začíná být debata o volební reformě výraznějším způsobem vedena i na mimoparlamentní půdě.⁶³ Jejím projevem byl vznik a rozvoj většího množství proreformních společností, na jejichž činnosti se vedle reformistů z řad aristokratického a měšťanského prostředí začínají podílet i zástupci politicky dosud méně aktivních vrstev, zejména z řad kvalifikovaných dělníků a řemeslníků.⁶⁴ Nelze ovšem zanedbávat ani současný rozvoj lidových protirevolučních a patriotických hnutí, která měla v některých oblastech dokonce významnější posici, než uskupení radikální.^{65 66}

⁵⁹ Přinejmenším jako šance na oslabení Francie coby historického protivníka. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 17.

⁶⁰ Painův spis „*Rights of Man*“ („Práva člověka“) (PAINE, T. *The Rights of Man.*), hájící revoluční dění ve Francii v reakci na Burkovu kritické pojednání „*Reflections on the Revolution in France*“ („Úvahy o revoluci ve Francii“) (BURKE, E. *Úvahy o revoluci ve Francii*), se stal klíčovým inspiračním zdrojem pro řadu radikálních společností, o nichž bude ve stručnosti pojednáno dále.

⁶¹ Když poslanec Charles Grey (pozdější předkladatel reformního zákona z roku 1832) sněmovně navrhl, aby byla petice předložená jedním z reformních uskupení „Společností přátel lidu“, popisující nedostatky stávajícího volebního systému, projednána ve výborech, podpořilo jeho návrh toliko 41 poslanců. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 335.

⁶² „*This is not a time to make hazardous experiments*“. William Pitt mladší, řeč k Dolní sněmovně v otázce volební reformy, 30. dubna 1792. Citováno dle: HATHAWAY, W. S. (ed.). *The Speeches of the Right Honourable William Pitt in the House of Commons, Vol. II.*, s. 91.

⁶³ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 3.

⁶⁴ K nejvýznamnějším z těchto radikálních spolků patřila „*Society of the Friends of the People*“ či manchesterská „*Constitutional Society*“, mezi společnostmi se značným zastoupením dělnických vrstev náležela např. „*London Corresponding Society*“ vedená obuvníkem Thomasem Hardym. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 334; BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 14; EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 18. Blíže také např. v: PETERSMARK, F. L. *London Calling: The London Corresponding Society And The Ascension Of Popular Politics*.

⁶⁵ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 18.

⁶⁶ Nejvýraznější z těchto shromáždění zaměřených na podporu krále a anglikánské církve a proti radikálům se odehrála v Birminghamu, Manchesteru a Norwichi. DICKINSON, H. T., *Britain and the French Revolution, 1789-1815*, s. 119; BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 14.

Ačkoli téma reformy z Parlamentu nikdy úplně nevymizelo, zásadnější reformní návrhy se do něj nevrací dříve než v roce 1809⁶⁷ a se zvýšenou silou volání po parlamentní reformě propuká po skončení napoleonských válek. Období mezi léty 1816 – 1820 bylo provázeno intenzivní proreformní kampaní, spoluvyvolanou též sociálně-ekonomickou situací, inspirovanou zvláště radikálními myšlenkami novináře a politika Williama Cobbetta a Johna Cartwrighta a provozovanou nejčastěji sdruženími nazývanými „*Hampden Clubs*”,⁶⁸ stejně jakou souvisejícími masovými demonstracemi, situovanými nejen do Londýna, ale i do (v této době již zřetelně průmyslových) Midlands a na sever Anglie, jejichž účastníci v některých případech přikročili i k vážným výtržnostem.⁶⁹ Mezi nejznámější z nich náleží manifestace tak řečených *Blanketeers*, na něž navazující nepokoje tragicky vyvrcholily v srpnu roku 1819 krvavým střetem s armádou na St. Peter's Field v Manchesteru, který vstoupil do dějin jako *Peterloo massacre*⁷⁰ v odkazu na dosud v živé paměti přítomnou bitvu u Waterloo.⁷¹

Tyto události pochopitelně nemohly zůstat bez politické odezvy, zvláště když mezi členy „*Hampdenových klubů*“ náleželi i někteří poslanci Dolní sněmovny.⁷² Vyhrocená kampaň radikálních demokratů za všeobecné volební právo však těžko mohla prospět pokusům o nalezení přijatelného umírněného řešení.⁷³ Reformistický veterán lord Grey, který nakonec o desetiletí později svůj bezmála padesát let trvající parlamentní boj za reformu z pozice ministerského předsedy korunoval úspěchem, v té době v narážce na účinky demokratického radikalismu skepticky poznamenal:

„Nechovám nyní naději, že se za svého života dočkám uskutečnění umírněné a užitečné reformy, a musíme za to poděkovat především majoru Johnu Cartwrightovi, panu Cobbettovi a spol.“⁷⁴

⁶⁷ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 337.

⁶⁸ Blíže např. MILLER, N. *Major John Cartwright and the Founding of the Hampden Club*, s. 615-619.

⁶⁹ Značného rozsahu dosáhla např. shromáždění na Spa Fields v listopadu 1816 v Londýně, provázená projevy násilí ze strany protestujících. Jeden z jejich vůdců, Arthur Thistlewood, byl později popraven pro přípravu atentátu na britskou vládu. MCCORD, N. *British history 1815-1914*, s. 22-28.

⁷⁰ Jak ovšem k této nešťastné události poznamenává Donald Read, jen v mírumilovné Anglii je možné označit takovýto incident slovem „masakr“. READ, D. *Peterloo: The "Massacre" and Its Background*, s. vii.

⁷¹ K celé události a jejím příčinám blíže též, s. 1-234.

⁷² Jako např. radikální poslanec sir Francis Burdett, jenž byl současně předsedou londýnského „*Hampden Clubu*“. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 338.

⁷³ Též, s. 339.

⁷⁴ Překl. autora. V originále „*I have now no hope of seeing a moderate & useful reform effected during my life, & we have to thank Major John Cartwright, Mr. Cobbett & Co. principally for it.*“ Citováno dle DINWIDDY, J. *Christopher Wyvill and Reform 1790-1820*, s. 29.

Návrh lorda Russella na odebrání jednoho mandátu nejmenším *boroughs* a jejich přerozdělení ve prospěch hrabství a dosud nezastoupených měst, vznesený v roce 1822, který získal největší poslaneckou podporu od dob Pittova reformního návrhu z roku 1785,⁷⁵ náleží až do období určitého utišení aktivit radikálů. Ani tak se jej však nepodařilo prosadit.⁷⁶

Jediným hmatatelným výsledkem činnosti Parlamentu 1. poloviny 20. let 19. století v oblasti parlamentní reformy se tak nakonec stal zákon,⁷⁷ kterým bylo přistoupeno ke zrušení nebývale zkorumpovaného cornwallského obvodu Grampound.⁷⁸

⁷⁵ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 22.

⁷⁶ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 341.

⁷⁷ *Disfranchisement of Grampound Act, 1821* (Act of the Parliament 1 & 2 Geo. IV, c. 47).

⁷⁸ Jednalo se o poměrně bezprecedentní opatření, nevídané od zrušení obvodu Maidstone v roce 1551. JENKINS, T. *Grampound*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/grampound>

II. 1832: VELKÁ REFORMA

II.1 Přijetí reformního zákona – roky politického varu

Vývoj směřující k přijetí všeobecné volební reformy začíná koncem 20. let 19. století nabírat na spádu. Dříve, než přikročíme k jejímu popisu, se však zastavme u další zásadní politické otázky, jež byla v té době řešena a která se problematiky volebního práva rovněž dílem dotýká. Tou byla tzv. emancipace katolíků, téma, jež vnitřně štěpilo i toryovskou většinu,⁷⁹ ⁸⁰ jež byla u moci od Pittových dob. Zákon,⁸¹ který osoby katolické víry připouštěl do řady veřejných úřadů a zrovnoprávňoval je s ostatními občany, byl nakonec (po několika marných pokusech z předchozích let) v roce 1829 přijat pod tlakem situace, kdy byl v Irsku zvolen poslancem Dolní sněmovny katolický aktivista Daniel O'Connell, který se však svého mandátu pro své vyznání nemohl ujmout.⁸² Zákonem bylo katolíkům, s výjimkou katolických kněží a řeholníků, mimo jiné umožněno zasedat v Parlamentu – nejen v dolní sněmovně, ale i ve Sněmovně lordů, do níž byli také vzápětí uvedeni první tři katoličtí peerové.⁸³ Na okraj dodejme, že byl současně přijat i zákon⁸⁴, který v irských hrabstvích zvýšil majetkový volební census ze 40 šilinků na 10 liber šterlinků a tím zredukoval počet voličů bezmála na pouhou desetinu. Tím měl být účinek emancipačního zákona v katolickém Irsku poněkud vyvážen.⁸⁵

V polovině roku 1830 se uzavírá dlouhé panování Jiřího IV.; výsledek voleb, které musely vzápětí následovat,⁸⁶ lze označit jako rozpačitý. Současně opět v Parlamentu i mimo něj nabíralo vrchu volání po volební reformě. Ministerský předseda vévoda z Wellingtonu ovšem 2. listopadu ve své řeči ke Sněmovně lordů takovéto úvahy s překvapivou rázností odmítl s tím, že:

⁷⁹ Příslušníci tohoto konservativního politického proudu se k označení „toryové“ začínají sami hlásit právě až v této době. MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 40.

⁸⁰ K předním toryům se vstřícným postojem ke katolické emancipaci náležel zejména George Canning, předseda vlády v r. 1827, k odpůrcům pak hrabě z Liverpoolu, vévoda z Wellingtonu a Robert Peel – druzí dva jmenovaní však svůj postoj posléze přehodnotili v obavě před nepokoji v Irsku. MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 39-41 a 46-50; BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 43-45.

⁸¹ *The Catholic Relief Act, 1829* (Act of the Parliament 10 Geo. IV, c. 7).

⁸² Zcela přesně řečeno, podmínkou zasednutí v Parlamentu bylo složení proti katolíkům zaměřených a pro ně zcela nepřijatelných přísah, zejména „deklarace proti transsubstanciaci“, zavedené roku 1673, jejímž obsahem bylo popření reálné přítomnosti Ježíše Krista ve svátosti oltářní. PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 137-138.

⁸³ FRASSETTO, M. *Catholic Emancipation: 1760-1829*. Social Science Research Network, s. 28-38.

⁸⁴ *Parliamentary Elections (Ireland) Act, 1829* (Act of the Parliament 10 Geo. IV, c. 8).

⁸⁵ FRASSETTO, *Catholic Emancipation...*, op. cit. 83, s. 37.

⁸⁶ Volby se musely ze zákona konat do šesti měsíců od smrti panovníka. BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 77.

„nejen, že není připraven předložit opatření takové povahy, nýbrž by chtěl přímo prohlásit, že pokud se jeho týče, dokud bude jakkoli účasten ve vládě této země, bude vždy cítit povinnost takovým opatřením, budou-li někým navržena, bránit.“⁸⁷

Ať již bylo na věc reformy pohlíženo z jakéhokoli úhlu pohledu, za dané situace, charakterisované oslabením a vnitřním štěpením vládnoucích toryů⁸⁸ a opět se vynořivší mohutnou proreformní kampaní, nemohlo být toto vyjádření hodnoceno jinak než jako netaktické. V krátkém časovém sledu následovala Wellingtonova demise a jeho nahrazení známým přívržencem umírněné reformy, hrabětem Greyem, jenž se postavil do čela koaliční vlády whigů a liberálního křídla toryů a který si věc reformy vzal za svou hned ve svém prvním vystoupení v posici předsedy vlády na půdě Parlamentu – ujistiv ovšem současně v souladu se svým dlouhodobým postojem zákonodárce, že nemíní přistupovat na radikálně demokratický politický program:

„...opakuji, že nebudu podporovat žádný z těchto fantastických a obširných plánů podporovaných z vnějšku, jež by nevedly k reformě, nýbrž ke zmatku. Nepodporuji a nikdy jsem nepodporoval všeobecné volební právo a roční funkční období Parlamentu ani žádnou další z těchto velmi dalekosáhlých změn, jež byly, lituji, že to musím říci, v naší zemi příliš prosazovány a prosazovány pány, od nichž by snad bylo možno očekávat něco lepšího. Hodlám se přidržovat pravých zásad ústavy, ovšem určitá reforma je nezbytná...“⁸⁹

⁸⁷ Překl. autora. V originále „*He was not only not prepared to bring forward any measure of this nature, but he would at once declare that as far as he was concerned, as long as he held any station in the government of the country, he should always feel it his duty to resist such measures when proposed by others.*“ Překl. autora dle parafráze Wellingtonova projevu obsažená v Hansardově sbírce parlamentních debat. *Hansard*, House of Lords Debates, 3rd series, vol. 1, col. 53 (2. listopadu 1830). Dostupné z: http://hansard.millbanksystems.com/lords/1830/nov/02/address-is-answer-to-the-speech#S3V0001P0_18301102_HOL_37

⁸⁸ Od 2. poloviny 20. let se mezi toryi prohluboval rozkol, zvláště umocněný spory v otázce katolického emancipace. Na jedné straně zde stáli liberálnější následovníci Williama Huskissona předsedy vlády George Canninga, na druhé, konservativnější straně, tzv. „ultra-tories“, sdružení kolem vévody z Wellingtonu a sira Roberta Peela. LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 23;

⁸⁹ Překl. autora. V originále „...*I now repeat it, that I will not support any of those fanciful and extensive plans which are supported by persons out of doors, and which would lead, not to reform, but to confusion. I do not support—I never have supported universal suffrage and annual Parliaments, nor any other of those very extensive changes which have been, I regret to say, too much promulgated in this country, and promulgated by gentlemen from whom better things might have been expected. I wish to stand upon the true principles of the Constitution, but some Reform being necessary.*...“ *Hansard*, House of Lords Debates, 3rd series, vol. 1, col. 606 (22. listopadu 1830). Dostupné z:

O tom, že se nejednalo planá slova, se Parlament mohl přesvědčit již během 1. března následujícího roku, kdy Greyův kabinet předložil svůj první komplexní návrh volební reformy, jež spočívala především ve zrušení šedesáti nejmenších městských obvodů a v odebrání jednoho poslaneckého mandátů dalším čtyřiceti sedmi městům. Takto „uvolněná“ místa v Dolní sněmovně měla být dílem přerozdělena ve prospěch velkých měst a hrabství (velmi mírně posíleno mělo být též zastoupení Walesu, Skotska a Irska), dílem měla zůstat neobsazena (počet poslanců měl být snížen o 62). Co se samotných podmínek výkonu aktivního volebního práva týká, měla být dosavadní rozmanitá škála volebních censů ve městech nahrazena všeobecným majetkovým censem ve výši 10 liber šterlinků, další kategorie voličů měly k volbám přistoupit též v hrabstvích.⁹⁰

Z předchozích řádků je patrně zjevné, že oposice sdružená kolem vévody z Wellingtonu ze svého úhlu pohledu nemohla tento návrh, který svými důsledky dopadal na každý volební obvod s výjimkou universitních, nepovažovat, jak poznamenal James R. M. Butler, za „smrtelnou ránu ústavě“ a za výron „ducha nepřátelství k jakémukoli zákonu a autoritě, ducha francouzské revoluce, zpochybňující každou instituci...“⁹¹ Ačkoli byl návrh ve druhém čtení, většinou jediného hlasu, ještě schválen,⁹² bylo možno očekávat, že v rámci výborů bude „rozsekán na kousky“.⁹³ Za této situace se lordu Greyovi pohrůzkou své demise podařilo přesvědčit zdráhajícího se krále k rozpuštění Dolní sněmovny po pouhém půl roce jejího trvání, a to v naději, že mandát vlády k uskutečnění reformy bude novými volbami posílen.⁹⁴ Jejich výsledek mu dal drtivým způsobem za pravdu⁹⁵ a nová sněmovna zasedla s bezmála stočtyřicetihlavou proreformní většinou.⁹⁶ Dokonce i některé obvody dosud považované za pevně ovládané protireformní opozicí se vzepřely své „predestinaci“ a zvolily proreformního kandidáta.⁹⁷ ⁹⁸ Výsledek voleb z roku 1830 tak nepostrádají jistý

http://hansard.millbanksystems.com/lords/1830/nov/22/ministerial-declarations#S3V0001P0_18301122_HOL_13

⁹⁰ LOPATIN, N. D. *Political Unions, Popular Politics and the Great Reform Act of 1832*, s. 66-67; MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 351.

⁹¹ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, 237.

⁹² Sir Erskine May spekuluje, že snad za dosud historicky nejvyšší poslanecké účasti. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 352.

⁹³ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 26.

⁹⁴ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 211-213.

⁹⁵ Např. v hrabstvích obhájilo svůj mandát pouhých šest poslanců, kteří hlasovali proti reformě. FISHER, D. R. *General Elections, 1820-1831*. In: *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*.

Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/survey/v-general-elections-1820-1831>; LOPATIN, *Political Unions...*, op. cit. 90, s. 73.

⁹⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 26.

⁹⁷ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 222.

⁹⁸ Podobným rysem byl vznik řady „sebevražedných petic“, jak je nazývá Philip Salmon, v nichž sami voliči z *rotten boroughs*, jejichž zrušení se předpokládalo, vyjadřovali svou ochotu vzdát se svého volebního práva

rys paradoxu: jednalo se fakticky o referendum o stávajícím volebním systému, jemuž byla vytýkána nereprezentativnost a závislost na vůli aristokratických patronů, a přece v tomto případě dokázal právě tento volební systém velmi účinně zachytit převládající náladu veřejnosti a provést prostřednictvím takto vzešlé sněmovny reformu sebe sama.

Nyní už reformnímu zákonu, vládou opětovně navrženému v létě roku 1831, nic nebránilo v relativně hladkém průchodu Dolní sněmovnou. O to tvrdší odpor jej však stihl ve Sněmovně lordů, která jej v listopadu po pětidenní rozpravě zamítla, což v některých anglických městech vyvolalo reakce v podobě vážných nepokojů.⁹⁹

Třetí pokus o prosazení volební reformy podnikla vláda, posílená důvěrou vyslovenou jí Dolní sněmovnou, vzápětí. Návrh předložený tentokrát se od předchozích v řadě detailů odlišoval, jeho cílem například nebylo snižovat celkový počet poslanců.¹⁰⁰ Poté, co byl 23. března 1832 schválen Dolní sněmovnou, však opět narazil na nesouhlas ve Sněmovně lordů, která jeho projednávání odložila. Hrabě Grey se odpor horní sněmovny pokusil zlomit prosazením jmenování 50-60 nových peerů králem, ten se však jeho tlaku nepodvolil, což vyústilo v Greyovu demisi. Reformní krize vrcholila – vévodovi z Wellingtonu, jehož král po přijetí Greyovy resignace pověřil sestavením vlády a předložením kompromisního reformního návrhu, se jeho úkoly, při vědomí sněmovny ovládané whigy a pokračujících vnitřních rozbrojů mezi toryi, nemohly zdařit. Napětí veřejnosti dosahovalo v těchto „májových dnech“, jak je tato část krise nazývána, nebezpečných rozměrů. „Británie nebyla ve svých moderních dějinách nikdy blíže revoluci...“, uvádí Eric J. Evans¹⁰¹. Téměř celá země byla zachváčena organisováním takzvaných „Politických unií“ („*Political Unions*“), jež svými masovými manifestacemi a pohrůzkami, mezi něž nejčastěji náležela hrozba hromadného odpírání placení daní, vytvářely tlak na vládu.¹⁰² Za této situace panovníkovi nezbylo, než povolat lorda Greye zpět do úřadu ministerského předsedy. Král se ještě pokusil přimět svého staronového premiéra, aby s opozicí vyjednal schůdné kompromisní úpravy reformního návrhu; to však lord Grey odmítl. Východiska z krise tak v tu chvíli zbyla jen dvě: přimět stávající

ve prospěch universální reformy. SALMON, P. *The English Reform Legislation*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z:

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/survey/ix-english-reform-legislation>

⁹⁹ MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 150; LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 24.

¹⁰⁰ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, 354.

¹⁰¹ Překl. aut. V originále: „*Britain has never in modern times been closer to revolution...*“. EVANS, *The Great Reform Act of 1832*, op. cit. 6, s. 54.

¹⁰² LOPATIN, *Political Unions...*, op. cit. 90, s. 66-86.

Sněmovnu lordů, aby zákon, tak jak byl předložen, schválila, nebo ji doplnit o nové peery a tím vynutit též výsledek. Králi, který se dosažení množství nových peerů chtěl za každou cenu vyhnout, byla bližší první možnost, o jejíž prosazení se nakonec, ač sám k reformě zaujímal skeptický postoj, svým dílem přičinil. Sněmovna lordů se vzdala svého odporu a reformní návrh schválila; král Vilém IV. jej sankcionoval 7. června 1832. Zákon o zastoupení lidu tak vstoupil v platnost.¹⁰³ Pohlédněme nyní poněkud blíže na jeho obsah.

II.2 Zákon o zastoupení lidu z roku 1832

Zákon o zastoupení lidu z roku 1832 (*Representation of the People Act, 1832*), označovaný populárně též jako „Velký reformní zákon“ („*Great Reform Act*“) a citovaný pod označením 2 & 3 Will. IV, c. 45, se soustředil na reformu dvojího druhu: jednak na redistribuci poslaneckých mandátů a překreslení volebních obvodů, jednak na úpravu podmínek aktivního volebního práva. Oba okruhy reformy od sebe přitom není možno, co do dopadu na podobu volebního práva v Anglii, neprodyšně oddělovat, neboť značná nerovnoměrnost, která před reformou, ale stále ve značné míře i po ní, mezi jednotlivými obvody panovala, ve svých důsledcích výrazně zasahovala do míry možnosti jednotlivého voliče ovlivnit svým hlasem složení Dolní sněmovny a tedy do aspektu rovnosti volebního práva.

Prvních 17 článků zákona různým způsobem upravovalo rozdělení mandátů v rámci volebních obvodů v Anglii a Walesu. 56 městských obvodů uvedených v příloze A – jednalo se převážně o nejkřiklavější případy *rotten boroughs*¹⁰⁴ – bylo zcela zrušeno, dalších 30 (příloha B) pozbylo jednoho mandátu ze dvou. Celá polovina z takto zasažených obvodů se nacházela v několika dosud silně nadreprezentovaných hrabstvích na jihozápadě Anglie.¹⁰⁵ Naproti tomu z 22 (příloha C) dosud nezastoupených měst (převážně jednalo o průmyslová sídla v severnější části Anglie, jako Manchester, Sheffield nebo Leeds) byly vytvořeny nové dvoumandátové a z 19 dalších (příloha D) jednomandátové obvody.¹⁰⁶

¹⁰³ BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, 327-428.

¹⁰⁴ Např. Old Sarum, Dunwich, Gatton, Appleby a další. *Representation of the People Act 1832*, čl. I.

¹⁰⁵ SALMON, *The English Reform Legislation*, op. cit. 98.

¹⁰⁶ *Representation of the People Act 1832*, čl. III a IV.

V jiných případech byly stávající městské obvody rozšířeny a byla k nim přičleněna další sídla, popř. bylo více měst sloučeno do jednoho volebního obvodu. Reformní zákon současně v ust. čl. VII předpokládal přijetí zvláštního zákona o úpravě hranic jednotlivých městských obvodů.¹⁰⁷ Tento zákon vstoupil v platnost o pět týdnů později jako *Parliamentary Boundaries Act*.¹⁰⁸ Ačkoli mu obvykle zdaleka nebývá věnována stejná pozornost jako vlastnímu reformnímu zákonu, jeho účinky rozhodně nebyly zanedbatelné. Tímto zákonem bylo totiž zvětšeno území téměř 70 % městských obvodů. Míra jejich rozšíření pochopitelně kolísala, v řadě případů však byla dosti vysoká: prvenství se v tomto směru dostává původně maličkému obvodu Blenheim Park, jehož územní rozsah se zvětšil 337 krát.¹⁰⁹

Změny se však dotkly i hrabství, jakkoli byla z pohledu volebního systému vnímána jako méně problémová: 26 větších z nich, uvedených v příloze F, bylo pro účely sněmovních voleb rozděleno ve dvě, 7 dalších napříště volilo tři poslance namísto dvou, specifické změny v počtu mandátů se dotkly i několika jiných hrabství.¹¹⁰ Celkový počet poslanců volených v hrabstvích se tak zvýšil o 65.¹¹¹

Není bez zajímavosti, že konečné provedení redistribuce mandátů se značně lišilo od prvních plánů vznesených v návrhu z jara roku 1831. Je známo, že řada měst, na něž reforma v podobě rušení volebních obvodů hrozila dopadnout, v době jejího projednávání vyvinula intenzivní a někdy úspěšnou snahu přesvědčit zákonodárce, že podmínky pro zachování svých parlamentních křesel ve skutečnosti splňují. Velká bitva byla rovněž svedena nad otázkou, zda pro přípravu reformy užít výstupů sčítání lidu z roku 1821 či 1831. Výsledky prvního sčítání již nebyly aktuální, u údajů z druhého panovala zřejmě nikterak nedůvodná obava, že mohly být s ohledem na v době jeho konání již připravovanou reformu záměrně zkreslovány. Konečný návrh reformy se nakonec nespravoval striktně ani jedním ze sčítání, nýbrž komplexnějšími kritérii, zahrnujícími objem vybraných daní a počet domů v obvodu.¹¹²

¹⁰⁷ *Representation of the People Act 1832*, čl. VII.

¹⁰⁸ Act of Parliament 2 & 3 Will. IV, c. 64.

¹⁰⁹ SALMON, *The English Reform Legislation*, op. cit. 98.

¹¹⁰ Např. ze čtyřmandátového obvodu Yorkshire se stal obvod šestimandátový. *Representation of the People Act 1832*, čl. XII.

¹¹¹ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 356.

¹¹² SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 58; SALMON, *The English Reform Legislation*, op. cit. 98.

Pokud se týká změn v samotném aktivním volebním právu občanů, není s ohledem na vše, co bylo řečeno výše, překvapivé, že ve městských obvodech byl jejich rozsah větší než v hrabstvích.

Hlavní kritérium, jež dosud vedlo nabytí aktivního volebního práva v hrabství, jímž byl roku 1430 zavedený census 40 šilinků (2 libry šterlinků) vztahující se k pozemkům držným jako *freehold*, zůstalo zachováno; vedle toho se však aktivní volební právo rozšířilo též na držitele pozemků v *copyholdu* (nesvobodné držbě)¹¹³ či nejméně šedesátiletém *leaseholdu* (nájmu, pachtu)¹¹⁴, v obou případech s „čistou roční hodnotou“ („*clear yearly value*“), již se mínila částka, již by bylo možno rozumně očekávat jako nájemné (očištěné o veškeré daně a poplatky) za roční pronájem předmětného majetku,¹¹⁵ alespoň 10 liber šterlinků. K volebnímu právu kromě toho opravňoval i *leasehold* s dobou trvání dvaceti až šedesáti let, jeho hodnota však musela dosáhnout padesáti liber šterlinků.

Větší kontroverzi však vzbudil pozměňující návrh opozičního peera markýze z Chandosu, jímž bylo navrženo doplnit voliče v hrabstvích o prosté nájemce půdy (*tenants-at-will*¹¹⁶) platící nájemné ve výši alespoň 50 liber šterlinků ročně. V řadách whigů se tento návrh setkal s nevolí a s dosavadními zkušenostmi nepochybně dobře opodstatněnou argumentací, že takoví voliči budou snadno ovlivnitelní vlastníky půdy, kterou užívají a již mohou z jejich vůle snadno pozbyt. Toryové neméně oprávněně poukazovali na skutečnost, že obdobně závislí na svých pronajímatelích mohou být i voliči – nájemníci domů ve městech, jejichž volební právo přitom bylo jádrem vládního návrhu. Dále ve světle reformy, která přinášela oproti dosavadnímu stavu podstatné politické posílení městského obyvatelstva, spatřovali jako žádoucí prostřednictvím těchto venkovských voličů alespoň částečně zvětšit prostor i pro obhajobu agrárních zájmů. „Chandosův dodatek“, jak se příslušnému ustanovení začalo přezdívat, byl nakonec i přes nelibost vlády prosazen hlasy na první pohled snad nepravděpodobné, avšak ve skutečnosti nikoliv zcela

¹¹³ Podstata *copyholdu* spočívala v doživotní či dědičné držbě půdy (vzdáleně snad připodobitelné k věčnému právu k věci cizí), založené na obyčeji, za poplatek jejímu vlastníku, *lordu of the manor*. Definitivně institut *copyholdu* zrušil *Law of Property Act, 1925* (Act of Parliament 5 Geo. V, c. 20) v roce 1925. RŮŽIČKA, K. *Copyholders v Anglii*. Sborník věd právních a státních 11, s. 33-41; NAVRÁTILOVÁ, *Význam zápisů v katastru nemovitostí pro zajištění ochrany vlastnického práva...*, op. cit. 5, s. 16-17.

¹¹⁴ *Leasehold* lze chápat jako věcněprávní období pachtu či nájmu.

¹¹⁵ K definici tohoto pojmu poskytují vodítko např. rozhodnutí *Court of Common Pleas* (Soudu obecných pří) 2 CB 2010 ve věci *Colvill v. Wood*, ze dne 23. února 1846, či 2 CB 182, ve věci *Coggan v. Luckett*, ze dne 29. ledna 1846. *The Law Journal Reports: For the Year 1846, vol. XV.*, s. 159-163, dále též *Union Assessment Committee Act, 1862* (Act of Parliament 25 & 26 Vict., c. 103), čl. 15.

¹¹⁶ Tento právní institut se nejvíce blíží nájmu na dobu neurčitou.

ojedinělé jednorázové aliance toryů a proreformních radikálů¹¹⁷ (kteří podporovali každé rozšíření volebního práva) a objevil se jako součást čl. XX v účinném znění reformního zákona.¹¹⁸ Stal se tak jediným bodem reformy, v němž opozice dokázala prosadit své řešení vládě navzdory.¹¹⁹

Svou podstatou podobný boj, na němž lze demonstrovat odlišné politické zabarvení městského a venkovského elektorátu, byl sveden o otázce, zda ti, kteří splňují majetkový census pro volbu v hrabstvích v podobě *freeholdu* o hodnotě 40 šilinků, avšak příslušný majetek se nachází na území městského obvodu, budou na základě této skutečnosti oprávněni volit právě v tomto městském obvodu, anebo v hrabství, v němž se město nachází. Linie sporu nikoli překvapivě opět převážně sledovala stranické rozhraničení: zatímco whigové, s voličským jádrem ve městech, preferovali druhou variantu, toryové měli z pronikání městského elektorátu do venkovských obvodů, kde měli silnější pozici, značné obavy. Tentokrát se jim ovšem svou vůli prosadit nepodařilo,¹²⁰ zákon nicméně nakonec obsahoval celou řadu dosti podrobných ustanovení řešících různé obdobné „kolisní“ případy.

Změny dopadající na voliče v městských obvodech byly mnohem dalekosáhlejšího charakteru, než tomu bylo v hrabstvích. Pestrá paleta dosud panujících partikulárních práv zakládajících aktivní volební právo byla nahrazena jednotným volebním majetkovým censem v podobě užívání (ať již z titulu vlastnického práva či nájmu) stavby¹²¹ (tj. *householdu*) s roční hodnotou (tento pojem byl blíže vyložen výše) alespoň deseti liber.¹²² Na rozdíl od hrabství museli městští voliči splnit kromě majetkových též některé další požadavky. Z nich nejdůležitější byla podmínka předchozího alespoň dvanáctiměsíčního

¹¹⁷ Takovéto, byť komplikované, spojenectví se v následujících letech utvořilo např. v rámci odporu k *New Poor Law* (novému chudinskému zákonu). DRIVER, F. *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884*, s. 125.

¹¹⁸ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 20; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 17-19.

¹¹⁹ SALMON, *The English Reform Legislation*, op. cit. 98.

¹²⁰ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 13-16.

¹²¹ Dle ust. čl. XXVII *Representation of the People Act 1832* se mohlo jednat o obytný dům, skladiště, kancelářskou budovu, obchod či jinou budovu.

¹²² Tato výše vznikla jako kompromis mezi původně uvažovaným dvacetiliberním censem, podporovaným ministerským předsedou lordem Greyem i panovníkem, a všeobecným volebním právem všech *householderů*, které bylo prosazováno radikálněji naladěnými politiky. Oposiční poslanci obecně stáli proti desetilibernímu censu, obávající se nástupu masy liberálně smýšlejících voličů z vrstev drobných obchodníků (pejorativně označovanými jako „*shopocracy*“); vedle toho poukazovali na nerovné důsledky takto uniformně stanoveného censu ve větších a bohatších a oproti tomu v menších a chudších městech. Robert Peel namísto toho neúspěšně navrhl, aby bylo volební právo v každém městském obvodu poskytnuto vždy třetině obyvatel, kteří odváděli největší daně. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, 36-39.

pobytu v obvodu. Zostření, jež bylo v průběhu projednávání zákona provedeno zvýšením nezbytné doby pobytu z původně předpokládaných šesti měsíců na dvanáct, bylo více než vyváženo doplněním čl. XXVIII zákona, jenž stanovil, že tento pobyt může být realizován postupným obyváním i více nemovitostí a nikoli po celou dobu jen jedné a téže.

Dalším předpokladem volebního práva v městském obvodu bylo, že voličův majetek podléhal zdanění a tyto daně byly také řádně odváděny; volič též nesměl být v posledních dvanácti měsících příjemcem chudinské podpory.¹²³

Poslední zmiňovaná podmínka by se snad mohla s ohledem na výše uvedený majetkový census jevit jako nadbytečná. Tento náhled se však změní, objasníme-li si, že ve městech se i napříště udržela ještě jedna široká skupina voličů: totiž těch, kteří své volební právo odvozovali z „historických práv“. Jednalo se o téměř všechny dosavadní „předreformní“ voliče, pochopitelně s výjimkou těch, kteří své volební právo vykonávali v nově zrušených obvodech (i zde se tedy projevuje provázanost mezi částí reformního zákona redistribuující mandáty a ustanoveními zabývajícími se podmínkami výkonu volebního práva *stricto sensu*). I tyto osoby směly napříště volit jen za podmínky, že nepobírají uvedenou chudinskou podporu a splňují předepsanou dobu pobytu v obvodu.¹²⁴ Hlavní druhy předreformního volebního práva byly popsány v kap. I.1 této práce a není tak třeba je na tomto místě znovu uvádět. Tato „historická“ volební práva si stávající voliči měli podržet na dobu svých životů a v některých případech (tam, kde byli volebním právem dosud obdařeni svobodní měšťané – *freemen*¹²⁵) dokonce dědičně. Je tak zřejmé, že dějiny těchto archaických hlasovacích práv se neuzavřely, jak by se snad mohlo při zběžném náhledu na problematiku zdát, reformou z roku 1832, nýbrž že ji o řadu desetiletí přežily a představovaly hmatatelný prvek kontinuity před- a poreformního volebního systému, za níž se zasazovali především představitelé konservativní opozice.

Celá druhá polovina zákona, počínaje čl. XXXVII, se pak věnovala otázkám volební procedury, zejména vedením seznamů voličů, jež byly dosud v anglickém volebním systému téměř neznámým institutem.¹²⁶ Zápis voličova jména do seznamu voličů, zatížený

¹²³ *Representation of the People Act 1832*, čl. XXXVI.

¹²⁴ *Representation of the People Act 1832*, čl. XXXIII.

¹²⁵ Současně byly ovšem upraveny podmínky pro udělování tohoto statusu a generálně byli z volebního práva vyloučeni všichni, kdo jej nabyli po 1. březnu 1831. *Representation of the People Act 1832*, čl. XXXII.

¹²⁶ Předcházející pokus o zákonem upravenou registraci voličů, proběhnuvší v roce 1788, skončil úplným nezdarem. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, 106.

poplatkem ve výši jednoho šilinku, se stal další – a poněkud prohibitivní – podmínkou výkonu aktivního volebního práva.¹²⁷

II.3 Navazující reformní zákonodárství

V měsících následujících pro přijetí reformního zákona pro Anglii a Wales byly schváleny rovněž dva zákony reformující volební systém ve Skotsku a v Irsku. Jakkoli tyto zákony vykazovaly co do principů v nich uplatněných značnou míru shody jak navzájem, tak s „Velkým reformním zákonem“, nebyly v detailech jeho přesnými kopiemi. Rozdílný byl také dopad na obě země: zatímco ve Skotsku, jež před reformou připomínalo „jeden velký shnilý obvod“,¹²⁸ bylo reformou voličstvo bezmála zdesetinásobeno, v Irsku narostl počet voličů o méně než 20 % a ani zdaleka se nepřiblížil stavu před nedávným zvýšením volebního censu ze 40 šilinků na 10 liber šterlinků.^{129 130} Důsledky reformy v Anglii budou obšírněji přiblíženy v následujícím oddíle.

Dodejme, že v návaznosti na „Velkou reformu“ byl roku 1835 přijat také reformní zákon upravující místní samosprávu a volby do jejích orgánů (*Municipal Corporations Act, 1835*).¹³¹ Zákon se dotýkal 178 samosprávných měst,¹³² v nichž se stal měšťanem (*burgess*) s právem volby orgánů místní samosprávy každý, kdo byl držitelem stavby na území města (na rozdíl od „Velkého reformního zákona“ však nebyla požadována žádná její konkrétní hodnota), pobýval alespoň 3 roky v okruhu 7 mil od něj a byl poplatníkem chudinské daně.¹³³ Volební právo bylo, stejně jako v případě „Velkého reformního zákona“, výslovně omezeno na zletilé muže.¹³⁴

II.4 (Ne)očekávané důsledky „Velké reformy“

Reformní zákon z roku 1832 přinesl po více než 400 letech zásadní proměnu samých právních základů parlamentních voleb v Anglii. Tento fakt sám o sobě naznačuje, proč na

¹²⁷ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 20-21.

¹²⁸ Týž, s. 25.

¹²⁹ Viz kap. II.1 této práce.

¹³⁰ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 25-27.

¹³¹ Act of Parliament 5 & 6 Will. IV, c. 76.

¹³² WEBB, S. a WEBB, B. P. *English local government, from the Revolution to the Municipal Corporations Act. Part two*, s. 693-694.

¹³³ *Municipal Corporations Act 1835*, čl. IX.

¹³⁴ Tamtéž.

něj bylo nahlíženo jako na přelomovou úpravu, ještě s odstupem několika desítek let některými autory významem srovnávanou k *Bill of Rights*.¹³⁵ Změny jím vyvolané byly skutečně v mnoha ohledech podstatné, ač ne vždy intuitivní, přesto však lze celkový charakter této reformy popsat jako umírněný. Jejím cílem ostatně nikdy nebylo nastolit demokracii – zdůrazněme, že tento pojem v té době dosud zhusta nesl vysloveně negativní nádech¹³⁶ – nýbrž odstranit nejkřiklavější nedostatky při volbě poslanců. „Lidová, avšak nikoli demokratická: – rozšiřující svobodu, aniž by hazardovala s revolucí“¹³⁷, popsal reformu sir Erskine May (lord Farnborough). „Reformujte, abyste mohli uchovat“, zvolal v Dolní sněmovně poslanec a pozdější význačný historik Thomas B. Macaulay.¹³⁸ Není výroku, který by mohl jako motto „Velké reformy“ posloužit lépe.

Obavy těch, kdož se děsili lůzovlády, která měla dle jejich mínění po reformě nutně následovat, se ukázaly zcela lichými;¹³⁹ současně reforma nemohla uspokojit ty, kteří v ní spatřovali universální lék všechny neduhy dosavadního volebního systému. Mnohé z nich přetrvaly, některé dokonce v zesílené podobě.

Započneme však strohou, přeci ale výmluvnou statistikou. V přímém důsledku přijetí reformního zákona z roku 1832 se počet voličů v Anglii zvýšil z přibližně 434 tisíc na 614 tisíc osob, tj. přibližně o 41 % z původního počtu.¹⁴⁰ S ohledem na výše popsané rozdílů v povaze změn dopadnuvších na městské obvody a na hrabství nepřekvapí, že

¹³⁵ Srov. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 357.

¹³⁶ Srov. BUTLER, *The Passing of the Great Reform Bill*, op. cit. 12, s. 240.

¹³⁷ „*Popular, but not democratic: – it extended liberty, without hazarding revolution.*“ Překl. autora. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 357.

¹³⁸ Překl. autora. V originále „*Reform, that you may preserve*“. *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 2, col. 1204 (2. března 1831). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1831/mar/02/ministerial-plan-of-parliamentary-reform#column_1204

¹³⁹ V souvislosti s přijetím reformního zákona věvoda z Wellingtonu tragicky konstatoval: „*The Government of England is destroyed. A parliament will be returned, by means of which no set of men will be able to conduct the administration of affairs, and to protect the lives and properties of the King's subjects.*“ („Vláda Anglie je zničena. Bude zvolen Parlament, skrze nějž nebude nikdo schopen spravovat veřejné záležitosti a chránit životy a statky poddaných krále.“ Překl. autora.) Nejednalo se o ojedinělý pohled. Lord Sidmouth vmetl lordu Greyovi: „*I hope God will forgive you on account of this bill: I don't think I can.*“ („Doufám, že Vám Bůh za tento zákon odpustí – nemyslím, že bych mohl já.“ Překl. autora.) Ten mu na to měl odvětit: „*Mark my words: within two years you will find that we have become unpopular for having brought forward the most aristocratic measure that was ever proposed in Parliament.*“ („Poznamenejte si má slova: Do dvou let zjistíte, že jsme se stali neoblíbenými za to, že jsme přijali ten nejaristokratičtější zákon, jaký byl kdy předložen Parlamentu.“ Překl. autora.) Citováno dle SMITH, G. B. *The life of the Right Honourable William Ewart Gladstone*, s. 62.

¹⁴⁰ Nárůst počtu voličů tak zdaleka nedosáhl té míry, kterou vládní whigové s radostí a opoziční toryové s obavami očekávali. Jeden z čelných proreformních whigů a pozdější ministerský předseda lord Russell původně odhadoval, že se v důsledku reformy počet voličů zdvojnásobí. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 77.

zatímco v hrabstvích, kde většinu stále tvořili předreformní voliči,¹⁴¹ činil nárůst pouze 29 %, v městských obvodech se počet voličů zvýšil o celých 61 %. Ani tak však aktivním volebním právem nedisponovalo více než 8 % dospělé populace.¹⁴²

Uvedené údaje zachycují celkovou změnu v počtech voličů, kterou reforma přinesla. Přesto však v některých konkrétních obvodech důsledky reformy zdánlivě směřovaly proti naznačenému trendu. Nebyla výjimkou města, ve kterých počet voličů kvůli reformě ve skutečnosti znatelně poklesl¹⁴³ – nejčastější následkem nově zavedené podmínky nejméně ročního pobytu v obvodu.¹⁴⁴ V obvodech, které před reformou přiznávaly volební právo téměř všem mužům (zejména se jednalo o města, kde volili tzv. *potwallopers*), se pak další pokles počtu voličů projevoval v průběhu let v souvislosti s postupným vymíráním starší generace voličů, která si historická hlasovací práva podržela doživotně.^{145 146}

Druhým důsledkem reformního zákon, který by se mohl zdát dosti paradoxním a na nějž jakožto na slabinu „Velké reformy“ upozorňoval mimo jiné význačný komentátor britské ústavy Walter Bagehot, bylo výrazné oslabení volební síly chudších vrstev.¹⁴⁷ Zatímco před reformou bylo odhadováno, že v celých pětadesáti městských obvodech tvoří většinu voliči z řad dělnictva¹⁴⁸, podmínka pobytu v obvodu, postupné odumírání historických volebních práv a razantní posílení střední třídy zavedením desetiliberního censu na dlouhou dobu eliminovalo tuto část společnosti z významnějšího podílu na volbě poslanců.¹⁴⁹

Třetí ne zcela přímočarý následek reformy můžeme spatřovat v tom, že jakkoli jejím jádrem bylo posílení městských středostavovských vrstev živnostníků a obchodníků, kteří

¹⁴¹ Týž, s. 78.

¹⁴² Na základě údajů, které publikoval JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 23.

¹⁴³ Reformou byl snížen počet voličů téměř ve třetině z těch městských obvodů, které byly reformou zachovány. SALMON, *The English Reform Legislation*, op. cit. 98.

¹⁴⁴ Tato podmínka připravila o volební právo téměř polovinu předreformních městských voličů. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 84.

¹⁴⁵ Z přibližně 44 tisíc voličů, kteří si podrželi historická volební práva i po roce 1832, jich v roce 1865, tedy před druhou volební reformou, zbývalo již jen kolem 8 tisíc. Do těchto čísel ovšem nejsou započítáni početní *freemen*, jimž bylo volební právo zachováno dědičně a kteří tvořili ještě v roce 1865 většinu v deseti městských obvodech včetně například Yorku. *Parliamentary papers*, 1833, č. 189, citováno dle SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 83; *Parliamentary papers*, 1866, č. 3626, citováno dle téhož, s. 85-86.

¹⁴⁶ Např. v Prestonu, kde v roce 1832 disponovalo volebním právem 88 % dospělých mužů, klesl do roku 1851 tento podíl na pouhých 11 %. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 30.

¹⁴⁷ BAGEHOT, W. *The English Constitution*, s. 126-127.

¹⁴⁸ *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 182, col. 1137-1138 (12. dubna 1866). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1866/apr/12/second-reading#column_1137

¹⁴⁹ COX, H. *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, s. 7-8; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 88-90.

většinově tíhli k liberálnímu politickému proudu, nevedla reforma k „vyhynutí“ toryů, jak se snad mnozí z nich domnívali. Některá reformní opatření, jako například zmíněný „Chandosův dodatek“, který k volbám v hrabstvích povolal drobnější nájemce půdy, dokonce konservativce významně lokálně posílila.¹⁵⁰ A přestože v období do další volební reformy (tj. do roku 1867) přetrvávala politická převaha spíše na straně whigů, několikrát se v úřadu ministerského předsedy objevil i tory. V každém případě však reforma přispěla ke stranické polarisaci¹⁵¹, pochopení nezbytnosti organisované politické práce a nakonec i k vývoji směřujícímu v důsledku k ustavení moderní Liberální i Konservativní strany.¹⁵²

Konečně, ačkoli redistribuce mandátů a likvidace *rotten boroughs* a nejvíce závislých obvodů tvořila nejdiskutovanější a také nejdůležitější část reformy, alespoň z pohledu jejich tvůrců, podařilo se naznačených cílů dosáhnout jen neúplně. „Parlamentní strom“ v Old Sarum „byl vyvrácen“¹⁵³, „nejshnilější“ obvody zrušeny, přesto však reformu přežilo nejméně 70 „uzavřených obvodů“, v nichž byl faktický výběr poslance v rukou jejich patrona.¹⁵⁴ Reforma nebyla s to se vypořádat ani s dalším z velkých nešvarů předchozího systému – s rozšířeným uplácením voličům. Ostatně jí nebylo změněno nic na skutečnosti, že volební právo stále nebylo vykonáváno tajně. Volební korupce nejen, že nebyla reformou potřena, nýbrž jí byla naopak podpořena rozmnožením těch skupin voličů, kteří k ní byli náchylní.¹⁵⁵

V každém případě byl dosud ustálený stav v ústavním systému Spojeného království reformou pochopitelně změněn a vychýlen, a to na stranu Dolní sněmovny, kde v průběhu následujících let a desetiletí zaujal novou rovnovážnou polohu. Posílená legitimita Dolní sněmovny zcela změnila její poměr vůči horní komoře. Zatímco před „Velkou reformou“ byla Sněmovna lordů, slovy Waltera Bagehota, „ne-li vůdčí komorou, tak alespoň

¹⁵⁰ Týž, s. 94.

¹⁵¹ Eric J. Evans uvádí, že reforma zejména omezila prostor pro působení nezávislých poslanců a řadu z nich přiměla přijmout stranickou značku. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 33

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ O vyvrácení parlamentního stromu v Old Sarum, pod nímž se scházeli tamní voliči, bylo v soudobých pramenech referováno v symbolickém odkazu na pád starého volebního systému, jehož nedostatky Old Sarum ztělesňovalo. Ve skutečnosti tento strom na místě přežil až do roku 1905. FARREL, S. *Old Sarum*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/old-sarum> ; HALL, P. *Brief History of Old and New Sarum*, s. 1.

¹⁵⁴ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 24.

¹⁵⁵ Sir Erskine May (lord Farnborough) dovozuje, že nejzkorumpovanějšími místy nebyla „nominační města“, kde byl výsledek voleb ve skutečnosti předem dán, nýbrž naopak ty obvody, kde voliči mohli své hlasy svobodně zpeněžovat ve prospěch jednotlivých kandidátů. V zásadě totéž soudí Charles Seymour. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, 359-36; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 171.

komorou vůdců¹⁵⁶, v poreformních podmínkách jí nezbylo než ustoupit do pozice „revizní a pozdržovací komory“¹⁵⁷ – tedy principálně do té role v britském ústavním systému, v jakém ji nalézáme i dnes. Již tehdy byl položen prazáklad pro to, že její veto nemá absolutní charakter,¹⁵⁸ čehož důkazem je i samotný způsob přijetí reformního zákona: tuhému odporu peerů navzdory. Podobu blízké dnešní nabyl i průběh legislativního procesu, včetně tří čtení zákonů a jejich podrobného projednávání ve výborech.¹⁵⁹

Otcové reformy z roku 1832 spatřovali a hlasitě prosazovali svůj zákon jako definitivní řešení problémů pojících se s volebním systémem, které má tyto otázky jednou provždy uzavřít¹⁶⁰ (lord John Russell si setrvalým opakováním tohoto přesvědčení vysloužil přezdívku „*Finality Jack*“).¹⁶¹ Realita v dlouhodobém měříku jejich představě nepřisvědčila, budiž však spravedlivě řečeno, že k úplně stejné thési se reformátoři uchýlili též v průběhu následujících dvou volebních reforem a že systém v podobě, jak jej nastavili, přetrval více než třicet let, rychlému sociálně-ekonomickému vývoji navzdory. O událostech pojících se s úpravou volebního práva v těchto letech pojedná následující část.

¹⁵⁶ „...if not a directing Chamber, at least a Chamber of directors.“ BAGEHOT, *The English Constitution*, op. cit. 147, s. 79.

¹⁵⁷ „...a revising and suspending House.“ Tamtéž.

¹⁵⁸ Týž, s. 80.

¹⁵⁹ KUKLÍK, *Poodhalené tváře anglického práva*, op. cit. 2, s. 234.

¹⁶⁰ WALSH, sir J. B. *The Practical Results of the Reform Act of 1832*, s. 1-2

¹⁶¹ Tedy, *cum grano salis*, „definitivní Honza“. REID, S. J. *Lord John Russell*, s. 110.

III. 1832–1865: MEZI DVĚMA REFORMAMI

III.1 Seznamy voličů a úplatky – trny v patě poreformního systému

Jakkoli oba hlavní politické proudy ve své většině považovaly přijatou volební reformu za víceméně uzavřenou záležitost, o níž není na místě vést další diskuse, již poměrně záhy začalo být zjevné, že některé otázky se nepodařilo vyřešit zcela zdárně.

Poměrně značné komplikace se pojily zvláště s procedurou registrace voličů. Ač bylo sjednocení právní úpravy vedení voličských seznamů nepochybným krokem vpřed, praktické uplatňování tohoto mechanismu mělo k uspokojivému stavu velmi daleko. Charles Seymour odhaduje, že zhruba čtvrtina až třetina oprávněných voličů nemohla své volební právo vykonávat právě vlivem vad ve fungování registrace voličů.¹⁶²

Zdaleka se přitom nejednalo jen o (nesporně taktéž velmi četné) případy, kdy bylo možno neuvedení voličova jména v seznamu voličů přičíst na vrub jeho vlastní laxnosti a lhostejnosti. V mnohých obvodech totiž dosáhlo až masových rozměrů cílené a organizované zneužívání registrační procedury, které spočívalo jak v „tvorbě“ nových voličů splňujících majetkový census prostřednictvím účelového dělení majetku a jeho fingoaných převodů, tak v podávání svévolných a nedůvodných námitek proti uvedení skutečně oprávněných voličů ve voličském seznamu.¹⁶³ Alespoň dílčí zlepšení této krajně problematické situace měla přinést novela víceméně technického rázu, přijatá v roce 1843.¹⁶⁴ Tento zákon mimo jiné jednak umožnil, aby byly námitky směřující proti konkrétnímu voliči doručovány dotčenému voliči prostřednictvím pošty,¹⁶⁵ jednak poskytoval soudu, který námitky přezkoumával, pravomoc uložit v případech zjevně frivolních podání povinnost nahradit náklady řízení. Dále pak (ust. čl. LX zákona) řízení ve věcech přezkumu voličských seznamů svěřil v poslední instanci namísto samotné Dolní sněmovny Soudu obecných pří (*Court of Common Pleas*).¹⁶⁶

¹⁶² SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 163.

¹⁶³ Charles Seymour uvádí případy, kdy se vychytralým uplatněním volebních zákonů podařilo „stvořit“ nové voliče vzájemnými převody a pronájmy třeba i jen pouhých prasečích chlívků. Týž, s. 124-125.

¹⁶⁴ *Parliamentary Voters Registration Act*, 1843 (Act of Parliament 6 & 7 Vict., c. 18).

¹⁶⁵ Ani to však nebylo dostatečné opatření. V mnoha městech dosáhlo zneužívání systému takového rozmachu, že bylo záměrně zpoždováno poštovní doručování podaných námitek tak, že dotčení voliči obdrželi zásilku natolik pozdě, že se svých práv již nemohli dovolat před soudem. To se stalo např. při volbách v roce 1845 v Manchesteru, kde bylo v poslední možný den rozesláno několik tisíc námitek, které v mnoha případech došly adresátům až dlouho poté, kdy byla proti těmto námitkám ještě možná účinná právní obrana. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 138.

¹⁶⁶ Další dílčí zjednodušení přinesl v roce 1851 zákon navržený sirem William Clayem (Act of Parliament 14 & 15 Vict., c. 14), jenž se zaobíral vazbou zápisu do seznamu voličů na placení daní. Souvislost mezi

Ani tato úprava však úplné vyřešení uvedených problémů nepřinesla. Postupně se etabloující politická hnutí záhy naznala, že organisovanou politickou prací je možno z umného využití systému registrace voličů získat značnou výhodu. Takto vznikající politické asociace, z nichž největších úspěchů dosáhla *Anti-Corn Law League*,¹⁶⁷ pak hrály dvojí úlohu: na jedné straně poskytovaly svým příznivcům cennou a obětavou asistenci při byrokratickém procesu zápisu jejich jmen do voličských seznamů a při obraně proti nedůvodným námitkám, na druhé pak tento systém naopak zhusta samy otevřeně zneužívaly např. podáváním hromadných námitek proti zápisu jmen podporovatelů opačné strany.¹⁶⁸ Jejich činnost při materiální podpoře svých příznivců se často pohybovala na tenkých hranicích charity a podplácení.¹⁶⁹

Právě úplatkářství bylo druhým velkým neduhem, jež, jak již jsme uvedli, provázal volební praxi i po „Velké reformě“.¹⁷⁰ Přestože bylo podplácení voličů vnímáno do jisté míry jako „gentlemanský prohřešek“, který s sebou nenesl přílišné difamující účinky,¹⁷¹ v Dolní sněmovně byly po roce 1832 snahy o jeho (přínejmenším) omezení na pořadu dne téměř bez ustání. Jejich produktem se stala řada čtyř protikorupčních zákonů, vydaných v letech 1841¹⁷², 1842¹⁷³, 1852¹⁷⁴ a 1854¹⁷⁵, které se nicméně zaměřovaly spíše na usnadnění stíhání úplatkářů než na systémovou prevenci.¹⁷⁶

volebním právem a daňovou procedurou je poněkud blíže rozvedena v kapitolách týkajících se reformních zákonů z let 1866 a 1867, kdy sehrála zásadní úlohu.

¹⁶⁷ Několik bližších poznámek k této organizaci je uvedeno v následujícím oddíle.

¹⁶⁸ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 127-129 a 135-136.

¹⁶⁹ Týž, s. 147. Srov. též *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 90, col. 429 (23. února 1847). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1847/feb/23/registration-of-voters#S3V0090P0_18470223_HOC_42

¹⁷⁰ Několik příkladů necht' poslouží za všechny: V obvodu Stafford bylo zjištěno, že v průběhu prvních voleb, které následovaly po „Velké reformě“, zde bylo uplaceno 850 z celkového tisíce voličů. V St. Albans činily po „Velké reformě“ náklady na úplatky dvě třetiny volebních nákladů – namísto původní jedné třetiny. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 172-175. Parlament vzešlý z voleb v roce 1841 si dokonce vysloužil výmluvnou přezdívku „*Bribery parliament*“, tedy přibližně „úplatkářský parlament“. SELF, R. C. *The Evolution of the British Party System 1885–1940*, s. 20. (Ivor Jennings nicméně uvádí, že tyto volby co do míry korupce ve skutečnosti nijak nepředčily volby předcházejících let.

JENNINGS, I. *Party Politics: Volume 2: The Growth of Parties*, s. 107.)

¹⁷¹ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 194-195.

¹⁷² *Parliamentary Elections Act, 1841* (Act of Parliament 4 & 5 Vict., c. 57).

¹⁷³ *Bribery at Elections Act, 1842* (Act of Parliament 5 & 6 Vict., c. 102).

¹⁷⁴ *Election Commissioners Act, 1852* (Act of Parliament 15 & 16 Vict., c. 57).

¹⁷⁵ *Corrupt Practices Prevention Act, 1854* (Act of Parliament 17 & 18 Vict., c. 102). Tímto zákonem byla zpřesněna a rozšířena zákonná definice úplatkářství tak, že napříště bylo možno postihovat i pouhý pokus o ně (tedy nabídnutí či žádost o úplatek). WILKINSON, R. *The Representation of the People Act 1867: With Practical and Explanatory Notes, and Abstract of the Act, and a Full Index*, s. 12; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 229.

¹⁷⁶ Dále v tomto období došlo ke zrušení dvou extrémně zkorumpovaných městských volebních obvodů: Sudbury (jež se dokonce Charlesi Dickensovi stalo pitoreskní inspirací pro jeho proslulou Kroniku Pickwickova klubu – viz např. RUSSELL, S. 'The dullest and most stupid place on earth . . .' Charles

Čas pro tajné hlasování, které bylo v tomto mezidobí opakovaně navrhováno a jež bylo patrně jediným opatřením skutečně způsobilým volební korupci podstatně omezit, však ještě nenazrál.

III.2 Chartismus, Anit-Corn Law League a volební právo

Výše byly nastíněny politicky málo sporné nedostatky poreformního volebního práva, jakkoli i k jejich potření politická vůle často scházela. Ti, kteří spatřovali budoucnost v demokratickém systému vlády, však měli k volebnímu systému ustavenému v roce 1832 daleko vážnější výhrady. Náleželi mezi ně na jedné straně středostavovští radikálové, disponující nikoli zanedbatelným parlamentním zastoupením, na druhé pak dělnické organizace. Jakkoli snažení obou skupin směřovalo ke společným cílům, o společném postupu hovořit ve valné míře nelze.¹⁷⁷ I tato skutečnost předznamenala, že jejich tužby nakonec nebyly v první polovině 19. století naplněny.

Jestliže proreformní agitaci před rokem 1832 můžeme z valné části přičítat představitelům měšťanského radikálního politického programu, pak pro období konce 30. a 40. let platí, že zřejmě nejvýraznější stopu, týkající se volebních reforem, zde zanechalo dělnické Chartistické hnutí, jehož počátek se datuje do roku 1836, kdy byla založena Londýnská asociace pracujících (*London Working Men's Association*). Její čelní představitelé, mezi nimiž byl nejvýraznější postavou dělnický aktivista William Lovett, posléze v roce 1838 představili svůj program shrnutý v šesti podrobně rozebraných bodech tzv. Charty lidu (*People's Charter*), jež ve své podstatě představovala osnovu komplexní a na svou dobu dosti dalekosáhlé reformy volebního práva.

Charta lidu za prvé požadovala zavedení všeobecného volebního práva pro všechny občany mužského pohlaví starší 21 let.¹⁷⁸

Druhým bodem byla úprava pasivního volebního práva. Majetkový volební census dosud stanovený pro každou kandidující osobu měl být odbourán.¹⁷⁹

Dickens in Suffolk and Essex. East Anglian Daily Times, 7. února 2012. Dostupné z:

<http://www.eadt.co.uk/ea-life/the-dullest-and-most-stupid-place-on-earth-charles-dickens-in-suffolk-and-essex-1-1199987>) a St. Albans. MAY, *The Constitutional History ... Vol. I*, op. cit. 10, 361.

¹⁷⁷ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, 238.

¹⁷⁸ Vyloučeny měly být osoby soudně prohlášené za duševně choré a osoby odsouzené pro těžký zločin nebo pro podvody či uplácení při volbách. *The People's Charter*, s. 14. Dostupné z: <https://www.bl.uk/collection-items/the-peoples-charter>

Třetí bod představovalo jednoleté funkční období Parlamentu a každoroční volby do něj.¹⁸⁰ Jde o jediný z bodů Charty, který nikdy nedospěl ke svému naplnění.

Čtvrtým požadavkem se stalo překreslení doposud co do lidnatosti extrémně nerovnoměrných volebních obvodů. Charta lidu navrhovala, aby bylo území Spojeného království rozděleno na 300 jednomandátových volebních obvodů s pokud možno shodným počtem obyvatel v každém z nich.¹⁸¹

Charta lidu dále v zájmu usnadnění přístupu zástupců všech společenských vrstev do Parlamentu prosazovala zavedení poslaneckých platů ve výši 500 liber šterlinků ročně.¹⁸²

Za šesté, volby měly být vykonávány tajným hlasováním za použití volebních uren.¹⁸³

Takto představená Charta vzbudila vzápětí značný ohlas a stala se podkladem pro agitaci mezi dělníky, kteří jejím prostřednictvím určitým způsobem kanalizovali i nespokojenost se svou sociální situací, ovlivňovanou vysokými cenami potravin a také nedávno zavedenými přísnými chudinskými zákony.¹⁸⁴ Petici na podporu Charty, předloženou Dolní sněmovně v roce 1839, podepsal téměř milion a tři sta tisíc lidí. Ačkoli se jí poslanci zabývali, velkou většinou ji odmítli blíže projednat ve výborech,¹⁸⁵ což vedlo k protestům ze strany jejích podporovatelů, jež kulminovaly násilnými bouřemi.¹⁸⁶

Lépe se Chartě lidu v Parlamentu nedařilo ani v roce 1842, kdy opětovně podanou petici podpořily téměř tři miliony lidí.¹⁸⁷ K závěrečnému vzepjetí Chartistického hnutí došlo v roce 1848 pod dojmem kontinentálních revolučních událostí. V té době sestavená

¹⁷⁹ Napříště měl mít dle představy chartistů právo kandidovat do Dolní sněmovny každý, jehož kandidatura bude podpořena podpisy alespoň stovky voličů. Tamtéž, s. 24-27.

V Chartě lidu bylo obsaženo též právo poslance vzdát se mandátu – tedy právo, které poslancům britské Dolní sněmovny *de iure* nenáleží ani v současnosti. Viz např. *The Chiltern Hundreds*. Factsheet P11 Procedure Series. House of Commons Information Office. Dostupné z: <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/p11.pdf>

¹⁸⁰ *The People's Charter*, op. cit. 178, s. 31-32.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 14-15.

¹⁸² Tamtéž, s. 32.

¹⁸³ Tamtéž, s. 27-30. V Chartě lidu byl dokonce obsažen přesný návrh konstrukce volební urny, jež měla obsahovat samočinné počítadlo, uváděné do činnosti kuličkami, které do ní měli voliči vhadzovat. Tamtéž, příloha B.

¹⁸⁴ Tzv. *New Poor Law*. Viz např. HOVELL, M. *The Chartist Movement*, s. 78 a násl.

¹⁸⁵ MAY, sir T. E. *The Constitutional History of England Since the Accession of George the Third, 1760–1860, Vol II.*, s. 235-236.

¹⁸⁶ K nejvýznamnějším z nich náleží pokus o povstání, k němuž došlo v roce 1840 v Newportu. Jeho původci byli stíháni pro velezradu a odsouzeni k smrti (trest jim byl následně zmírněn na deportaci). Týž, s. 236; MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 167.

¹⁸⁷ KUKLÍK, *Poodhalené tváře anglického práva*, op. cit. 2, s. 235.

chartistická petice čítala dokonce celých pět milionů podpisů¹⁸⁸ a její předložení Parlamentu provázelo masové shromáždění v londýnském Kennington Common, jehož se zúčastnily desetitisíce lidí¹⁸⁹, odhodlaných s peticí pochodovat přímo k Westminsteru. Tomu učinila přítrž mohutná přítomnost policejních sil za účasti mnoha dobrovolníků z řad londýnského obyvatelstva.¹⁹⁰ Ani Dolní sněmovna nezavdala pochybnosti o tom, zda se poddá nátlaku ulice a petici znovu zamítla.

Neúspěch chartismu bývá často stavěn do kontrastu s paralelně se rozvíjejícím hnutím, jemuž se podařilo dosáhnout daleko hmatatelnějších výsledků. Jím byla již letmo zmíněná *Anit-Corn Law League* (Liga proti obilním zákonům), politicky zaměřená na odbourání obilních cel a prosazování principů volného trhu. Je skutečností, že k úspěchu jejích snah, završenému zrušením ochranných obilních zákonů v roce 1846, přispěly jak vnější okolnosti¹⁹¹, tak zdařilá (a někdy co do prostředků nevybíravá) taktika a strategie Ligy. Ta našla podporu, včetně finanční, jak u středostavovských, průmyslnických a obchodnických vrstev, jimž se zamlouval její *laissez-faire* program, tak mezi dělnictvem, které si od jejích snah slibovalo zejména snížení cen potravin. *Anit-Corn Law League* také získala sympatie mnohých poslanců. A jak již bylo uvedeno, neváhala svůj vliv v Dolní sněmovně systematicky a organisovaně posilovat aktivní podporou určitých kandidátů a machinacemi při registraci voličů.¹⁹²

Přes mnohé společné cíle převládal ve vztahu mezi chartisty a Ligou spíše duch hostility než spolupráce. Mnozí z čelných chartistů nesdíleli volnotržní ideály panující v *Anit-Corn Law League* a měli blíže k ekonomickému protekcionismu, jehož hlavními politickými advokáty jinak byli toryové.¹⁹³ ¹⁹⁴ Pro středostavovský radikální proud byli naopak

¹⁸⁸ Z Charty však byl tentokrát vypuštěn bod požadující tajné hlasování. HOVELL, *The Chartist Movement*, op. cit. 184, s. 287. Obvykle uváděný počet podpisů na této petici zpochybňuje Mark Hovell či vůči Chartistickému hnutí značně kriticky zaměřený sir Erskine May (lord Farnborough) – jako skutečné číslo jedinečných podpisů uvádějí necelé dva miliony. HOVELL, *The Chartist Movement*, op. cit. 184, s. 292; MAY, *The Constitutional History ... Vol. II.*, op. cit. 185, s. 238-239.

¹⁸⁹ Odhady počtu účastníků vykazují extrémní rozdíly, kolísající od 10 tisíc shromážděných k půl milionu, který uváděl jeden z předních chartistů Feargus O'Connor. HOVELL, *The Chartist Movement*, op. cit. 184, s. 291; GOODWAY, D. *London Chartism 1838–1848*, s. 135-140.

¹⁹⁰ MAY, *The Constitutional History ... Vol. II.*, op. cit. 185, s. 237-238.

¹⁹¹ Rozhodnutí ministerského předsedy Roberta Peela zrušit dovozní cla na obilí bylo do značné míry ovlivněno vypuknutím „bramborového“ hladomoru v Irsku. MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 181-184.

¹⁹² HOVELL, *The Chartist Movement*, op. cit. 184, s. 213-219; MAY, *The Constitutional History ... Vol. II.*, op. cit. 185, s. 241-242; MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 169-170.

¹⁹³ Kteří byli právě otázkou zrušení dovozních cel uvrženi do hlubokého vnitřního rozkolu. Peelovi následovníci odmítající cla nakonec na sklonku 50. let 19. století fúzovali s whigy do nově se konstituující Liberální strany.

¹⁹⁴ HOVELL, *The Chartist Movement*, op. cit. 184, s. 213-219.

chartisté radikální až přespříliš – tento pohled podporovaly občasné živelné násilné tendence chartistických akcí.¹⁹⁵

III.3 Reformní návrhy 50. let

Do parlamentních lavic se téma volební reformy navrácí až v padesátých letech. Není překvapením, že jeho hlavním propagátorem se stal veterán reformního zákonodárství hrabě Russell, jenž postupně, v letech 1852, 1854 a 1860, přednesl tři vládní¹⁹⁶ návrhy na úpravu volební legislativy. Svou představu o parlamentní reformě předložila v roce 1859 Parlamentu též toryovská vláda lorda Derbyho.¹⁹⁷

Mezi liberálními reformními návrhy lorda Russella a konservativním přístupem k volební reformě lze vysledovat principiální koncepční rozdíly, které se později projeví rovněž v průběhu parlamentních bojů o reformu v letech 1866-1867. Označení whigy prosazované koncepce za „vertikální rozšiřování volebního práva“ a konservativního postoje za rozšiřování „horizontální“ velmi dobře vystihuje jejich podstatu.¹⁹⁸

Všechny tři Russellovy návrhy v tomto období spočívaly primárně ve „vertikálním“ snížení majetkového censu pro městské voliče ze stávajících 10 liber šterlinků na 5 (v roce 1852), resp. 6 (v letech 1854 a 1860) liber.¹⁹⁹ Toto změkčení bylo obhajováno především poznatkem, že zavedení stávajícího desetiliberního censu „Velkou reformou“ se v zásadě osvědčilo a rozhodně nevedlo k propuknutí jakékoli formy „lůzovlády“, jaké se tehdejší skeptici v řadách poslanců obávali. Dle liberálních zákonodárců tak nebylo racionálního důvodu, proč volební právo odpírat dalším příslušníkům středostavovských vrstev, kteří sice hranice stávajícího censu nedosahují, ale jinak náleží ke stejné a stejně smýšlející společenské třídě, jako většina stávajících voličů.

¹⁹⁵ Přesto lze Chartistické hnutí jen stěží označit za revoluční. Chartisté zůstali v mnoha ohledech věrni britské ústavní tradici, ostatně nikdy výrazněji nevystoupili např. s požadavkem kodifikace ústavy nebo zrušení Sněmovny lordů. LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 42-48.

¹⁹⁶ Jednalo se o kabinety whigů, resp. koalice whigů a Peelova antiprotekcionistického křídla toryů – tzv. „peelitů“.

¹⁹⁷ Těmto reformním návrhům předcházely každoroční návrhy radikálního poslance Josepha Huma v letech 1849-1851, které však byly zamítány velkou většinou hlasů. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 240-241.

¹⁹⁸ Terminologii vertikálního a horizontálního (laterálního) rozšiřování volebního práva používá v tomto kontextu např. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 244 či COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 13.

¹⁹⁹ Majetkový censu měl být dle předložených návrhů vedle toho snížen rovněž v hrabstvích, a to na 20 liber šterlinků (v roce 1852), resp. 10 liber šterlinků (dle návrhů z let 1854 a 1860). EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 105-107.

Zcela totožný argument však toryovská opozice považovala naopak za zásadní důvod, proč liberální vládní návrhy nesmějí být přijaty. Dle konservativního pohledu totiž byla hlavním neduhem, který povstal z reformy roku 1832, přílišná a nezdravá homogenita voličstva, které bylo do značné míry připraveno o svou někdejší různorodost plynoucí z partikularity historických předreformních volebních práv. Tato stejnorodost by byla prostým numerickým snížením volebního censu ještě posílena. Odtud pak pramení politika „horizontálního rozšíření volebního práva“, která se manifestovala v reformním návrhu z roku 1859 a jež měla spočívat v doplnění zcela nových, záměrně rozmanitých a nesouvisejících kritérií, kdy splnění alespoň jednoho z nich by vedlo k nabytí volebního práva. Těmito kritérii pro získání volebního práva, pro něž se vžilo označení *fancy franchises* (doslova: rozverná, vrtošivá volební práva), měl být vedle splnění stávajícího majetkového censu zejména též universitní akademický titul, vlastnictví alespoň šedesátiliberních úspor na bankovních účtech, pobírání určitých služebních pensí či příslušnost k určitým profesním stavům.²⁰⁰ Tak měla být dosažena žádoucí rozmanitost, která dle představ toryů měla bránit přílišné dominanci zástupců jediné společenské vrstvy.

V každém případě však v 50. letech 19. století nebyla realizována reforma dle ani jednoho z naznačených principů. Přejetí zákona v roce 1852 zabránila změna vlády, reforma z roku 1854 utonula ve víru Krymské války.²⁰¹ Reforma roku 1859 byla zamítnuta ve druhém čtení²⁰² a stejný osud potkal i návrh z následujícího roku, kterému se ostatně nedostalo příliš zanícené podpory ani od vlastního předsedy vlády, která jej předkládala, lorda Palmerstona.

Přesto však 50. léta 19. století zanechala ve volební legislativě svůj nepominutelný otisk. V roce 1850 byl přijat reformní zákon pro Irsko, jímž se výrazně snížil volební census jak v hrabstvích, tak v *boroughs*. Irský elektorát, nedávno početně zdecimovaný děsivými následky hladomoru způsobeného plísni bramborovou, byl tímto zákonem rozmnožen bezmála čtyřnásobně.²⁰³

²⁰⁰ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, 243.

²⁰¹ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 8.

²⁰² Jedním z hlavních bodů sváru se v případě tohoto návrhu opět stala stará otázka, dobře známá již z projednávání „Velké reformy“, zda mají volit městští *freeholders* v městských obvodech či hrabstvích. Týž, s. 12.

²⁰³ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 27-28; EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 111-112.

Rok 1858 pak představuje zásadní milník ve vývoji pasivního volebního práva.²⁰⁴ Parlament přistoupil ke zrušení zákona z roku 1710,²⁰⁵ který jako podmínku výkonu poslaneckého mandátu stanovil roční výnos z vlastnictví půdy ve výši alespoň 600 liber šterlinků v případě poslanců zastupujících hrabství a 300 liber šterlinků v případě poslanců zastupující *borough*.²⁰⁶ Tento předpis byl mírně modifikován v roce 1838 – od této doby mohl předepsaný příjem pocházet i z jiného majetku než z půdy.²⁰⁷ Zákon formálně bránil v přístupu do Dolní sněmovny méně mohovitým osobám, současně se však jeho uplatňování vyznačovalo nedůsledností a velmi hojným obcházením.²⁰⁸ I to bylo jedním z důvodů, které vedly k jeho derogaci.²⁰⁹ Tím v případě pasivního volebního práva úplně odpadl jakýkoli majetkový census²¹⁰ a naplnění tak došel první z požadavků Charty lidu.

²⁰⁴ MAY, *The Constitutional History ... Vol. I.*, op. cit. 10, s. 374-375

²⁰⁵ *The Parliament Act, 1710* (Act of Parliament 9 Ann., c. 5). Tento zákon byl přijat po mnohaletých debatách, přičemž byl opakovaně zamítán Sněmovnou lordů. PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 168-169.

²⁰⁶ Tyto podmínky nedopadaly na poslance volené za university a ve Skotsku. Tamtéž.

²⁰⁷ *The House of Commons Qualification Act, 1838* (Act of Parliament 1 & 2 Vict., c. 48).

²⁰⁸ PORRITT, *The Unreformed House of Commons...*, op. cit. 4, s. 176-179. Uvedený autor mimo jiné cituje poslance sira Williama Moleswortha, který prohlásil, že „je dobře známo, že polovina, ne-li více, členů [Dolní sněmovny] ve skutečnosti nevlastní předepsaný objem nemovitého majetku a zasedá zde jen na základě fiktivního splnění [těchto] požadavků.“ (překl. autora; v originále: „*it is well known that one-half of the Members of Parliament, if not more, do not, in reality, possess the amount of landed property required, but sit here in virtue of fictitious qualifications.*“) Hansard, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 36, col. 526 (14. února 1837). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1837/feb/14/property-qualification#column_526

²⁰⁹ *Property Qualification for Members of Parliament Act, 1858* (Act of Parliament 21 & 22 Vict., c. 26).

²¹⁰ Teoreticky tak mohl v dolní sněmovně zasedat i občan, kterému pro nedostatek majetku nenáleželo aktivní volební právo. Viz např. MAITLAND, F. W. *The Constitutional History of England. A Course of Lectures Delivered*, s. 370.

IV. 1866–1883: DRUHÝ REFORMNÍ ZÁKON A NÁSLEDNÝ VÝVOJ

IV.1 Russellův a Gladstonův návrh reformy z roku 1866

Reformní krise let 1866–1867 bývá často vykreslována jako střet dvou velikánů britské politiky 19. století, Williama Gladstona a Benjamina Disraeliho.

Na jedné straně asketický idealista, „lidový Vilém“²¹¹ Gladstone, na nějž si královna Viktorie stěžovala, že k ní „promlouvá jako k nějakému veřejnému meetingu“²¹²; ctihodný, vážný, nábožensky založený gentleman, naplněný patosem a neodbytným (a okolí často rozčilujícím) pocitem, že jeho politika požívá „zvláštní Boží protekce“²¹³. Na straně druhé pak romantický realista Disraeli, „konsistentní oportunist“²¹⁴, stárnoucí dandy sršící jízlivým ostrovtipem, snící o souručenství dělníků a aristokracie a současně zarytě hájící vládu staré pozemkové šlechty.

Takový pohled je pro jejich proslulý vzájemný antagonismus přitažlivý; zároveň není s přihlédnutím k vlivu, které v tomto období na směřování svých politických stran měli, neopodstatněný. Jakkoli však politické názory, ale i osobnostní charakteristiky hlavních aktérů hrály při tvorbě druhého reformního zákona podstatnou úlohu, nelze zanedbávat ani méně nápadné vlivy a drobnou zákulisní politiku, která v mnoha podstatných rysech dala reformnímu zákonodárství 2. poloviny 60. let jeho výslednou podobu.

V říjnu roku 1865 umírá ministerský předseda lord Palmerston, jehož sympatie pro další rozšiřování volebního práva nelze označit jako právě nejvřelejší.²¹⁵ Jeho nástupcem v úřadu se nestal nikdo jiný než již vícekrát se v tomto textu objevivší lord Russell, který celých posledních padesát dva let svého působení v Parlamentu zasvětil boji za věc reformy. Těžko tak překvapí, že se toto téma po určité odmlce v první polovině šedesátých let dostává opět na pořad dne.²¹⁶

²¹¹ „*the People's William*“, přezdívka, kterou jej překřtili jeho příznivci.

²¹² WINSTANLEY, M. J. *Gladstone and the Liberal party*, s. 15.

²¹³ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 254.

²¹⁴ Srov. s COWLING, M. *1867: Disraeli, Gladstone and revolution: the passing of the second Reform Bill*, s. 303.

²¹⁵ Viz např. ZIMMERMAN, K. *Liberal Speech, Palmerstonian Delay, and the Passage of the Second Reform Act*. *English Historical Review* 118 (479), s. 1176-1180.

²¹⁶ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 26-30.

Liberální vláda započala práce na přípravě reformního zákona ještě v průběhu podzimu roku 1865 a tak jej v březnu následujícího roku mohl Russellův kancléř pokladu (tj. ministr financí) William Gladstone představit Dolní sněmovně. Šlo o návrh nepřekvapivě v mnohém sledující linie Russellových návrhů z padesátých let. Majetkový census pro voliče v městských obvodech měl být snížen na 7 liber šterlinků v případě *householderů*.²¹⁷ V hrabstvích měl být snížen majetkový census pro nájemce půdy (*tenants*) ze stávajících 50 na 14 liber šterlinků. Kromě toho měli volební právo získat i prostí nájemníci (*lodgers*) bytů s roční hodnotou²¹⁸ nejméně 10 liber šterlinků a též vlastníci alespoň padesátiliberních úspor na bankovních účtech, a to jak ve městech, tak v hrabstvích.

Změny v rozdělení mandátů, o nichž pojednával samostatný návrh zákona, byly plánovány jako poměrně úsporné. Osm městských obvodů mělo přijít o jeden mandát, naproti tomu šest nových obvodů mělo být vytvořeno. 63 *boroughs*²¹⁹ s méně než 8 tisíci obyvateli²²⁰ bylo navrženo pospojovat tak, aby vždy několik takových *boroughs* volilo jediného spolčeného poslance. Z přerozdělení mandátů měla profitovat zejména stále podprezentovaná hrabství.²²¹ Bylo odhadováno, že celkový nárůst počtu voličů bude dosahovat přibližně čísla 400 tisíc.²²²

Návrh se však setkal s prudkým odporem. Ten očekávatelně přicházel z opozičních toryovských lavic, jeho nejvýznamnější jádro se však nakonec objevilo uvnitř samotné Liberální strany. Pro skupinu pravicověji zaměřených whigů, přezdívaných v biblické narážce „Jeskyně Adulám“ („*Cave of Adullam*“ či zkrátka jen „*Cave*“ nebo „*Adullamites*“),²²³ představoval masivnější příliv dělnických voličů do volebních místností zásadní ohrožení dosavadního řádu. „Jeskyně Adulám“, mezi jejíž čelné představitele

²¹⁷ Vidíme tak, že navrhovaná reforma byla dokonce ještě o něco méně široká, než ty, které byly liberálními vládami předkládány v 50. letech a které slibovaly snížení tohoto majetkového censu na 5, resp. 6 liber. Příčinou byl Gladstonův výpočet, že rozdíl mezi sedmiliberním a šestiliberním censem by v důsledku znamenal přes 200 tisíc voličů navíc, což se mu jevilo jako příliš mnoho. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 248; COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 31-32.

²¹⁸ Vysvětlení tohoto pojmu viz str. 23.

²¹⁹ Toto číslo uvádí COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 8. Eric J. Evans naproti tomu hovoří o 63 obvodech (EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 106-107) a z údajů Homershamy Coxe vyplývá, že toto sdružování obvodů mělo dotknout 41 z nich. COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 50.

²²⁰ Tamtéž; COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 8.

²²¹ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 106.

²²² Gladstonův odhad, viz COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 36. Dle Gladstona měla z těchto 400 tisíc nových voličů přibližně polovina přináležet k středním a polovina k dělnickým vrstvám.

²²³ Jeskyně Adulám byla opuštěným útočištěm, v němž se David se svými věrnými skrýval před králem Saulem. *Bible*, 1S 22, 1. Toto přirovnání pro uvedenou protireformní skupinu uvnitř Liberální strany poprvé použil radikální poslanec John Bright. MAUROIS, A. *Život Benjamína Disraeliho*, s. 173-174.

náleželi zejména bývalý člen vlády Robert Lowe, lord Elcho, lord Grosvenor a Edward Horsman,²²⁴ zastávala názor, že bohatě postačuje plynulý přirozený nárůst počtu voličů, pramenící z postupného zvyšování mezd a cen a tím i faktického snižování relativní hodnoty majetkového censu,²²⁵ zatímco dalšího skokového přílivu voličů z nižších vrstev se obávala, jak pro jejich domnělou „prodejnost, zaostalost a opilství“, jak se vyslovil poslanec Lowe,²²⁶ tak pro předpoklad, že jejich účast na politickém životě povede ke zvyšování daní a sociálních výdajů, tedy k důsledkům přímo rozporným s *laissez-faire* ideály Liberální strany.²²⁷

Smrtící ránu návrhu zasadil pozměňovací návrh přednesený lordem Dunkellinem (taktéž příslušníkem „*Cave of Adullam*“)²²⁸ dotýkající se na první pohled pouze dílčího legislativně-technického aspektu zákona, avšak s nemalými důsledky. Jeho podstatou byla změna způsobu, jakým měl být vypočítáván majetkový census v *boroughs*. Zatímco dosud – a na tomto principu stálo i původní znění návrhu reformního zákona – vyjadřovala majetkový census tzv. *clear yearly (rental) value* („čistá roční hodnota“)²²⁹ majetku, tj. částka, již by bylo možno rozumně očekávat jako nájemné za roční pronájem předmětného majetku,²³⁰ pozměňovací návrh lorda Dunkellina nahazoval v případě majetkového censu v městských obvodech slova *clear yearly value* slovy *rateable value* („zdaňovací hodnota“). Tato hodnota byla užívána pro výpočet daní a v zásadě odvozovala z první uvedené, avšak praxe používaná při jejím výpočtu se od sebe v různých místech země (a někdy dokonce i v rámci jednotlivých měst)²³¹ výrazně odlišovala. Na rozdíl od *clear yearly value* se tak jednalo o velmi neurčitý pojem, jehož používání by vedlo ke značnému zvětšení nerovnosti v přístupu k volebnímu právu.²³² Zároveň, vzhledem k tomu, že

²²⁴ Viz např. SHEPPARD, D. F. *The Cave of Adullam, Household Suffrage, and the Passage of the Second Reform Act*. Parliamentary History, 14 (2), 149-172.

²²⁵ MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 279-280; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 252.

²²⁶ *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol.182, col. 147-148 (13. března 1866). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1866/mar/13/adjourned-debate-second-night#column_147.

Nechť Roberta Loweho k demokratisaci britské ústavy pramenila mimo jiné ze zkušeností s rozšiřováním volebního práva, které nabyl za svého pobytu v Austrálii. Lowe také během konání jakéhosi bouřlivého volebního shromáždění utrpěl zranění. LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 65; MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, 279.

²²⁷ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 44.

²²⁸ SHEPPARD, *The Cave of Adullam...*, op. cit. 224, s. 150.

²²⁹ též „*gross estimated rental*“.

²³⁰ Viz též str. 23 této práce.

²³¹ Např. mezi jednotlivými farnostmi ve městě Exeteru kolísala odchylka *rateable value* od *clear yearly value* mezi 15 a 50 %. COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 75.

²³² Týž, s. 67-79; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 255-256.

rateable value majetku byla zpravidla nižší než jeho *clear yearly value*, by došlo k faktickému zpřísnění stanoveného majetkového censu.²³³

Přijetí Dunkellinova pozměňovacího návrhu – pro nějž je možno použít výmluvné označení „*wrecking amendment*“ (tj. pozměňovací návrh určený k rozbití zákona jako celku)²³⁴ – za společného úsilí toryů a „Jeskyně“ vládě dokázalo, že její volební reforma není v Dolní sněmovně projednatelná. Po týdenním rozvažování hrabě Russell královně nabídl svou demisi.²³⁵

IV.2 Disraeliho koncepce volební reformy

Sestavení nové vlády bylo svěřeno Konservativní straně v čele s hrabětem z Derby. Jeho menšinový kabinet si byl od počátku dobře vědom, že se od něj očekává předložení vlastní koncepce volební reformy. Ostatně, po krachu liberálního návrhu narostl i určitý mimoparlamentní tlak, jenž se projevoval pořádáním demonstrací a menšími nepokoji.²³⁶ Předpoklad provedení volební reformy byl naznačen i v trůnní řeči královny Viktorie v únoru 1867.²³⁷

Benjamin Disraeli, jenž se stal hlavním architektem toryovské volební reformy (v roli kancléře pokladu, stejně jako William Gladstone v minulé vládě), sledoval několik jejích možných podob. Nejprve se Disraeli zabíral možnostmi rozsáhlého rozšíření volebního práva na všechny městské *householdery*, tj. vlastníky a nájemce obytného domu. I Konservativní strana však měla cosi jako svou „Jeskyni Adulám“, v tomto případě ztělesňovanou kabinetními ministry lordem Cranbornem (jenž se později jakožto lord Salisbury stal předsedou vlády), lordem Carnarvonem a generálem Jonathanem Peelem,

²³³ Charles Seymour uvádí, že výsledný efekt by byl přibližně stejný, jako kdyby byl majetkový census zvýšen nejméně o jednu libru šterlinků (tj. na 8 £). Tamtéž.

²³⁴ Poznamenejme, že krátce předtím byl zamítnut obdobný pozměňovací návrh, který měl přinést stejnou změnu pro majetkový census v hrabstvích. Z toho plyne, že po přijetí Dunkellinova návrhu by se výpočet majetkového censu v hrabstvích a ve městech nesmyslně spravoval odlišnými principy. COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 67-79; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 255-256.

²³⁵ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 79-80.

²³⁶ Nejednalo se ovšem o nálady srovnatelné s časy reformní krise v letech 1831-1832 či chartistickým obdobím, nýbrž vesměs jen o drobné výstřelky. V Hyde Parku byl poničen plot, jistý člověk byl zasažen vrzenou kočičí mršinou, jiný pukavcem. Závažnější incident byl spojen s úmrtím jednoho strážníka. VOSSEN, J. *Disraeli, Gladstone, and The Reform Act of 1867*. *Journal of Undergraduate Research at Minnesota State University, Mankato*, 5 (23), s. 9.

²³⁷ COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 12; HEATON, W. *The Three Reforms of Parliament: A History, 1830-1885*, s. 187; COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 89.

pro něž byla podobně radikální reforma zcela mimo myslitelné hranice.²³⁸ Když tito ministři pohrozili svou resignací, Disraeli urychleně navrhl umírněnou variantu reformy, jež vešla ve známost jako „desetiminutový návrh“ („*Ten Minute Bill*“),²³⁹ v zásadě podobnou nedávnému liberálnímu návrhu, spočívající v pouhém snížení volebního cenzu ve městech na 6 liber šterlinků.²⁴⁰ Poté, co se tato varianta ukázala být pro sněmovnu nepřijatelnou, uvedení tři ministři z vlády odstoupili a cesta k reformě založenému na volebnímu právu všech *householderů* byla opět otevřena.²⁴¹

Takový přístup se jeví jako dosti radikální (zvláště ve srovnání návrhem lorda Russella a Williama Gladstona z přecházejícího roku) a u konservativní vlády na první pohled poměrně nečekáný – vždyť měl pro městské voliče úplně odpadnout v penězích vyjádřený majetkový census (museli však být *householdery*). Podstata však spočívala v následujícím: Snížování majetkového cenzu z 10 liber šterlinků na 6 (nebo na jinou částku) bylo často kritisováno jako arbitrární, neboť žádná taková konkrétní částka, vyjadřující majetkový census, neměla své hlubší vnitřní opodstatnění. Protireformně naladěni kritici se obávali, že bude-li výše majetkového cenzu jednou snížena, nebude možno nalézt žádný relevantní argument pro to, aby nemohla být postupně snižována dále a dále, třeba až k všeobecnému volebnímu právu.²⁴²

Logika toryovské reformy naproti tomu směřovala k přijetí jednorázového razantního a definitivního rozšíření volebního práva, které uspí další reformní požadavky pokud možno natrvalo a které bude navíc vyváženo účinnými pojistkami.²⁴³ Ty měly spočívat především v poskytnutí druhého hlasu těm voličům v *boroughs*, kteří zároveň splní majetkový census

²³⁸ Generála Peela Benjamin Disraeli v dopise lordu Derbymu pichlavě charakterisoval jako „velmi mírumilovného, ledaže se hovoří o volebním právu všech *householderů*, kdy se jeho oči zalesknou nepřičetností“ (překl. autora, v originále: „...*very placable, except on the phrase “household suffrage”, when his eye lights up with insanity*“). BLAKE, R. *The Conservative Party from Peel to Churchill*, s. 106.

²³⁹ SHEPPARD, *The Cave of Adullam...*, op. cit. 224, s. 157; HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 192.

²⁴⁰ VOSSEN, *Disraeli, Gladstone, and The Reform Act of 1867*, op. cit. 236, s. 10.

²⁴¹ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 99-103; COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 177-178.

²⁴² SAUNDERS, R. *Democracy and the vote in British politics, 1848-1867: the making of the second Reform Act*, s. 233-234; viz též SHEPPARD, *The Cave of Adullam...*, op. cit. 224, s. 158; MAUROIS, *Život Benjamin Disraeliho*, op. cit. 223, s. 174-175.

²⁴³ Dokonce i lord Carnarvon, který se k rozšiřování volebního práva stavěl obecně dosti negativně, ve svém dopise Benjaminu Disraelimu konstatoval, že „arbitrární snížení [majetkového cenzu] o 1, 2 nebo 3 libry je opatření ze všech nejzhoršnější (...) [je třeba] snížit volební právo [tzn. majetkový census] v *boroughs* na značně nízkou hladinu, aby bylo dosaženo prahu, na kterém [trvale] spočine. (...) Takovéto snížení [majetkového cenzu] ovšem vyžaduje [přijetí] velmi zřetelných pojistek.“ (překl. autora, v originále „*an arbitrary reduction of £1, £2, or £3 to be of all measures the most fatal (...) to carry the borough franchise down to a considerable depth in order to get a ledge on which to rest. (...) But such a reduction needs some very distinct checks.*“) Citováno dle SMITH, F. B. *The Making of the Second Reform Bill*, s. 146.

v podobě placení nejméně 20 šilinků (tj. 1 libry šterlinků) přímých daní ročně. Tím by byla volební síla vyšších středních a vyšších vrstev značně zvětšena. Dále bylo zamýšleno poskytnout volební právo dalším skupinám osob v duchu tzv. „*fancy franchises*“ prosazovaných již v roce 1859: vlastníků alespoň padesátiliberních úspor na bankovních účtech, universitně vzdělaným osobám a příslušníkům určitých profesních stavů – v těchto případech ovšem bez nároku na druhý hlas. Konečně, volební právo pro *householdery* v městských obvodech mělo být vázáno na podmínku nejméně dvouletého obývání příslušného domu a především osobního placení daní.²⁴⁴

Právě tato poslední podmínka dosah volebního práva pro *householdery* zásadně snižovala. V mnoha městech²⁴⁵ totiž byla rozšířena osvědčená a oboustranně výhodná praxe tzv. *compoundingu*, jež spočívala v tom, že poplatníci své daně platili společně s nájmem pronajímateli svého obydlí a až ten je odevzdával berním úřadům. Tito poplatníci tak nesplňovali požadavek osobního placení daní a rozšíření volebního práva se na ně proto nemělo vztahovat.²⁴⁶ Tohoto bodu reformy se také týkaly hlavní výtky liberální opozice, která uváděla, že rozšíření volebního práva za těchto okolností bude velmi nerovné a zcela závislé na tom, zda v určitém místě je nebo není provozováno připočítávání daní k nájmu.²⁴⁷ Vládní poslanci naopak tento princip hájili s tradiční argumentací, že je nutno rozbít nezdravou uniformitu stávajícího volebního systému. Konservativní představa reformy v určitém smyslu směřovala k návratu před rok 1832, k diversifikovaným, reprezentaci pestré škály společenských skupin zajišťujícím obvodům, z nichž v některých bude panovat téměř všeobecné volební právo, zatímco v jiných bude velmi omezené.²⁴⁸

²⁴⁴ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 257-261.

²⁴⁵ Tam, kde se uplatňoval *Small Tenements Act* (Act of Parliament 13 & 14 Vict., c. 99). Viz též SHEPPARD, *The Cave of Adullam...*, op. cit. 224, s. 164.

²⁴⁶ I tyto poplatníci ovšem mohli zvolit možnost platit daně přímo. V takovém případě by nicméně museli na daních odvádět vyšší částku, neboť v případě uplatňování *compoundingu* byla přiznávána určitá sleva. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 263-264.

²⁴⁷ Např. v městech jako Carlisle, kde se *compounding* užíval, by bylo 3 500 stávajících voličů volebního práva zbaveno a pouhých 300 nových voličů by je získalo, naproti tomu např. ve Stoke-upon-Trent nebo Sheffieldu, kde každý své daně platil sám, mělo dojít ke zvýšení počtu voličů o 15 tisíc, resp. 28 tisíc.

SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 262-263.

²⁴⁸ Srov. s týmž, s. 274-275. Tento dlouhodobý postoj torýů, stále zahrocený proti důsledkům whigy připravené reformy z roku 1832, vyjádřil Disraeli v Dolní sněmovně v následujícím projevu: „Vždy jsem se domníval, že to, na co jsme si celé roky stěžovali, byla tupá jednotvárnost systému zavedeného v roce 1832 a přílišná stejnorodost volebních obvodů vzniklých na základě tohoto zákona [z roku 1832]. Pokaždé, když započaly tyto diskuse, bylo nám stále znovu opakováno, že to, po čem tato země prahne, je rozmanitost volebních práv, o něž byla připravena zákonem z roku 1832, a že pokud by tato mohla být obnovena, ... byl by jeden z velkých nedostatků této země napraven. Bylo řečeno, a nanejvýš oprávněně řečeno, že za mimořádné rysy tohoto shromáždění [Dolní sněmovny] ... vdčíme systému malých městeček ... která Anglii poskytla ono různorodé zastoupení zájmů, jaké Indie a naše rozmanité kolonie dvou oceánů a dvou polokoulí vyžadují.“ (překl. autora, v originále „*I always thought that what we have been complaining*

Disraeli předpokládal, že přijetím navrhovaných změn okamžitě získá právo 237 tisíc nových městských voličů s tím, že další potenciální nárůst bude dosahovat až k 1 milionu.²⁴⁹ Tato čísla se však některým autorům jeví jako nadsazená. Např. Homersham Cox (u jehož práce, přes její obsažnost a nespornou informační hodnotu, však nelze pouštět ze zřetele jeho zjevné antipatie k Benjaminu Disraelimu a toryovské reformě jako celku)²⁵⁰ dovedl, že ve skutečnosti by počet nových voličů ve městech jen o málo přesáhl 100 tisíc, a to právě především kvůli požadavkům dvouletého pobytu a osobního placení daní.²⁵¹ Paradoxně tak liberální návrh reformního zákona z předchozího roku měl potenciál přinést stejné či i větší rozšíření volebního práva, ačkoli obsahoval nominálně vyšší majetkový census.²⁵²

Prosazení reformního zákona v situaci, kdy neexistovala stabilní vládní většina poslanců,²⁵³ se stalo testem Disraeliho politické geniality. Naděje toryů, spočívající ve vnitřní rozkolísanosti Liberální strany, nakonec byly naplněny, když se jim do značné míry podařilo na svou stranu získat jak pravé, k reformě skeptické křídlo Liberální strany – „Jeskyňi Adulám“, tak její křídlo levé, radikální, soustředěné kolem poslanců Jamese Claye a Johna Locka.²⁵⁴ Fungování takovéto snad až nepravděpodobné taktické koalice se pochopitelně neobešlo bez řady ústupků.

V průběhu legislativního procesu byl nakonec Disraeli ochoten souhlasit téměř s jakýmkoli pozměňovacím návrhem, leda že šlo o návrh podporovaný Gladstonem a kolem něj soustředěným vedením Liberální strany. Postupně tak byly odbourávány jednotlivé

of for years was the dreary monotony of the settlement of 1832, and the too identical character of the constituency under that Act. Every time these discussions were brought on we were told over and over again that what the country languished for was the variety of franchise that they were deprived of by the Act of 1832, and that if that had been re-introduced ... one of the great wants of the country would have been supplied. It had been said, and most justly said, that the remarkable characteristics of this assembly ... is really owing to the machinery of the small boroughs which ... have given to England that varied representation of interests which India and our multifarious colonies, the settlements of two oceans and of two hemispheres, demanded“. Hansard, House of Commons Debates, 3rd series, vol.186, col. 659 (26. března 1867). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1867/mar/26/debate-resumed#column_659

²⁴⁹ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 107-109.

²⁵⁰ Srov. se SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 530.

²⁵¹ COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 111-112. Charles Seymour naproti tomu považuje za korektní odhad nárůstu asi o 245 tisíc voličů. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 260.

²⁵² Co se týče hrabství, mezi oběma koncepcemi nenalezeme příliš značné rozdíly. Disraeliho plán zde počítal se snížením volebního censu na 15 liber šterlinků a s nárůstem počtu voličů cca o 170 tisíc. COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 107.

²⁵³ Vláda lorda Derbyho se opírala toliko o 290 z 658 poslanců. COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 11-12.

²⁵⁴ Viz SHEPPARD, *The Cave of Adullam...*, op. cit. 224, s. 168-172.

zpřísňující podmínky, jejichž smyslem bylo bránit přílišnému rozšíření volebního práva. Z návrhu zákona bylo vyřazeno ustanovení o druhém hlasu pro dvacetišilinkové daňové poplatníky, požadovaná minimální doba pobytu *householderů* byla zkrácena ze dvou roků na jeden, eliminovány byly *fancy franchises*.²⁵⁵ Důležitou změnu, která na určitý čas do britského volebního systému vnesla prvky poměrného zastoupení v podobě tzv. limitovaného hlasování, si vymínila Sněmovna lordů (blíže viz str. 48 v následující části).²⁵⁶

Tak se stalo, že byl bez velkých obtíží přijat i pozměňovací návrh, který očekávané účinky zákona změnil od základů a společně s dalšími úpravami způsobil, že z původně relativně opatrné volební reformy se stala bezmála volební revoluce, dalece přesahující představy svých tvůrců i většiny opozice.²⁵⁷ Jeho původcem se stal do té doby nepříliš známý liberální poslanec Grosvenor Hodgkinson, který přišel s na první pohled poměrně prostým řešením stále problematické otázky placení daní prostřednictvím pronajímatele. *Compounding* daní měl být úplně zrušen, každý *householder* měl napříště platit daně sám za sebe a nerovnost v přístupu k volebnímu právu z důvodu nejednotného způsobu vybírání daní tak měla odpadnout. Kancléř pokladu Disraeli na návrh z poněkud nejasných důvodů jménem vlády²⁵⁸ přistoupil – někteří autoři se domnívají, že snad především proto, aby popudil či zmátl Gladstona a vedení Liberální strany.²⁵⁹ V každém případě však tato na první pohled jen technická úprava zákona sama o sobě rozšířila okruh nových voličů o téměř půl milionu osob.²⁶⁰

V této podobě prošel reformní zákon 15. července 1867 v Dolní sněmovně třetím čtením. Během následujících týdnů se na něm bez většího odporu usnesla i Sněmovna lordů a o měsíc později, 15. srpna 1867, obdržel souhlas též od královny.²⁶¹ Následující oddíl představí zákon podrobněji.

²⁵⁵ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, 199-201.

²⁵⁶ KLÍMA, M. *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*. Politologický časopis, 7 (1), s. 5.

²⁵⁷ ZIMMERMAN, *Liberal Speech...*, op. cit. 215, 1201-1202; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 274-276.

²⁵⁸ Ovšem bez jejího vědomí. SAUNDERS, *Democracy and the vote in British politics*, op. cit. 242, s. 255.

²⁵⁹ Viz např. SMITH, *The Making of the Second Reform Bill*, op. cit. 243, s. 198 či EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 48-49. Je skutečností, že Gladstone s přijetím tohoto dodatku nepočítal a dokonce před hlasováním o něm opustil sněmovnu a následně prohlásil, že „nikdy nezažil pocit většího překvapení“ (přek. autora, v originále „*never undergone a stronger emotion of surprise*“) než když se dozvěděl, že návrh byl přijat. SAUNDERS, *Democracy and the vote in British politics*, op. cit. 242, s. 255.

²⁶⁰ Týž, s. 266; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 270.

²⁶¹ Maurice Cowling uvádí jiné datum souhlasu panovnice: 19. srpna 1867. COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 15. Datum 15. srpna je však uvedeno v samotném zákoně

IV.3 Zákon o zastoupení lidu z roku 1867

Zákon o zastoupení lidu z roku 1867 (*Representation of the People Act, 1867*)²⁶², nazývaný neformálně též druhý reformní zákon (*Second Reform Act*), obsahoval, stejně jako jeho předchůdce z roku 1832, jak ustanovení týkající se podmínek nabytí aktivního volebního práva, tak úpravy volebních obvodů. Rovněž působnosti druhého reformního zákona byla omezena na Anglii a Wales.

Část první zákona stanovovala podmínky, za nichž volič požíval aktivního volebního práva. Dle ust. čl. 3 zákona získával v městských volebních obvodech volební právo každý muž starší 21 let, který po nejméně jeden rok jakožto vlastník či nájemce užíval obytný dům, a to za předpokladu, že byl poplatníkem chudinské daně a tuto svou daňovou povinnost splnil nejpozději ke konci července. Toto ustanovení, zakotvující tzv. *household suffrage*, tj. volební právo každé domácnosti, tvořilo samotné ohnisko celé reformy. Zastavme se krátce nad jeho výkladem.

Největší problém činila definice obytného domu. Výkladové ustanovení v čl. 61 zákona prohlašovalo za obytný dům jakoukoli část domu používanou jako samostatné obydlí a samostatně zdaněnou ve vztahu k chudinské dani. Počáteční nejasnosti, týkající se posuzování případů jednotlivých bytů v nájemních domech, měl vyřešit zákon přijatý v roce 1878 na popud sira Charlese Dilkeho, z něž plynulo, že *household* opravňující k nabytí volebního práva může být představován i byt i jen jednopokojovým bytem, je-li tento užíván jako samostatné obydlí.²⁶³ Konečnou definici samostatného obydlí však přineslo až rozhodnutí Soudu královny lavice (*Queen's Bench*) ve věci *Bradley v. Baylis* z roku 1881. Soud za základní otázku, která má být zodpovězena při posuzování hraničních případů, určil to, zda příslušný dům obývá společně s podnájemníkem i jeho pronajímatel. V případě, že pronajímatel určitého domu v tomto domě sám nežije, je každý jeho nájemce, i když obývá třeba jen jednopokojový byt, *householderem* (a požívá tak volebního práva). Jestliže však v takovém domě jeho vlastník sám pobývá (nebo jej místo něj obývá jeho služebnictvo), jsou ostatní obyvatelé domu pouhými podnájemníky

a zmiňuje jej i Homersham Cox (byť se zřejmou tiskovou chybou v letopočtu: 1857). COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 283.

²⁶² Act of Parliament 30 & 31 Vict., c. 102.

²⁶³ *Parliamentary and Municipal Registration Act 1878* (Act of Parliament 41 & 42 Vict., c. 26).

(*lodgers*), tj. nikoli *householdery*, a volební právo podle pravidel pro *householdery* jim tak nenáleží.²⁶⁴

Muž starší 21 let, který nebyl *householderem*, nýbrž pouhým podnájemníkem (*lodger*), měl ovšem v městském obvodu šanci získat volební právo jiným způsobem, a to na základě ust. čl. 4 zákona. Podmínkou ovšem byla čistá roční hodnota podnájmu ve výši nejméně 10 liber šterlinků.²⁶⁵ Volební právo podnájemníků, jež bylo do zákona zařazeno pozměňovacím návrhem radikálního poslance McCullagha Torrense,²⁶⁶ se pro tento poměrně vysoký majetkový census, s nímž bylo spjato, v praxi téměř neujalo.²⁶⁷

Vedle toho i nadále přežívala historická volební práva z období před rokem 1832. Ačkoli se postupným dožíváním starých voličů, kteří byli jejich nositeli, jejich význam zmenšoval, ještě v roce 1884 se tito voliči vyskytovali ve více než polovině městských obvodů.²⁶⁸

V hrabstvích, na která reforma cílila jen okrajově, se stalo základem nové úpravy volební právo uživatelů (vlastníků i nájemců) nemovitostí s roční zdanitelnou hodnotou nejméně 12 liber šterlinků.²⁶⁹ Stejně jako ve městech musel volič splnit i další podmínky: být mužského pohlaví, dosáhnout věku 21 let, držet předmětné nemovitosti alespoň po jeden rok, být poplatníkem chudinské daně a své daně řádně platit.²⁷⁰

K volebnímu právu vedle toho i nadále opravňoval *copyhold* (nesvobodná držba), *leasehold* (pacht)²⁷¹ a další případy dlouhodobé pozemkové držby; majetkový census byl ve vztahu k nim snížen z původních 10 na 5 liber šterlinků.²⁷² V případě *freeholdu*

²⁶⁴ Rozhodnutí 8 QBD 195, *Bradley v. Baylis*. Dostupné např. v *The Law Reports. Cases determined in the Queen's Bench Division and on appeal therefrom in the Court of Appeal, and decisions on Crown cases reserved. 1881-1882, XLV & XLVI Victoriae. Vol. VIII.*, s. 195-246.

²⁶⁵ Tato čistá roční hodnota se vztahovala k nezařízenému bytu. Dále musel podnájemník, stejně jako *householder*, splnit podmínku alespoň ročního pobytu. *Representation of the People Act 1867*, čl. 4.

²⁶⁶ Viz COWLING, 1867: *Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 276-277.

²⁶⁷ V celé Anglii a Walesu vzniklo na základě tohoto ustanovení volební právo sotva 20 tisícům podnájemníků. DAVIS, J. a TANNER, D. *The Borough Franchise After 1867*. Historical Research 69, s. 312.

²⁶⁸ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 285.

²⁶⁹ Konečná výše tohoto majetkového censu vznikla jako kompromis mezi Benjaminem Disraelem, který prosazoval patnáctiliberní census, a poslancem Locke Kingem, který pozměňovacím návrhem požadoval jeho snížení na 10 liber šterlinků. COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 214; COWLING, 1867: *Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 14.

²⁷⁰ *Representation of the People Act 1867*, čl. 6.

²⁷¹ Viz str. 17 této práce.

²⁷² *Representation of the People Act 1867*, čl. 5.

(svobodné držby) zůstal čtyřicetišilinkový (dvouliberní) census, uplatňovaný od roku 1430, zachován.²⁷³

V ust. čl. 7 zákona byl obsažen Hodgkinsonův dodatek, rušící ve městech možnost platit daně společně s nájmem prostřednictvím pronajímatele a zavádějící povinnost platit je přímo a osobně.

V ust. čl. 9 a 10 se pak zaváděl, jak již zmíněno, Sněmovnou lordů prosazený systém limitovaného hlasování (*limited vote*).²⁷⁴ Jeho podstata spočívala v tom, že ve třímandátových obvodech (jichž bylo 13) mohl volič odevzdat hlasy toliko pro dva kandidáty. Obdobně ve čtyřmandátovém obvodě City of London disponoval každý volič jen třemi hlasy. Smyslem této úpravy, která představuje zvláštní typ (polo)poměrného volebního systému,²⁷⁵ bylo umožnit reprezentaci menšinového zájmu ve velkých obvodech. Při použití tohoto systému totiž má šanci obsadit jeden mandát i zástupce v daném obvodě minoritní strany.²⁷⁶ Zavedení těchto prvků poměrného systému bylo ostře napadeno radikálními poslanci, kteří je považovali za (sic!) protidemokratické; podporu naproti tomu získaly u aristokratického křídla sněmovny, jež v nich spatřovalo možnost, jak alespoň částečně udržet své zastoupení i v obvodech, které budou zaplaveny přílivem nových voličů.²⁷⁷

Články 12 – 16 a celá část druhá zákona byla věnována změnám volebních obvodů, které byly podstatně limitovanějšího charakteru, než za „Velké reformy“ v roce 1832.

Čtyři městské volební obvody²⁷⁸ byly zrušeny pro zkorumpovanost a toto opatření bylo dále zostřeno tím, že voliči, kteří se úplatkářství v těchto obvodech dopustili, byli volebního práva zcela zbaveni.²⁷⁹ Dále byly mandáty přerozděleny takto: 38 dosud dvoumandátových městských obvodů s méně než 10 tisíci obyvateli²⁸⁰ bylo připraveno o jeden mandát ze dvou ve prospěch 10 nově zřízených *boroughs*;²⁸¹ šesti obvodům byl

²⁷³ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 29-30.

²⁷⁴ KLÍMA, *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*, op. cit. 256, s. 5. Maurice Cowling přijaté řešení nazývá „kumulativním hlasováním“ (*cumulative voting*). COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 421. Klíma ovšem tento pojem vyhrazuje pro odlišný systém.

²⁷⁵ KLÍMA, *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*, op. cit. 256, s. 5.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 341-342.

²⁷⁸ Totnes, Reigate, Great Yarmouth a Lancaster. *Representation of the People Act 1867*, čl. 12.

²⁷⁹ *Representation of the People Act 1867*, čl. 12-16.

²⁸⁰ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 111-113; *Representation of the People Act 1867*, čl. 17 a příl. A.

²⁸¹ Z nich 9 bylo jednomandátových a 1 (Chelsea) dvoumandátový. *Representation of the People Act 1867*, čl. 19 a příl. B

přidělen jeden mandát navíc.²⁸² *Borough* Tower Hamlets bylo rozděleno ve dva nové dvoumandátové obvody²⁸³ a obdobná úprava proběhla též v případě 13 hrabství, vyjmenovaných v příloze D zákona.

Nově nabyla práva volit jednoho poslance Londýnská universita, která se tak zařadila po bok universit v Oxfordu a Cambridge.²⁸⁴ Na universitách byla možno volební právo vykonávat prostřednictvím zplnomocněnce.²⁸⁵

Poslední, třetí část zákona pak obsahoval doplňující a zpřesňující ustanovení, dotýkající se zejména registrace voličů a průběhu voleb. Do zákona byly zahrnuty též některé další změny, týkající se voleb a Parlamentu. Např. ust. čl. 51 zrušovalo pravidlo, dle něhož musel být po smrti panovníka rozpuštěna Dolní sněmovna.

IV.4 Důsledky přijetí druhého reformního zákona

V předcházejících částech této práce jsme nastínili okolnosti, za nichž byl reformní zákon přijat, stejně jako jeho finální podobu, natolik odlišnou od jeho prvotních návrhů, že hrabě z Derby, předseda vlády, která zákon předložila, památně označil jeho schválení za „skok do tmy“.²⁸⁶

Postupný přerod z omezené a opatrně pojaté reformy, s mnoha zárukami před „přílišnou demokratisací“ systému, do reformy radikální, uskutečněný až v průběhu legislativního procesu, znamenal, že ani sami její předkladatelé nebyli s to přesně odhadnout důsledky, které budou po jejím přijetí následovat. Benjamin Disraeli ostatně ještě při projednávání Gladstonova návrhu reformy v roce 1866 – který se ve srovnání s reformou, jak byla nakonec přijata, jeví jako plán velice opatrný – varoval před pokusy implementovat do britského ústavního systému příliš mnoho demokratických prvků, jež by znamenaly, že se

²⁸² Čtyři velká města (Manchester, Liverpool, Leeds a Birmingham) se tak stala trojmandátovými volebními obvody, kde se uplatnil výše zmíněný systém limitovaného hlasování, dvě další pak dvoumandátovými.

²⁸³ *Representation of the People Act 1867*, čl. 18 a 21.

²⁸⁴ *Representation of the People Act 1867*, čl. 21.

²⁸⁵ *Representation of the People Act 1867*, čl. 24.

²⁸⁶ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 29; *University Elections Act 1861* (Act of Parliament 24 & 25 Vict., c. 53), čl. 1-5.

²⁸⁶ V originále „*leap in the dark*“. HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 203.

Dodával ovšem k tomu se zadostiučiněním: „Což nevidíte, že jsme uvrhli whigy do pěkných nesnází?“ Cit. dle MAUROIS, *Život Benjamina Disraeliho*, op. cit. 223, s. 176.

„...z monarchie prvního významu stane třetířadá republika.“²⁸⁷

Výsledek ovšem poskytl prostor pro to, aby jej liberální poslanec lord Dalhousie popsal slovy:

„Kde jsme my [whigové] pozvedli stavidla demokracie o palec, pozvedl je on [lord Derby] s Dizzym [Disraelim] o stopu. Doufám, že budou prvními, koho ta záplava smete.“²⁸⁸

Druhý reformní zákon z těchto důvodů někdy bývá popisován jako nedomyšlený produkt Disraeliho víceméně cynické snahy udržet se ve vládě a prosadit svoje řešení za jakoukoli cenu (i kdyby jí snad mělo být zničení vlastní strany²⁸⁹).²⁹⁰ V soudobém diskursu se spekulace o jeho údajných bezpáteřních a prospěchářských pohnutkách k přijetí reformy někdy prolínaly i s antisemitskými narážkami na jeho židovský původ.²⁹¹

Jak však dokládají někteří jiní autoři, takovéto podání, upírající Disraelimu též principiální pohnutky k prosazení reformy, samostatně stěží obstojí.²⁹² Disraeliho vise, někdy označovaná pojmem „*one-nation Toryism*“ („toryovství jediného národa“)²⁹³ či „*Tory democracy*“ („toryovská demokracie“),²⁹⁴ spočívala

²⁸⁷ Překl. autora, v originále „*from being a first-rate Kingdom, to become a third-rate Republic.*“ Cit. dle VOSSSEN, *Disraeli, Gladstone, and The Reform Act of 1867*, op. cit. 236, s. 8.

²⁸⁸ Překl. autora, v originále „*Where we have lifted the sluices of democracy an inch, he and Dizzy have raised them a foot. My hope is that they will be the first to be washed away in the flood.*“ BRIGGS, A. *Victorian people: a reassessment of persons and themes, 1851-67*, s. 291

²⁸⁹ Viz výše citovaný výrok lorda Dalhousieho.

²⁹⁰ Takový pohled zastává např. MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 284-285 a částečně též SMITH, *The Making of the Second Reform Bill*, op. cit. 243, s. 242. Srov. též např. s COX, *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*, op. cit. 149, s. 277-282. Homersham Cox přistupuje k reformnímu zákonu z roku 1867 a k průběhu jeho tvorby velmi kriticky a pokládá jej, v kontrastu s reformním zákonem z roku 1832, za „dílo polovzdělců“.

²⁹¹ Viz např. CARLISLE, J. *On the Second Reform Act, 1867*. Branch: Britain, Representation and Nineteenth-Century History. Dostupné z: http://www.branchcollective.org/?ps_articles=janice-carlisle-on-the-second-reform-act-1867

Např. konservativní poslanec Beresford Hope označil návrh reformního zákona v narážce na Disraeliho původ za „asijské mysterium“ a odmítl se „klanět zlatému obrazu stvořenému v pouštích Arábie“. *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol.186, col. 1608 (12. dubna 1867). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1867/apr/12/committee#column_1608

²⁹² Viz HIMMELFARB, G. *Victorian Minds*, s. 258-282; též SHANNON, R. *The age of Disraeli, 1868-1881: the rise of Tory democracy*, s. 2, cit. dle VOSSSEN, *Disraeli, Gladstone, and The Reform Act of 1867*, op. cit. 236, s. 4. Srov. též s COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 287-310; „Disraeli byl vždy pro rozšíření volebního práva na nejpočetnější část dělnických tříd. Takto by se uskutečnilo spojení aristokracie a lidu, o němž kázal v Sibyle... [román, jenž Disraeli v mládí sepsal, pozn. aut.]“ MAUROIS, *Život Benjamina Disraeliho*, op. cit. 223, s. 174.

²⁹³ DOREY, P. *The Conservative Party and the trade unions*, s. 16-18.

²⁹⁴ LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 94. Disraeli sám ovšem pojem „Toryovská demokracie“ nepoužíval – je až pozdějším výtvozem Randolpha Churchilla. Týž, s. 83-88.

v překlenování rozdílných zájmů jednotlivých společenských vrstev společným zájmem národním, spojeným zvláště též s imperiální hrdostí.²⁹⁵ Do oposice proti tomuto překonávání třídní trhliny, která měla z jeho pohledu v Británii zet mezi „dvěma národy“ (tj. chudých a bohatých), Disraeli stavěl to, na co nahlížel jako na egocentrický a sociálně necitlivý liberální individualismus, bezostyšně protežující městské obchodnické vrstvy, který tento příkop naopak prohluboval.²⁹⁶ Disraeli ovšem současně nepřestával být přesvědčeným zastáncem pokud možno aristokratické vlády.²⁹⁷

Je skutečností, že v průběhu následujících let se konservativní straně podařilo získat většinovou podporu v některých městech s nadprůměrným zastoupením voličů z dělnických vrstev, ačkoli velká města jinak velmi výrazně inklinovala k volbě liberálních kandidátů.²⁹⁸

Pokud však konservativci očekávali, že se jim prosazením reformy podaří zvrátit voličskou podporu – po desetiletích strávených převážně v opozičních levicích, snad i vlivem volebního systému z roku 1832, který byl modelován ku prospěchu whigů²⁹⁹ – na svou stranu, přinejmenším první poreformní volby, konané v roce 1868, jim v tomto ani zdaleka zapravdu nedaly³⁰⁰ a na volební vítězství si museli posekat až do roku 1874.

Pokud jde o početní vyjádření zvýšení počtu voličů po roce 1867, lze je shrnout takto: v Anglii a Walesu se po reformě nacházely asi 2 miliony voličů, což znamená oproti původnímu počtu voličů přibližně 90% nárůst – relativně tak šlo o největší ze všech tří anglických volebních reform 19. století (v absolutních číslech však více nových voličů povstalo ze třetí volební reformy v roce 1884).³⁰¹ Tento nárůst se z drtivé většiny odehrál ve městech, kde namísto 514 tisíc osob, voličích v roce 1866, v roce 1868 hlasoval 1 milion a 225 tisíc voličů (více než 130% nárůst).³⁰² Naproti

²⁹⁵ HARCOURT, F. *Disraeli's Imperialism, 1866-1868: A Question of Timing*. The Historical Journal. 23 (1), s. 87-109.

²⁹⁶ DOREY, *The Conservative Party and the trade unions* op. cit. 293, s. 16-18.

²⁹⁷ BLAKE, R. *Disraeli*, s. 762.

²⁹⁸ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 51.

²⁹⁹ MAUROIS, *Život Benjamína Disraeliho*, op. cit. 223, s. 175.

³⁰⁰ Liberálové získali většinu 115 poslanců. HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 207-208.

³⁰¹ Týž, s. 111-113.

³⁰² JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 29. V hrabstvích se přitom stále nejčastěji volilo na základě čtyřicetšilinkové svobodné držby, tedy na základě historického volebního práva zavedeného v roce 1430. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 287.

tomu v hrabstvích se ve stejném období počet voličů zvýšil z 543 tisíc na 791 tisíc, tedy jen o 45 % procent.³⁰³ Celkově volebním právem po reformě disponovala asi třetina dospělé mužské populace.

Růst počtu voličů ovšem mírným tempem pokračoval i v následujících letech. Mezi léty 1868 a 1884 (tedy do třetí volební reformy) se ve městských obvodech počet osob oprávněných volit zvýšil o dalších bezmála 40 %. Čemu přičítat tuto změnu, když za tuto dobu celkový počet obyvatel v těchto městech narostl jen zhruba o 15 %?³⁰⁴

Rozhodující vliv měly dva faktory. Prvním byl vývoj výkladu pojmu *householder*, završený rozhodnutím ve věci *Bradley v. Baylis*, jak bylo blíže popsáno v kap. IV.3 této práce. Druhým pak opětovné obnovení *compoundingu* (tj. možnosti vybírat daně společně s nájmem) na základě zákona předloženého v roce 1869 poslancem Georgem Goschenem.³⁰⁵ Likvidaci *compoundingu*, provedenou „Hodgkinsonovým dodatkem“ druhého reformního zákona, totiž praxe naprosto nepřijala. Praktické a pro všechny strany pohodlné vybírání daní od nájemníků prostřednictvím jejich pronajímatelů společně s nájmem na mnoha místech fakticky probíhalo i nadále, byť již bez zákonného podkladu.³⁰⁶ Goschenův zákon, který byl logickou reflexí této situace, ovšem tímto mlčky odstranil jeden z nejzákladnějších principů reformního zákona z roku 1867, totiž zásadu, že voličem má být jen ten, kdo si samostatně zodpovídá za platbu svých daní. Jeho přijetí otevřelo cestu k zápisu do volebních seznamů dalším voličům.³⁰⁷

Otázkou, která byla druhou volební reformou řešena jen v nepatrné míře, byl podstatný rozdíl mezi lidnatostí jednotlivých volebních obvodů a tím i mezi relativní vahou jednotlivých hlasů. Tato nerovnováha svědčila zemědělskému venkovu – ze srovnání dvaceti obvodů, jež podává Charles Seymour, vyplývá, že zatímco na jeden poslanecký mandát připadalo v ryze venkovských obvodech v průměru 32 tisíc obyvatel, v převážně průmyslových obvodech to bylo průměrně 118 tisíc obyvatel.³⁰⁸

³⁰³ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 30.

³⁰⁴ DAVIS a TANNER, *The Borough Franchise After 1867*, op. cit. 267, s. 308.

³⁰⁵ *Poor Rate Assessment and Collection Act, 1869* (Act of Parliament 32 & 33 Vict., c. 41).

³⁰⁶ DAVIS a TANNER, *The Borough Franchise After 1867*, op. cit. 267, s. 308, 312-313.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 345-348.

IV.5 Další volební zákony konce 60. let

Volební reforma pro Skotsko a Irsko byla, tak jako v roce 1832, provedena zvláštními zákony. Skotský reformní zákon, přijatý v roce 1868,³⁰⁹ upravoval volební právo stejně jako reformní zákon pro Anglii a Wales z předcházejícího roku (pouze čtrnáctiliberní majetkový census pro uživatele nemovitostí v hrabstvích byl o 2 libry šterlinků vyšší, než v Anglii a Walesu). Zákon také předepisoval určité změny v počtu poslanců volených v jednotlivých volebních obvodech (tři hrabství a dva městské obvody obdržely po jednom mandátu navíc) a nově Skotsku přiznával dvě universitní poslanecká křesla – jedno společně volené na univerzitách v Edinburghu a St. Andrews, druhé na Glasgowské a Aberdeenské universitě.³¹⁰ Aby nebyl zvýšen celkový počet poslanců Dolní sněmovny, zákon současně zrušil sedm malých anglických *boroughs* s méně než 5 tisíci obyvateli.³¹¹ Po přijetí tohoto reformního zákona narostl ve Skotsku elektorát procentuálně ještě více, než o rok dříve v Anglii – přibližně o 115 %.³¹²

Odlišný charakter měla reforma volebního práva v Irsku, schválená v témže roce.³¹³ Zde zůstal pro městské *householdery* zachován majetkový census, byť byl ponížěn z původních 8 liber šterlinků na 4. Hrabství se reforma téměř nedotkla a stejně tak nebyla provedena žádná změna v rozložení volebních obvodů. Počet voličů v městských obvodech se zvýšil asi o 50 %, na konečných 45 tisíc osob.³¹⁴

Třetím předpisem z roku 1868, který je třeba zmínit, je zákon o hranicích volebních obvodů,³¹⁵ jímž bylo zvětšeno území 70 anglických a velšských *boroughs*.³¹⁶

Konečně, v roce 1869 byl přijat zákon upravující komunální volby v samosprávných městech,³¹⁷ který se stal jedním z významných milníků volebního práva žen. Tímto

³⁰⁹ *Representation of the People in Scotland Act 1868* (Act of Parliament 31 & 32 Vict., c. 48).

³¹⁰ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 31-32; EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 112-113.

³¹¹ *Representation of the People in Scotland Act 1868*, čl. 43.

³¹² Z původních cca 105 tisíc na 227 tisíc voličů. JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 31.

³¹³ *Representation of the People in Ireland Act 1868* (Act of Parliament 31 & 32 Vict., c. 49).

³¹⁴ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 32; EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 113-114.

³¹⁵ *Boundary Act 1868* (Act of Parliament 31 & 32 Vict., c. 46)

³¹⁶ COWLING, *1867: Disraeli, Gladstone and revolution...*, op. cit. 214, s. 15.

³¹⁷ *The Municipal Corporation (Election) Act, 1869* (Act of Parliament 32 & 33 Vict., c. 55).

předpisem byl pozměněn zákon o místní samosprávě z roku 1835 (*Municipal Corporations Act, 1835*) tak, že doba pobytu potřebná k získání statusu měšťana s právem volit orgány městské samosprávy byla zkrácena na jeden rok.³¹⁸ Ust. čl. 9 tohoto zákona pak obsahovalo klíčovou větu, stanovící, že veškerá dosavadní ustanovení týkající se voleb orgánů městské samosprávy se vztahují též na osoby ženského pohlaví. Ženám takto přiznané volební právo však bylo v roce 1872 značně zúženo rozhodnutím Soudu královny lavice (*Queen's Bench Court*) ve věci *Regina v. Harrald*.³¹⁹ Soud dospěl k závěru, že uvedené právo náleží výhradně nesezdaným ženám a vdovám, neboť vdané ženy podléhají na základě *common law* právnímu společenství se svým manželem.³²⁰

IV.6 Zavedení tajného hlasování

Ačkoli byly zákonem o zastoupení lidu z roku 1867 podniknuty určité kroky proti volební korupci (kromě již zmíněného zrušení čtyř zkorumpovaných volebních obvodů tento zákon např. za úplatkářství označoval též placení daní za voliče v úmyslu ovlivnit jeho hlasování),³²¹ jednalo se pouze o dílčí opatření, která neblahý a stále značně rozšířený fenomén nezákonného ovlivňování svobodného výkonu hlasovacího práva (ať již prostřednictvím přímých či nepřímých úplatků, nebo zastrasování a výhrůzek) nemohla zcela vymýtit.

Určité zvýšení míry ochrany svobodného průběhu voleb přinesl zákon z roku 1868, jenž přenesl vyřizování stížností proti průběhu voleb ze samotné Dolní sněmovny na soudy.³²² O stížnosti rozhodoval samosoudce, po novele z roku 1879³²³ pak dvojice soudců, a to na základě místního šetření ve volebním obvodu.³²⁴

Podstatnější zásah proti podobným praktikám však představovalo až zavedení tajného hlasování, prosazovaného již Chartisty a posléze opakovaně neúspěšně

³¹⁸ *The Municipal Corporation (Election) Act, 1869*, čl. 1.

³¹⁹ Rozhodnutí 7 QB 361, *Regina v. Harrald*.

³²⁰ OSTROGORSKI, M. *The Rights of Women: A Comparative Study in History and Legislation*, s. 99.

Citace z odůvodnění také v ODGERS, Charles E. *Craies On Statute Law. Fifth Edition*, s. 110-111.

³²¹ *Representation of the People Act, 1867*, čl. 49.

³²² *Election Petitions and Corrupt Practices at Elections Act, 1868* (Act of Parliament 31 & 32 Vict. c. 125).

³²³ *Parliamentary Elections and Corrupt Practices Act, 1879* (Act of Parliament 42 & 43 Vict., c. 75).

³²⁴ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 422-426.

navrhovaného v Parlamentu,³²⁵ avšak konservativní i liberální politickou reprezentací (včetně např. takového reformisty, jakým byl lord Russell)³²⁶ dosud odmítaného jako odporujícího povaze voleb jakožto čestného občanského práva, které má být vykonáváno s hrdostí – a tedy otevřeně.³²⁷

Změnu tohoto pohledu přinesly až závěry zvláštního parlamentního výboru, pověřeného v roce 1870 sestavením návrhu protikorupčních opatření.³²⁸ Na jejich základě předložila v roce 1871 Gladstonova liberální vláda návrh zákona zavádějícího tajné hlasování. V Dolní sněmovně nebyl přijat s vřelostí – mimo jiné byly vyjadřovány obavy, že jeho zavedením bude znemožněno volit analfabetům, kteří nebudou schopni používat volební lístky bez cizí pomoci – a Sněmovna lordů jej napoprvé dokonce zamítla, než byl nakonec roku 1872 přeci jen schválen.³²⁹ Zákon o tajném hlasování (*The Ballot Act, 1872*)³³⁰ předepisoval volbu za pomoci skrytě vyplňovaných hlasovacích lístků vhazovaných do zapečetěných volebních urn,³³¹ tedy v principu způsobem, který je ve Spojeném království uplatňován dodnes.³³²

Zákon dále mimo jiné zakotvoval skutkové podstaty přestupků proti tajnosti voleb a předepisoval rozčlenění volebních obvodů na stálé volební okrsky.³³³ Působil nejen na území Anglie a Walesu, ale i ve Skotsku a Irsku a vztahoval se jak na

³²⁵ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 33.

³²⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 54-56.

³²⁷ Toto mínění dobře vystihuje postoj, který Roy Jenkins připisuje Williamu Gladstonovi: „[Gladstonovi] se také zamlouvala představa voličů jakožto svobodných gentlemanů, vstupujících do volebních místností s hlavami vysoko zdviženými a s odvahou vyslovit svou volbu beze strachu a zaujatosti.“ (Překl. aut., v originále „*He also liked the idea of voters as independent gentlemen who strode to the poll with their heads high and the courage to declare their choice without fear or favour.*“) Citováno dle LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 98.

³²⁸ Činnost zvláštního výboru mimo jiné reagovala na volby v roce 1868, které byly opětovně provázeny vysokou mírou korupce. JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 33.

³²⁹ Týmž, s. 34.

³³⁰ Act of Parliament 35 & 36 Vict., c. 33.

³³¹ *The Ballot Act, 1872*, čl. 2.

³³² Poznamenejme však na tomto místě důležitou skutečnost, že tajnost hlasování ve Spojeném království má dodnes jiný, poněkud omezenější charakter, než jaký je obvyklý v České republice a většině ostatních evropských kontinentálních států. Již od přijetí zákona z roku 1872 jsou totiž tamní volební lístky označeny číselným kódem, který umožňuje pro potřeby soudního přezkumu voleb *ex post* ztotožnit konkrétní volební lístek s konkrétním voličem (původně za pomoci ústřížku s týmž číselným kódem, odtrhovaným od volebního lístku před jeho vhozením do urny, nyní prostřednictvím zvláštního seznamu, do něž se čísla odevzdaných lístků specifickým postupem zaznamenávají). Viz *Research Paper: Manner of Voting at UK Elections*. Law Commission, 2014. Dostupné z: http://www.lawcom.gov.uk/wp-content/uploads/2015/03/Electoral-Law_Manner-of-Voting_Research.pdf

³³³ *The Ballot Act, 1872*, čl. 3-5.

parlamentní, tak komunální volby.³³⁴ Jeho účinnost byla zpočátku na zkoušku omezena jen na 8 let, tj. do roku 1880³³⁵ a následně musela být každoročně prodlužována, dokud se v roce 1918 tajné volby nestaly součástí britského volebního práva natrvalo.³³⁶

Ani přijetí zákona o tajném hlasování však uplácení voličů úplně nezabránilo – někteří autoři dokonce soudí, že voličům naopak umožnilo přijímat úplatky od více stran současně.³³⁷ Zdá se však, že v jeho přímém důsledku přinejmenším vymizelo dosud se někdy objevující zastrašování a vydírání voličů, čímž došlo i k celkovému zklidnění průběhu voleb.³³⁸

IV.7 Konečný zásah proti uplácení voličů zákonem z roku 1883

Předpisem, který přinesl skutečně zásadní omezení volební korupce, se stal až zákon o předcházení korupci a nezákonným praktikám (*Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*), přijatý Gladstonovou vládou v roce 1883.³³⁹ Jeho přínos spočíval ve třech typech opatření. Jednak byla nově vymezena zakázaná jednání směřující k nezákonnému ovlivňování voličů a k volebním podvodům, za druhé zákon tyto skutky ohrožoval citelnými sankcemi, za třetí pak byly stanoveny limity pro výdaje kandidátů na volební kampaň.

Kandidát, který se při volbách dopustil korupčního jednání (jimž se mínilo kromě prostého úplatkářství také uplácení voličů pohoštěním a jinými úsluhami, nepřijatelné ovlivňování voličů či vydávání se při volbách za jinou osobu)³⁴⁰ byl stíhán nejen ztrátou volitelnosti do Dolní sněmovny v příslušném volebním obvodu (navždy, spáchal-li tento čin sám, či na 7 let, spáchali-li jej osoby jím pověřené), ale

³³⁴ *The Ballot Act, 1872*, čl. 16-23

³³⁵ *The Ballot Act, 1872*, čl. 33.

³³⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 56.

³³⁷ LANG, *Parliamentary Reform, 1785-1928*, op. cit. 26, s. 82. Došlo však ke znatelnému poklesu obvyklé výše úplatků (SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 432), což je poměrně očekávatelné ve světle skutečnosti, že podplácující osoba ztratila přímou kontrolu nad skutečným hlasováním podpláceného voliče.

³³⁸ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, 430-432.

³³⁹ Act of Parliament 46 & 47 Vict., c. 51.

³⁴⁰ *Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*, čl. 1-3.

těž případným zánikem mandátu, vysokou pokutou a až ročním žalářem.³⁴¹ Na 7 let pozbývali volebního práva též voliči usvědčení z přijetí úplatku.³⁴²

Výše maximálních přípustných volebních výdajů se odvíjela od počtu voličů v obvodu a jejich použití bylo omezeno jen na zákonem specifikované záležitosti.³⁴³ Rovněž překročení přípustných volebních nákladů bylo postižitelné dočasným odnětím pasivního volebního práva.³⁴⁴ Právě v omezení nejvýše přípustných volebních výdajů a kontrole jejich vynakládání je spatřován hlavní mechanismus, kterým zákon dosáhl svého cíle – potření uplácení při volbách. Nepřímým důsledkem tohoto protikorupčního zákona bylo další posílení vlivu stranických organizací, bez jejichž podpory se napříště neobešli již ani nejzámožnější kandidáti.³⁴⁵ Dosáhnout zvolení pouze za pomoci peněz, beze snahy přesvědčit voliče politickými argumenty, již nebylo dobře možno.³⁴⁶

IV.8 Volební zákony 70. let upravující vedení seznamů voličů

Také problémy spojené se zápisy do seznamů voličů a jejich vedením, které byly popsány v kapitole III.1 této práce, přetrvávaly i po druhé volební reformě. Současně po druhé volební reformě znatelně narostl vliv místních stranických organizací na průběh registrace voličů, pozorovatelný již v období mezi první a druhou volební reformou. Podávání hromadných námitek proti vedení podporovatelů opačné strany ve voličském seznamu pro ně stále zůstávalo osvědčeným prostředkem, jak ovlivnit výsledek voleb.³⁴⁷

Návrhy zákonů, které se měly s touto situací vypořádat, byly v letech 1871, 1872 zamítnuty ještě v Dolní sněmovně, vládní návrh z roku 1873 odepřela schválit Sněmovna lordů. Podařilo se nicméně prosadit zřízení „večerních“ volebních soudů ve městech s více než 10 tisíci obyvateli, čímž bylo umožněno účastnit a bránit se v

³⁴¹ *Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*, čl. 4-6.

³⁴² *Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*, čl. 36-39.

³⁴³ Základní limit byl stanoven na 350 liber šterlinků pro *borough* s dvěma tisíci voliči (resp. na 650 liber šterlinků pro stejně lidnaté hrabství). S každou další tisícovkou voličů mohly být náklady na kampaň navýšeny o 30 liber šterlinků (resp. o 60 liber šterlinků v hrabstvích). *Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*, příl. 1, část IV. Srov. též SEAGER, J. R. *The Corrupt practises act, 1883 with introduction and full index*, s. 18-19.

³⁴⁴ *Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883*, čl. 10.

³⁴⁵ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 442-451 a 457-458.

³⁴⁶ Viz např. WINSTANLEY, *Gladstone and the Liberal party*, op. cit. 212, s. 56.

³⁴⁷ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 363-372.

řízení o přezkumu námitek proti vedení voliče ve voličském seznamu i těm dotčeným osobám, kterým jejich pracovní povinnosti nedovolovaly dostavit se k soudu v denních hodinách a které proto byly až dosud z voličského seznamu vyřazovány „pro zmeškání“, bez meritorního přezkumu proti nim podaných námitek.³⁴⁸

Předpis, reagující na rozmach činnosti politických organizací a jejich roli při organizaci zápisu voličů do voličských seznamů, byl přijat až v roce 1878,³⁴⁹ a to jako v zásadě nadstranický, technický zákon.³⁵⁰ Byly jím sjednoceny seznamy voličů vedené pro účely komunálních i parlamentních voleb a zpřísněny podmínky pro podávání námitek proti vedení voliče ve voličském seznamu. Volič, který se nedostavil k volebnímu soudu k jednání o přezkumu proti němu podané námitky, již napříště neměl být automaticky vyškrtnut z voličského seznamu. Tato úprava, působící v městských volebních obvodech, byla zákonem z roku 1885 rozšířena i na hrabství.³⁵¹

³⁴⁸ *Revising Barristers Act, 1873* (Act of Parliament 36 & 37 Vict. c. 70), čl. 4; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 373-374.

³⁴⁹ *Parliamentary and Municipal Registration Act, 1878* (Act of Parliament 41 & 42 Vict., c. 26).

³⁵⁰ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 374-383.

³⁵¹ *Registration Act, 1885* (Act of Parliament 48 & 49 Vict., c. 15).

V. 1884–1885: TŘETÍ VOLEBNÍ REFORMA

V.1 Třetí volební reforma jako dílo politického kompromisu

Je snadné nalézt dobré důvody, pro něž třetí volební reforma mnohdy zůstává ve stínu předcházejících dvou. Na rozdíl od nich totiž nebyla plodem ostrého politického sváru, nýbrž relativního konsensu; také nevytvořila v zásadě žádné nové principy nabytí volebního práva, nýbrž toliko rozšířila již zavedené na další okruhy voličů.

Nemělo by však uniknout pozornosti, že třetí volební reforma současně přiznala volební právo více voličům, než obě předcházející dohromady³⁵² a že právě ona z velké části nastavila do dodnes trvající podoby britský volební systém, založený na většinové volbě poslanců v jednomandátových, obdobně velkých volebních obvodech. Sjednocení velikosti volebních obvodů v roce 1885 bylo zásadním krokem směrem k rovnému volebnímu právu a právě počínaje tímto obdobím se o britské formě vlády stále častěji hovoří jako o demokratické, jakkoli volební právo ještě nebylo všeobecné.³⁵³

Jak jsme nastínili v předcházející části, reforma z roku 1867 podstatně rozšířila volební právo v městských volebních obvodech, avšak hrabství, tedy venkovských volebních obvodů, se dotkla jen ve velmi omezeném rozsahu. Tato nerovnováha se projevovala zejména v těch venkovských oblastech, kde dominovala průmyslová výroba. Skupinou, v níž požívalo volební právo jen velmi málo osob, byli (vedle zemědělských dělníků) např. havíři, často žijících v menších hornických vsích poblíž šachet.³⁵⁴ Místem pobytu tedy náleželi do hrabství, kde jakožto bezzemci zpravidla neměli šanci získat volební právo, na rozdíl od sociálně stejně postavených městských dělníků, mezi nimiž již bylo volební právo dosti hojně rozšířeno.

³⁵² Reforma z roku 1832 poskytla volební právo cca 200 tisícům voličů, reforma z roku 1867 asi 1 milionu a 100 tisícům voličů. Třetí volební reformou se počet voličů zdvihl o více než 2 miliony. Viz např.

BLACKBURN, R. *The Electoral System in Britain*, s. 75.

³⁵³ Srov. např. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 523; FEUCHTWANGER, E. J. *Gladstone*, s. 220.

³⁵⁴ Taková situace se týkala zejména uhelných pánví v severovýchodní Anglii. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 59. Viz také ROBERTS, M. *Resisting "Arithmocracy": Parliament, Community and the Third Reform Act*. *Journal of British Studies*, 50 (2), s. 388.

Zřejmá diskrepance mezi volebním právem ve městech a v hrabstvích se 70. letech stávala častým tématem parlamentních debat, a to zejména na popud liberálního poslance George O. Trevelyana, který Dolní sněmovně od roku 1872 každoročně předkládal návrh usnesení, jež na tuto situaci cílilo.³⁵⁵ Když v roce 1880 nahradila konservativní vládu lorda Beaconsfielda (tj. do šlechtického stavu povýšeného Benjamin Disraeliho) liberální vláda Williama Gladstona, zasedli v jejích řadách mimo jiné právě i Trevelyan společně s dalšími výrazně proreformně naladěnými politiky, sirem Charlesem Dilkem³⁵⁶ a Josephem Chamberlainem.³⁵⁷ Příchod dalšího reformního období tak byl nasnadě.

Trvalo však další tři roky, vyplněné bouřlivými událostmi v Irsku a Egyptě,³⁵⁸ než vláda svůj reformní návrh představila. Jeho obsah – sjednocení volebního práva v hrabstvích podle vzoru již v roce 1867 zavedeného v *boroughs* – byl veskrze očekávatelný a nevzbudil v poslaneckých řadách větší kontroverze. I markýz ze Salisbury, který (ještě jako nositel titulu vikomta z Cranborne) v roce 1867 raději opustil Derbyho vládu, než aby se podílel na volební reformě, nyní jako vůdce toryovské opozice připouštěl, že rozšíření volebního práva je již nevyhnutelné.³⁵⁹ Ostatně tradiční nechť Konservativní strany k rozmnožování počtu voličů poněkud umenšovalo i zjištění, prokázané vývojem po druhé volební reformě, že i mezi dělníky se nachází nezanedbatelné množství toryovských voličů.³⁶⁰

To však neznamenal, že by předložený plán u konservativců nevyvolával jisté obavy, pramenící zejména z očekávané marginalisace zastoupení zájmů stávajících venkovských voličů a vlastníků půdy přílivem nových voličů – průmyslových dělníků a obyvatel venkovských městeček – i do venkovských volebních obvodů. Požadavkem toryů se tak stalo souběžné překreslení volebních obvodů a přerozdělení poslaneckých mandátů, které mělo zajistit oddělení městského a venkovského elektorátu. Na druhé straně se pak radikální poslanci, nespokojení s omezeným

³⁵⁵ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 221-222.

³⁵⁶ Již zmíněný autor zákona z roku 1878 definujícího *householdery*. Viz kapitola IV.3 této práce.

³⁵⁷ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 224.

³⁵⁸ Viz např. MCCORD, *British history...*, op. cit. 69, s. 400-404.

³⁵⁹ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 60-61.

³⁶⁰ Vit tamtéž; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 495.

dosahem předložené reformy, čím dál častěji ozývali s heslem všeobecného volebního práva.³⁶¹

Gladstone ovšem nemínil nijak zvláště ustupovat ani jednomu z těchto pólů a setrval se bránil pokusům přetvořit jím předložený návrh prostřednictvím pozměňovacích návrhů, jak se to stalo Disraelimu v roce 1867.³⁶² Neúspěchem tak skončily i snahy o odbourání možnosti hlasovat ve několika volebních obvodech současně, kterou disponovalo kolem půl milionu voličů.³⁶³ Přistoupeno nebylo ani na rozšíření práva na ženy.³⁶⁴

Konservativcům se požadované záruky podařilo na Gladstonovi vymoci až v jimi ovládané Sněmovně lordů. Zde se zrodil kompromis, který dal třetí volební reformě její výslednou podobu: výměnou za hladký průchod návrhu horní komorou vláda přislíbila předložení dalšího reformního zákona, a to překreslujícího volební obvody.³⁶⁵

Toryovským záměrem bylo jednak posílit zastoupení dosud stále podprezentovaných hrabství, jednak vytvořit namísto stávajících, nejčastěji dvoumandátových obvodů větší množství obvodů jednomandátových. Předpokládalo se, že existence početných menších obvodů zajistí, že i menšinové zájmy budou pravděpodobně alespoň některým z množství takových obvodů zastupovány.³⁶⁶ Zejména se však jednalo o snahu co možná nejvíce zamezit kontaminaci venkovských obvodů, v nichž převládal selský duch, městským elektorátem.³⁶⁷ Jednalo se tedy o taktiku, která do jisté míry provázela toryovskou reformní politiku

³⁶¹ Týž, s. 463-464.

³⁶² SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 464.

³⁶³ MORRIS, H. L. *Parliamentary franchise reform in England from 1885 to 1918*, s. 10.

Tato možnost zpravidla pramenila z některého z volební práva, nevázaných na místo trvalého pobytu voliče. Jím bylo za prvé starobylé volební právo založené čtyřicetišilinkovou svobodnou držbou půdy (*freehold*) v hrabství, které bylo silně kritsováno radikály a hájeno konservativci. Za druhé se pak jednalo o případ svobodné držby nemovitostí nacházejících se na území *borough* – v tomto případě naopak stáli konservativci a radikálové na stejné straně. V tomto případě se totiž jednalo o starý spor, vášnivě řešený již při projednávání reformního zákona v roce 1832 (viz kapitolu II.2 této práce), zda má *freehold* nemovitostí na území *borough* vést k nabytí volebního práva v tomto *borough* a nebo v hrabství, v němž se *borough* nachází. Dosud platila druhá možnost, a to k setrvalé nespokojenosti konservativců, kteří nesouhlasili s tím, že v městech žijící voliči mohou tímto způsobem zasahovat do voleb v hrabstvích. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, s. 471-475.

³⁶⁴ Týž, s. 475-477.

³⁶⁵ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 248-249.

³⁶⁶ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 503-506.

³⁶⁷ ROBERTS, M. *Popular Conservatism in Britain, 1832-1914*. *Parliamentary History* 26, s. 396-397.

Matthew Roberts naproti tomu odmítá tvrzení, že by smyslem bylo vytvořit konservativně volící obvody na předměstí velkých měst. Existenci konservativního elektorátu v bohatších předměstích, ačkoli byla realitou, toryové, jak tvrdí Roberts, nepředpokládali. ³⁶⁷ ROBERTS, *Resisting "Arithmocracy"...*, op. cit. 354, s. 394.

již od roku 1832: města necht' jsou obětována liberálům, zato je třeba udržet pozice na venkově.³⁶⁸

Překreslení volebních obvodů se ovšem nestalo jediným prostředkem, který byl na ochranu zastoupení volební menšiny v průběhu projednávání třetí volební reformy uvažován.³⁶⁹ Jinou možnou cestou se zdálo zavedení prvků poměrného volebního systému. V tomto směru stojí za pozornost zejména navrhovaný systém tzv. jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote, STV*).³⁷⁰ Objevily se i návrhy na zavedení dvoukolové většinové volby či vícenásobných hlasů přidělovaných voličům na základě výše jimi odvedených daní, žádný z nich však nebyl úspěšný.³⁷¹

Zákon měnící rozložení poslaneckých křesel a překreslující volební obvody byl připraven za spolupráce vlády a opozice, aniž by zcela uspokojoval či příliš pobuřoval kteroukoli ze stran.³⁷² Požadavek Konservativní strany na zrušení množství malých obvodů a přechod k jednomandátové soustavě však byl do značné míry reflektován. Druhým čtením v Dolní sněmovně tento návrh prošel prakticky bez rozpravy a nazítří (5. prosince 1884) Sněmovna lordů, tak, jak bylo dohodnuto, schválila zákon o zastoupení lidu. Zákon o volebních obvodech vstoupil v účinnost 25. června následujícího roku.³⁷³

³⁶⁸ ROBERTS, *Resisting "Arithmocracy"...*, op. cit. 354, s. 394; STEELE, D. *Lord Salisbury*, s. 165. Nástup nových voličů v hrabstvích skutečně, jak se zejména toryové obávali, vedl k citelnému poklesu zastoupení pozemkové aristokracie v Parlamentu. (viz WINSTANLEY, *Gladstone and the Liberal party*, op. cit. 212, s. 54-55.) Chmurné vise lorda Salisburyho, jenž si při jakési příležitosti povzdechl, že „bude zajímavé být posledním konservativcem“ (překl. aut., v originále „*It will be interesting to be the last of the Conservatives.*“ ROBERTS, *Popular Conservatism in Britain...*, op. cit. 367, s. 391) se však k jeho (jistě příjemnému) údivu nenaplnily (viz tamtéž). Konservativní strana totiž nově začala získávat nové državy v bohatnoucích předměstích velkých měst. „Vilové toryové“ („*Villa tories*“), jak je markýz ze Salisbury nazýval, tak doplnili jejich dosavadní hlavní příznivce v řadách statkářů a konservativnějších dělníků. WINSTANLEY, *Gladstone and the Liberal party*, op. cit. 212, s. 67.

³⁶⁹ Konservativní poslanec sir Michael Hicks-Beach: „Jste povinováni přijmout nějaká opatření, jež zajistí, že [společenské] vrstvy, které jsou nejvzdělanější, nejkultivovanější a platí všechny přímé daně budou mít prostředky, jak být v Parlamentu slyšeny.“ (Překl. aut., v originále: *You are bound to take some measures to secure that the classes who are best educated, the most cultivated, who pay the whole of the direct taxation, shall have some means of being heard in Parliament.*) *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 286, col. 1307 (1. dubna 1884). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1884/apr/01/second-reading-adjourned-debate#column_1307

³⁷⁰ KLÍMA, *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*, op. cit. 256, s. 5-7. Více k tomuto systému v kap. VI.2 této práce.

³⁷¹ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 469 a 503.

³⁷² Zákon byl výsledkem utajených jednání špiček obou stran, zejm. sira Charlese Dilkeho a lorda Salisburyho. ROBERTS, *Resisting "Arithmocracy"...*, op. cit. 354, s. 390.

³⁷³ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 252-254.

V.2 Zákon o zastoupení lidu z roku 1884 a důsledky jeho přijetí

„Ve všech hrabstvích i městských volebních obvodech Spojeného království se zavádí jednotné volební právo pro domácnosti (*household franchise*) a jednotné volební právo pro podnájemníky,³⁷⁴ stanovil čl. 2 zákona o zastoupení lidu z roku 1884 (*Representation of the People Act, 1884*).³⁷⁵ Toto ustanovení v zásadě shrnuje všechny podstatné znaky celého zákona. Jednalo se tedy, v kontrastu s předcházejícími reformními zákony, o předpis, který nejenže zaváděl stejný volební census pro hrabství i pro *boroughs*, ale sjednocoval úpravu volebního práva i mezi všemi zeměmi Spojeného království.

Co se týče vymezení pojmu *household*, resp. *householder* (vlastník či nájemce obydlí, tj. hlava domácnosti) který se nově stal základem volebního práva ve všech volebních obvodech, odkazoval se zákon na dosavadní úpravu, vztahující se až doposud jen na městské volební obvody (viz kap. IV.3 této práce). Ta měla být napříště použita i pro hrabství. Určitou změnu představovalo pouze ust. čl. 3 zákona, jež zakotvovalo, že za *householdera* bude nově považován i zaměstnanec nebo sloužící, který obývá určitý byt z titulu svého zaměstnání či služby, a to za předpokladu, že v něm současně nežije i jeho zaměstnavatel či pán. V účinnosti zůstaly i ostatní dosud uplatňované podmínky výkonu volebního práva, jako splnění předepsané délky pobytu (1 rok) v obvodu či placení chudinské daně.

Nemohlo být pochybností o tom, že po přijetí tohoto zákona budou drtivou většinu voličů tvořit právě *householderi*.³⁷⁶ Zákon však předpokládal zachování i některých dalších titulů nabytí volebního práva, jakkoli jejich význam byl již spíše okrajový. Z měst na hrabství tak např. bylo rozšířeno i dosavadní a jen zřídka používané volební právo pro osoby žijící v podnájmu s roční hodnotou nejméně 10 liber šterlinků. Určitý zásah byl učiněn do volebních práv plynoucích z pozemkové držby, která byla prostřednictvím účelového dělení a převodů pozemků často zneužívána k „vytváření“ nových voličů. Tyto praktiky zákon zdatelně znesnadnil.³⁷⁷

³⁷⁴ Překl. aut., v originále „*A uniform household franchise and a uniform lodger franchise at elections shall be established in all counties and boroughs throughout the United Kingdom.*” *Representation of the People Act, 1884*, čl. 2.

³⁷⁵ Act of Parliament 48 & 49 Vict., c. 3

³⁷⁶ V roce 1902 tvořili 88 % všech voličů ve Spojeném království. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 483.

³⁷⁷ *Representation of the People Act, 1884*, čl. 4.

Zachováno zůstalo i volební právo, nabyté voličem podle dosavadních předpisů před dnem přijetí třetího reformního zákona, a to včetně historických volebních práv vzniklých před rokem 1832.³⁷⁸ I po roce 1884 tak ve Velké Británii stále volil např. určitý počet staříčků *potwallopers* (viz kap. I.1 této práce), kterým toto starobylé oprávnění ponechala na dobu jejich životů „Velká reforma“ v roce 1832.³⁷⁹

Očekávalo se, že přijetí reformního zákona povolá k volebním urnám zhruba 2 miliony nových voličů.³⁸⁰ Tyto předpoklady se bezezbytku naplnily. Počet voličů ve Spojeném království se zvýšil z necelých 3 milionů na téměř 5 milionů, tedy asi o 70 %.³⁸¹ Mezi novými voliči byli nejzastoupenějšími skupinami zemědělství a jiní venkovští dělníci a horníci;³⁸² zvláště výrazné dopady měla reforma v Irsku, kde se množství voličů více než ztrojnásobilo.³⁸³

Po provedení třetí volební reformy náleželo volební právo nadpoloviční většině (58–60 %) dospělé mužské populace Britských ostrovů.³⁸⁴

V.3 Zákon o redistribuci poslaneckých mandátů z roku 1885 a důsledky jeho přijetí

Překreslení volebních obvodů, které bylo provedeno zákonem o redistribuci poslaneckých mandátů z roku 1885 (*The Redistribution of Seats Act, 1885*)³⁸⁵ je srovnatelné snad jen se změnou, která přinesla „Velká reforma“ v roce 1832. Půl tisíciletí trvající dominanci dvoumandátových obvodů vystřídala nová éra obvodů jednomandátových.

Dvojici poslaneckých křesel si uchovalo pouze 21 větších anglických, 1 skotský a 1 irský městský volební obvod, každý s více než 50 tisíci obyvateli.³⁸⁶ Naopak celých 107 malých městských obvodů s méně než 15 tisíci obyvateli úplně zaniklo, z toho 81 v Anglii a

³⁷⁸ *Representation of the People Act, 1884*, čl. 10. Takových voličů však nebylo více, než 35 tisíc.

JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 36.

³⁷⁹ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 478-479.

³⁸⁰ GLEN, C. W. *The Representation of the People Act, 1884, with introduction notes and index*, s. 1.

³⁸¹ BLACKBURN, *The Electoral System in Britain*, op. cit. 352, s. 75. Eric J. Evans udává poněkud odlišná čísla: dle jeho údajů se počet voličů měl změnit z 3,3 na 5,7 milionu. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 114.

³⁸² Týž, s. 74.

³⁸³ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 114.

³⁸⁴ BLACKBURN, *The Electoral System in Britain*, op. cit. 352, s. 67.

³⁸⁵ Act of Parliament 48 & 49 Vict., c. 23.

³⁸⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 114; SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 508.

Walesu.³⁸⁷ Zbývajícími *boroughs* buď zbyl jen jediný mandát, nebo byla rozčleněna na menší jednomandátové obvody. Totéž bylo provedeno v hrabstvích, z nichž některá, jako např. Devonshire, byla nově rozdělena až na 8 jednomandátových volebních obvodů, zatímco jiná, málo lidnatá, volila jen jediného poslance.³⁸⁸

Výsledkem bylo zvýšení celkového počtu poslanců Dolní sněmovny ze 658 a 670. Z nich 495 volily anglické a velšské obvody, 72 Skotsko a 103 Irsko. Ze 495 anglických a velšských volebních obvodů jich 253 spadalo do hrabství a 237 do *boroughs*,³⁸⁹ sjednocením podmínek volebního práva a rozčleněním těchto celků do jednomandátových obvodů však rozlišování mezi poslaneckým křeslem voleným v hrabství a v *borough* pozbylo výraznějšího smyslu, což lze považovat za další významnou novinku třetí volební reformy.

Snad nejpřevratnější inovací ale bylo sjednocení velikosti jednotlivých obvodů na základě počtu jejich obyvatel. Ačkoli reformy v letech 1832 a 1867 eliminovaly některé nejkřiklavější anomálie v podobě nejmenších *rotten boroughs*, zákonodárci až doposud nikdy nepřistoupili na myšlenku, že by byla žádoucí populační stejnoměrnost volebních obvodů. Jednotlivé volební obvody byly chápány spíše jako prostředek efektivní reprezentace rozličných společenských zájmů než jako entity, které mají zaručit každému voliči rovnou váhu jeho hlasu, proto nebyla v rozdílné lidnatosti obvodů spatřována vada systému.³⁹⁰ Jestliže se tedy v roce 1885 podařilo prosadit rovnoměrnou velikost volebních obvodů, šlo o zásadní principiální změnu v pohledu na smysl voleb a volebního práva.

Nově na jednoho poslance připadalo v hrabstvích průměrně 52 tisíc obyvatel a jen nemnoho obvodů se od tohoto poměru výrazněji odchylovalo. Větší rozdíly přetrvávaly mezi městskými volebními obvody, neboť si přes rozsáhlost provedené redistribuce řada středně velkých *boroughs* zachovala vlastní parlamentní zastoupení. V tradičně nadreprezentované jihozápadní Anglii (Cornwall, Devon) tak v městských obvodech připadalo na jednoho poslance v průměru jen 28 tisíc obyvatel – oproti cca 60 tisícům obyvatel na mandát v průmyslových Midlands a v londýnských obvodech.³⁹¹ I tyto odchylky ale byly pouhým stínem nerovnoměrnosti, jež panovala před přijetím zákona z r.

³⁸⁷ Z nich dva, Macclesfield a Sandwich, byly zrušeny pro zkorumpovanost. *The Redistribution of Seats Act, 1885*, čl. 2 a 8 a příl. 1, část 1-3; EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 114.

³⁸⁸ *The Redistribution of Seats Act, 1885*, příl. 7.

³⁸⁹ HEATON, *The Three Reforms of Parliament...*, op. cit. 237, s. 299-303.

³⁹⁰ ROBERTS, *Resisting "Arithmocracy"...*, op. cit. 354, s. 382.

³⁹¹ SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 513-515.

1885, kdy v městech jihozápadní Anglie připadal jeden mandát přibližně na 12 tisíc obyvatel, zatímco v severozápadní Anglii na 67 tisíc obyvatel, v metropolitní oblasti dokonce na více než 120 tisíc obyvatel.³⁹²

Protože však zákon o redistribuci mandátů z roku 1885 neobsahoval žádné ustanovení, které by zajišťovalo průběžnou aproximaci velikosti volebních obvodů i do budoucna, v souvislosti s demografickými změnami se rozdíly mezi jejich lidnatostí v průběhu dalších let opět začínaly zvětšovat.³⁹³

³⁹² Týž, s. 542.

³⁹³ V roce 1911 tak panovala situace, kdy v irském volebním obvodu Durham žilo necelých 16 tisíc obyvatel, zatímco v londýnském obvodu Romford 312 tisíc obyvatel. MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 11.

V. 1886–1928: NA CESTĚ K VŠEOBECNÉMU VOLEBNÍMU PRÁVU

VI.1 Volební právo žen před rokem 1918

Jak jsme uvedli v předcházející části, po provedení volební reformy v letech 1884-1885 disponovalo volební právem přibližně 60 % zletilé mužské populace. V praxi z volebního práva zůstali vyloučeni zejména muži žijící v domácnosti jiného rodinného příslušníka (nebyli tedy *householdery*), podnájemníci žijící ve společném domě se svým pronajímatelem (pokud roční podnájemné nedosáhlo pro volební právo požadovaných 10 liber šterlinků), nádeníci nucení často se stěhovat za prací (nesplňovali požadovanou roční dobu pobytu v obvodu), sociálně slabí (kteří nebyli poplatníky chudinské daně, resp. naopak byli příjemci chudinské podpory), vedle toho samozřejmě také osoby nesvéprávné apod.³⁹⁴ Jednalo se tedy často o skupiny pohybující se často spíše při okraji společnosti.³⁹⁵ Vedle nich však byla přítomna jedna velká, významná a viditelná skupina, jíž bylo volební právo odepřeno (alespoň co se parlamentních voleb týká) zcela paušálně – ženy.

Příslušnost k mužskému pohlaví jako podmínka výkonu volebního práva se v zákonech poprvé výslovně objevuje až v zákoně o zastoupení lidu z roku 1832 a v zákoně o městské samosprávě z roku 1835 – ve starších obdobích jistá okrajová účast žen na volbách, zejm. v tzv. *burgage boroughs*, v úvahu připadala (bližší zmínka viz kap. I.1 této práce).³⁹⁶ Do volebních předpisů se zrovnoprávnění žen a mužů při volbách městských rad navrácí v roce 1869,³⁹⁷ avšak záhy poté je rozhodnutím Soudu královny lavice (*Queen's Bench Court*) ve věci Regina v. Harrald³⁹⁸ omezeno jen na ženy nesezdané a ovdovělé (viz též kap. IV.5 této práce).³⁹⁹

Znatelný posun představovaly zákony z let 1888 a 1894, kterými byly zřízeny, popř. reformovány samosprávné orgány na úrovni hrabství (*Local Government Act, 1888* a

³⁹⁴ Viz např. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 63.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ Tato situace nemůže nepřipomenout stav, který panoval (ovšem až později, tj. v druhé polovině 19. století) v Předlitavsku, v jehož některých zemích ženy volebním právem, byť v dosti limitovaných případech a podobě, disponovaly, byly však o něj bezvýjimečně (pokud jde o volby do Říšské rady) připraveny reformou jinak rozšiřující volební právo – zavedením všeobecného volebního práva mužů v roce 1907. Viz např. GELNAROVÁ, J. „Dotud nelze mluvit, že máme všeobecné právo hlasovací, pokud se vztahuje jen na muže.“ *Volební reforma z roku 1907 v diskursu českého hnutí za volební právo pro ženy*. *Acta Politologica* 2012, 4 (2), s. 194.

³⁹⁷ *Municipal Corporation (Election) Act, 1869* (Act of Parliament 32 & 33 Vict., c. 55).

³⁹⁸ Rozhodnutí 7 QB 361, *Regina v. Harrald*.

³⁹⁹ Mezi léty 1832 a 1869 mohly ženy volit (a být voleny) pouze do funkce tzv. opatrovníků chudiny (*Guardians of the Poor*), jejichž úkolem bylo dozírat na přidělování chudinské pomoci v obcích (farnostech). OSTROGORSKI, *The Rights of Women...*, op. cit. 320, s. 93-95. Od roku 1870 pak mohly volit též do školských rad (*School Boards*). Týž, s. 100.

County Electors Act, 1888)⁴⁰⁰ a civilních farností (*Civil Parishes*, tzn. obcí) (*Local Government Act, 1894*).⁴⁰¹ Zatímco do zastupitelstev hrabství (*County Councils*) se volilo za stejných podmínek jako do městských rad podle dosavadních zákonů a vdané ženy zde proto k volbám přistupovat nesměly,⁴⁰² zákon o samosprávě civilních farností výslovně odstraňoval manželství jako překážku volebního práva žen⁴⁰³ a dále stanovil, že „žádná osoba nemůže být vyloučena z členství ve Farním zastupitelstvu (*Parish Council*) nebo z možnosti být do něj volen na základě pohlaví nebo sňatku“.⁴⁰⁴ Dobré zkušenosti s účastí žen v komunální politice se staly vítaným argumentem, proč ženám přiznat též právo volit do Parlamentu.⁴⁰⁵

V průběhu projednávání druhého a třetího reformního zákona proběhly vážné pokusy umožnit ženám volit též do Dolní sněmovny. Za druhé volební reformy vystupoval jako hlavní advokát volebního práva žen tehdejší liberální poslanec a jinak význačný politický filosof a ekonom John Stuart Mill, pevně hájící přesvědčení, že „rozdíl [v pohlaví] ve vztahu k politickým právům ... [je] stejně bezvýznamný jako rozdíl ve výšce těla nebo v barvě vlasů.“⁴⁰⁶ Ještě intenzivnější pokusy se v tomto směru vyskytly při jednání o třetí volební reformě,⁴⁰⁷ kdy však Gladstone, aniž se k otázce samé meritorně vyjádřil, odmítl reformní zákon v dané chvíli dále rozšiřovat.⁴⁰⁸

Obširnější popis rozsáhlé veřejné kampaně za volební právo žen, která se s plnou silou začíná rozvíjet začátkem 20. století, by přesahoval rámec této práce. Uvedme proto jen její

⁴⁰⁰ Acts of Parliament 51 & 52 Vict., c. 41 a 51 & 52 Vict., c. 10.

⁴⁰¹ Act of Parliament 56 & 57 Vict., c. 73.

⁴⁰² OSTROGORSKI, *The Rights of Women...*, op. cit. 320, s. 101-103.

⁴⁰³ *Local Government Act, 1894*, čl. 43. Právo kandidovat do zastupitelstev hrabství a samosprávných měst ženy obdržely v roce 1907. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 66.

⁴⁰⁴ Překl. aut., v originále „No person shall be disqualified by sex or marriage for being elected or being a member of a parish council.“ *Local Government Act, 1894*, čl. 4, odst. 2.

⁴⁰⁵ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 66.

⁴⁰⁶ Cit. dle MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní*, s. 128.

Millův návrh na rozšíření volebního práva na ženy byl v roce 1867 v Dolní sněmovně zamítnut poměrem hlasů 73 ku 196. MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 234.

⁴⁰⁷ Návrh liberálního poslance Williama Woodalla na včlenění volebního práva žen do zákona byl zamítnut poměrem hlasů 137 ku 271. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 64-65.

Např. poslanec Charles Ross např. poukázala na paradoxnost situace, kdy ženy nemají volební právo v zemi, jíž vládne žena - panovnice. *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 286, col. 667 (24. března 1884). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1884/mar/24/second-reading-first-night#column_667

Poslanec William Walrond se pro změnu podivil, že zatímco žena – statkářka, samostatně obhospodařující svou půdu, volebním právem disponovat nebude, jí najímání nádeníci ano. SEYMOUR, *Electoral Reform in England and Wales*, op. cit. 3, s. 477; *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 286, col. 926 (24. března 1884). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1884/mar/27/second-reading-adjourned-debate#column_926

⁴⁰⁸ Viz *Hansard*, House of Commons Debates, 3rd series, vol. 288, col. 1958 (10. června 1884). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1884/jun/10/committee-progress-9th-june#column_1958

nejzásadnější momenty. Již na sklonku 19. století se ženy začínají zvýšenou měrou podílet na politických aktivitách v rámci spolků a organizací přidružených k politickým stranám, ať již šlo o Ženskou liberální federaci (*Women's Liberal Federation*) či o Petrklíčovou ligu (*Primrose League*) spojenou s Konservativní stranou.⁴⁰⁹ Nezanedbatelné sympatie získala věc ženského volebního práva i na půdě vznikajícího labouristického hnutí, zpočátku v rámci Nezávislé strany práce (*Independent Labour Party*) a posléze Výboru pro dělnické zastoupení (*Labour Representation Committee*). Postoj každé ze stran jako celku k otázce volebního práva žen byl však ambivalentní.⁴¹⁰

Na přelomu století zároveň vznikají dvě velmi činná uskupení, která se pokoušejí volební právo žen prosadit jako téma veřejné debaty. Nejprve, v roce 1897, to jsou umírněnější „sufražistky“ z Národní unie společností za ženské volební právo (*National Union of Women's Suffrage Societies*), v čele s Millicent Fawcettovou, vedle nichž se roku 1903 jakožto Sociální a politická unie žen (*Women's Social and Political Union*) etablojí též radikálnější „sufražetky“, vedené Emmeline Pankhurstovou.⁴¹¹ Jejich snaha prosadit své požadavky cestou občanské neposlušnosti a výtržností vyprovokovala vládu k tvrdým protiopatřením, jež vyústila až v zatýkání a věznění čelných představitelkyň tohoto hnutí. Snaha zlomit odpor uvězněných sufražetek, vyjadřovaný jimi drženými protestními hladovkami, nakonec vedla v roce 1913 k vydání známého „Zákona o kočce a myši“ (*Cat and Mouse Act*,“ oficiálně *Prisoners (Temporary Discharge for Ill Health) Act, 1913*),⁴¹² umožňujícího podvyživené vězeňkyně dočasně propouštět na svobodu a po jejich zotavení je opět zatýkat.⁴¹³ Brzy následujícím propuknutím světové války se kapitola této odnože ženského hnutí z větší části uzavírá. U značné části sufražetek, v neposlední řadě u samotné Emmeline Pankhurstové, převládá nad myšlenkou o dalším pokračování boje za volební právo patriotismus a snaha podpořit válčené úsilí své vlasti.⁴¹⁴

Volební právo žen mělo na počátku 20. století pochopitelně řadu zastánců i v Parlamentu, a to napříč politickým spektrem, nejvíce však v Liberální straně. První návrh zákona zrovnoprávňujícího ženy při volbách do Dolní sněmovny byl v novém století podán

⁴⁰⁹ Petrklíčová liga byla pojmenována po oblíbené květině Benjamin Disraeliho (MAUROIS, *Život Benjamin Disraeliho*, op. cit. 223, s. 260-261). V 90. letech 19. století měla ve svých řadách půl milionu žen. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 67.

⁴¹⁰ Týž, s. 66-68.

⁴¹¹ Viz VAN WINGERDEN, S. A. *The women's suffrage movement in Britain, 1866-1928*, s. 55-92.

⁴¹² Act of Parliament 3 Geo. V, c. 4.

⁴¹³ VAN WINGERDEN, *The women's suffrage movement in Britain...*, op. cit. 411, s. 144-145.

⁴¹⁴ Viz COWMAN, K. *Women's suffrage campaigns in Britain*. *Women's History Review*, 9 (4), s. 815-823

liberálním poslancem Bamfordem Slackem (roku 1905), nebyl však vůbec projednán.⁴¹⁵ Mnohem výraznějšího úspěch dosáhl v roce 1908 obdobný návrh poslance Henryho Stangera, s nímž Dolní sněmovna vyslovila ve druhém čtení souhlas téměř stoosmdesátihlasou většinou. I když byl posléze pozdržen ve výborech a zákonem se nestal, pozitivní signál, vyslaný ve prospěch volebního práva žen, byl jednoznačný.⁴¹⁶ Téhož roku se ujala řízení státu liberální vláda Herberta Asquithe, v níž jako kancléř pokladu zasedl David Lloyd George, jeden z nejdůležitějších propagátorů této myšlenky; sám předseda vlády však pro volební právo žen vyjadřoval daleko menší pochopení.⁴¹⁷ I nadále tak legislativní iniciativa ve prospěch volebního práva žen vycházela pouze od jednotlivých poslanců. Takové návrhy byly přeloženy v roce 1909,⁴¹⁸ 1910 (tzv. *Conciliation Bill*, smírný návrh zákona, přednesený labouristickým poslancem Davidem Shackletonem, avšak připravený mezistranickou komisí), 1911 i 1912. Ačkoli téměř všechny dokázaly ve druhém čtení získat na svou stranu přesvědčivou většinu Dolní sněmovny, žádný se nepodařilo dovést k finálnímu přijetí.⁴¹⁹

VI.2 Návrhy volební reformy před vypuknutím a v průběhu Velké války

První komplexní vládní návrh úpravy volebního práva od dob třetí volební reformy přichází až v roce 1912. V předchozích letech se tématu volební reformy dotýkaly zejména četné poslanecké návrhy na zrovnoprávnění žen, které jsme si letmo představili v předcházející kapitole, a dále několik návrhů z let 1906-1909, které se pokoušely odstranit možnost hlasovat ve více obvodech naráz (zpravidla na základě volebního práva plynoucích z držby půdy). Tyto pokusy o zrušení práva vícenásobného hlasování však byly zamítány v konservativci ovládané Sněmovně lordů, což představovalo jednu z příčin ústavní krize týkající se pravomocí horní komory, která eskalovala v letech 1909-1911.

⁴¹⁵ MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 32-34.

⁴¹⁶ Týž, s. 46-48; VAN WINGERDEN, *The women's suffrage movement in Britain...*, op. cit. 411, s. xv.

⁴¹⁷ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, 67-68.

⁴¹⁸ Tehdy poslanec Geoffrey Howard navrhoval zavést všeobecné volební právo mužů i žen podmíněné pouze tříměsíční dobou pobytu v obvodu. MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 50.

⁴¹⁹ VAN WINGERDEN, *The women's suffrage movement in Britain...*, op. cit. 411, s. 128-135; MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 53-84.

Poté, co se liberální vládě nakonec podařilo připravit Sněmovnu lordů o pravomoc absolutního veta nad zákony, otevřel se prostor pro uskutečnění další volební reformy.⁴²⁰

Vládní návrh spočíval v zavedení téměř všeobecného volebního práva mužů, podmíněného toliko dobou pobytu. Vícenásobné hlasování a universitní mandáty měly být zrušeny. Během projednávání byly vzneseny tři poslanceké pozměňovací návrhy na doplnění volebního práva žen, které však předseda Dolní sněmovny (*Speaker*) označil za natolik podstatnou změnu koncepce zákona, že by celý návrh bylo třeba předložit znovu. Tím se celý pokus o reformu zhroutil.⁴²¹

Další vážné pokusy o zavedení volebního práva a žen a zrušení vícenásobného hlasování byly podniknuty v letech 1913 a 1914. Kulminující násilné akce sufražetek⁴²² však tentokrát obrátily většinové mínění Dolní sněmovny proti ženskému volebnímu právu. Snahy o odstranění vícenásobného hlasování opět ztroskotaly ve Sněmovně lordů, která, ač ústavně oslabena, si stále právem pozdržet přijetí zákona uchovala podstatný vliv na legislativní proces.

Válečná léta přinesla úplnou proměnu situace. Předně bylo třeba v souvislosti s válečnou situací vyřešit některé závažné ústavněprávní otázky. V roce 1916 sice byly přijaty zákony prodlužující funkční období parlamentu,⁴²³ přesto však nebylo možno zcela vyloučit nutnost konání parlamentních voleb i za válečných poměrů. V takovém případě by však dle stávajících předpisů byli volebního práva zbaveni frontoví vojáci, z očividných příčin nemohoucí splnit předepsanou roční dobu pobytu v domovském obvodu. Nepřiznat volební právo milionům mužů, kteří od Arrasu po Dardanely prolévali za vlast svou krev bez ohledu na své sociální postavení, se jevilo jako těžko myslitelné. Taktéž obětavé nasazení žen ve válečné výrobě hovořilo mocným hlasem pro jejich zrovnoprávnění.

Přijetí zákona upravujícího volební právo novým způsobem se tak stávalo nevyhnutelným. Asquithova vláda, sama neschopna nalézt přijatelné řešení, se pokusila debatu o

⁴²⁰ Blíže o reformě Sněmovny lordů z roku 1911, jíž předcházela spor o schválení vládního rozpočtového zákona, např. RAINA, P. *House of Lords Reform: A History. Volume 1. The Origins to 1937: Proposals Deferred*. Book 2, s. 1-91.

⁴²¹ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 39; MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 85-102.

⁴²² V roce 1913 byl jimi např. podniknut pumový útok na dům Lloyda George, ačkoli on sám patřil k předním zastáncům volebního práva žen. VAN WINGERDEN, *The women's suffrage movement in Britain...*, op. cit. 411, s. 144.

⁴²³ *Parliament and Registration Act, 1916* (Act of Parliament 5 & 6 Geo. V, c. 100) a *Parliament and Local Elections Act, 1916* (Act of Parliament 6 & 7 Geo. V, c. 44). Zákonem *Elections and Registration Act, 1915* (Act of Parliament 5 & 6 Geo. V, c. 76) byly odloženy komunální volby.

parlamentní reformě přenést na zvláštní sněmovní výbor, což bylo na půdě Parlamentu vyloženo jako pokus zřít se odpovědnosti a přijato se silně odmítavou reakcí, stejně jako následný pokus vlády vyřešit tuto otázku provisorním a polovičatým zákonem zmírňujícím podmínky zápisu voliče do voličského seznamu.⁴²⁴

Cesta z krise byla nakonec nalezena v ustavení zvláštní parlamentní konference zaštitěné předsedou Dolní sněmovny Jamesem W. Lowtherem, sdružující 32 zástupců z řad poslanců všech parlamentních stran. Z nich bylo 14 (z toho 3 peerové) delegováno konservativci (unionisty), 12 (z toho 2 peerové) liberály, 3 labouristy a 3 irskými nacionalisty. Přes značnou názorovou různorodost byla konference v lednu roku 1917 schopna předložit ministerskému předsedovi (jímž byl nyní již Lloyd George) 37 bodovou, z větší části jednomyslně přijatou rezoluci, doporučující zavést téměř všeobecné volební právo mužů, podmíněné pouze šestiměsíční dobou pobytu v parlamentním obvodu a poněkud omezenější volební právo žen.⁴²⁵ Lidnatost volebních obvodů měla být sjednocena na přibližně 70 tisíc obyvatel, navrhováno bylo dílčí uplatnění poměrného systému.⁴²⁶

Bývalý předseda vlády, nynější vůdce oposice a někdejší nepřítel volebního práva žen Henry Asquith představil Dolní sněmovně usnesení konference se slovy, která patrně vyjadřovala postoj i mnoha dalších zákonodárců:

„Ani v nejmenším nejsem zahanben, ba jsem poctěn, že mám příležitost, abych odkryl vývoj, kterým se ubíraly mé myšlenky Před několika lety jsem si dovolil vyslovit: ‚necht’ si ženy [samy] zaslouží svou spásu.‘ Ano pánové, vysloužily si ji během této války. Jak bychom mohli zvládnout válku bez nich?‘⁴²⁷

⁴²⁴ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 41-42; MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 120-127.

⁴²⁵ Řešení otázky volebního práva žen se ukázalo být pro konferenci nejobtížnější. Jeho zavedení bylo nakonec podpořeno jen 15 hlasy proti 6. TAKAYANAGI, M. *Women and the Vote: The Parliamentary Path to Equal Franchise, 1918–28*. *Parliamentary History* 37, s. 170.

⁴²⁶ LOWTHER, J. W. *Report of Speaker's Conference*. Dostupné ve FRASER, sir H. *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, s. 737-746. Dále viz BLACKBURN, R. *Laying the Foundations of the Modern Voting System: The Representation of the People Act 1918*. *Parliamentary History* 30 (1), s. 40-41; MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 129-134

⁴²⁷ Překl. aut., v originále „I am not the least ashamed—indeed, I am glad to have the opportunity—to disclose the process which has operated on my mind. ... Some years ago I ventured to use the expression, ‚Let the women work out their own salvation.‘ Well, Sir, they have worked it out during this War. How could we have carried on the War without them?“ *Hansard*, House of Commons Debates, 5th series, vol. 92, col. 469 (28. března 1917). Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1917/mar/28/mr-speakers-services#column_469

Výsledky činnosti konference přijala sněmovna s vřelostí, odsouhlasila je dvousetsedmdesátivedítihlasou většinou a již nazítří započala vláda s jejich transformací do podoby paragrafového znění zákona.

První spornější otázkou, vůči níž se vytvořilo určité opoziční uskupení, ale opět zůstávalo volební právo žen – rozhodnutí o jeho zahrnutí do finálního návrhu zákona se vláda rozhodla ponechat na uvážení Dolní sněmovny. Ta se v jeho prospěch vyslovila poměrem hlasů 388 ku 55, největším, jakým kdy zatím bylo volební právo žen podpořeno.⁴²⁸

Druhý spor se týkal poměrného zastoupení. Navrhovány byly dva jeho modely. Za prvé systém jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote, STV*)⁴²⁹ pro troj- a vícemandátové obvody, za druhé systém alternativního hlasování pro jednomandátové obvody.⁴³⁰ Zatímco systém *STV* se těšil podpoře konservativci ovládané Sněmovny lordů, alternativní hlasování bylo, byť rozdílem jediného hlasu, podpořeno Dolní sněmovnou. Sněmovna lordů posléze třikrát vrátil zákon do Dolní sněmovny s návrhem na doplnění systému *STV*, Dolní sněmovna tuto změnu třikrát zamítla. Tento legislativní „ping-pong“ vážným způsobem ohrozil osud celého zákona a až v posledních chvílích před skončením zasedání Dolní sněmovny se podařilo dospět ke kompromisu, kterým se ve výsledku oba navrhované poměrné volební systémy vyrušily, čímž se ve Spojeném království až do současnosti petrifikoval jednokolový většinový volební systém bez poměrných prvků.⁴³¹ Hned následujícího dne, 6. února 1918, vyslovil panovník se zákonem svůj souhlas a ten tak mohl vstoupit v platnost.⁴³²

⁴²⁸ MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 144.

⁴²⁹ Systém jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote, STV*) spočívá v možnosti označit na volebním lístku více kandidátů v pořadí podle voličových preferencí. Uplatňuje se ve vícemandátových obvodech a zajišťuje výsledek, který přibližně odpovídá poměrné míře podpory jednotlivých kandidátů, přičemž zároveň nevyžaduje vytváření stranických kandidátních listin. CHYTILEK, R., ŠEDO, J., LEBEDA, T. a ČALOUD, D. *Volební systémy*, s. 220-229; KLÍMA, *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*, op. cit. 256, s. 5-6.

⁴³⁰ Alternativní hlasování není poměrným volebním systémem v pravém slova smyslu, vykazuje však značné podobnosti k *STV*. Na rozdíl od něj se ale používá v jednomandátových obvodech. Též při použití systému alternativního hlasování volič seřazuje kandidáty podle svých preferencí. Nedosáhne-li ani jeden kandidát nadpoloviční podpory, vyřazuje se kandidát s nejmenším počtem hlasů a hlasy odevzdané pro něj se přidělují tomu kandidátovi, kterého volič označil jako druhého preferovaného. Tak se postupuje, dokud jeden z kandidátů nemá více než 50 % hlasů. CHYTILEK a kol., *Volební systémy*, op. cit. 430, s. 125-140.

⁴³¹ KLÍMA, *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*, op. cit. 256, s. 8-9; BLACKBURN, *Laying the Foundations of the Modern Voting System...*, op. cit. 426, s. 43-47; MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 187-199.

⁴³² Týž, s. 197.

VI.3 Zákon o zastoupení lidu z roku 1918

Zákon o zastoupení lidu z roku 1918 (*Representation of the People Act, 1918*),⁴³³ neformálně někdy též „čtvrtý reformní zákon“, přistupoval k volebnímu právu jako k nepopsanému listu. Zatímco předcházející zákony o zastoupení lidu, přijaté za první, druhé a třetí volební reformy, vesměs pouze doplňovaly dosavadní předpisy a rozšiřovaly stávající způsoby nabytí volebního práva o další, takže před rokem 1918 bylo možno přiznat volební právo na základě nejméně 7 různých titulů,⁴³⁴ včetně archaických, s kořeny sahajícími hluboko před rok 1832,⁴³⁵ reformní zákon z roku 1918 celý spleťtý systém dosavadního volebního práva zrušil (derogoval 31 zákonů)⁴³⁶ a nastolil zcela nový stav (platný pro všechny země Spojeného království), přičemž samostatně a odlišně upravoval volební právo mužů a žen.

Muži starší 21 let mohli volební právo nabýt na základě třech různých skutečností. Za prvé a především, volební právo náleželo každému muži, který alespoň 6 měsíců bydlel v příslušném volebním obvodě, popř. v jiném obvodě, který byl součástí téhož města, hrabství nebo se stávajícím obvodem sousedil.⁴³⁷

Vedle toho mohl muž uplatnit v jiném obvodě ještě druhý hlas, pokud v takovém obvodě užíval⁴³⁸ pro účely podnikání, obchodu nebo výkonu své profese pozemky nebo jiné prostory s roční hodnotou alespoň 10 liber šterlinků,⁴³⁹ nebo (za třetí), pokud byl absolventem jedné z vyjmenovaných universit, zastoupených v Dolní sněmovně vlastním poslancem.⁴⁴⁰ Nikdo však ve volbách nesměl hlasovat více než dvakrát.⁴⁴¹ Určitou kuriozitou bylo zachování historického volebního práva členům cechů (*liverymen*) v londýnském City. Ve skutečnosti však nešlo o žádné jednostranné privilegium, neboť *liveryman* mohl své volební právo uplatnit jen náhradou za volební právo, které by mu

⁴³³ Act of Parliament 7 & 8 George V, c. 64.

⁴³⁴ FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. xxv-xxvi.

⁴³⁵ To je případ např. voličů volících na základě čtyřicetišilinkové svobodné držby (*freehold*) půdy, tedy dle kritéria zavedeného v roce 1430 (viz kap. I.1. této práce). Drtivá většina voličů však po roce 1884 volila, jak již bylo řečeno, jako *householderi*.

⁴³⁶ MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 134.

⁴³⁷ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 1, odst. 1, písm. a) a čl. 1, odst. 2.

⁴³⁸ Jako vlastník či nájemce. FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. 26.

⁴³⁹ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 1, odst. 1, písm. b) a čl. 1, odst. 3.

⁴⁴⁰ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 2. Toto oprávnění se nevztahovalo na nositele čestných akademických titulů. Tamtéž.

⁴⁴¹ FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. 108-109; *Representation of the People Act, 1918*, čl. 8, odst. 1.

jinak náleželo jako podnikateli splňujícímu výše uvedený desetiliberní majetkový census.⁴⁴²

Omezenější a starší úpravu více připomínající volební právo náleželo ženám. Ty musely pro nabytí volebního práva dosáhnout věku nejméně 30 let a současně buď být manželkami muže – voliče, nebo uživatelkami (vlastnicemi či nájemkyněmi) vlastního obydlí (bez ohledu na jeho hodnotu)⁴⁴³ či pozemků s roční hodnotou nejméně 5 liber šterlinků.⁴⁴⁴ Poslance reprezentující university mohly ženy starší 30 let volit za obdobných podmínek jako muži.⁴⁴⁵

Důležitým rysem nové úpravy bylo odpadnutí mnohých dosavadních podmínek a překážek výkonu volebního práva, jako např. povinnosti řádně platit daně, překážky v podobě pobírání chudinské podpory apod.⁴⁴⁶ Obecnými zákonnými překážkami výkonu volebního práva zůstala zejména nezletilost, příslušnost ke stavu peerů, nedostatek britského občanství (resp. poddanství), výkon určitých veřejných funkcí neslučitelných s poslancekým mandátem, šílenství a slabomyslnost, odsouzení pro zločin (dokud nebyl trest vykonán) a odsouzení pro korupční delikty v souvislosti s volbami.⁴⁴⁷

Vzhledem k dějinné situaci, za níž tento právní předpis vznikal, nepřekvapí, že jeho nezanedbatelná část byla věnována zvláštní úpravě vztahující se na vojáky sloužící ve válce. Ti mohli (korespondenčně nebo prostřednictvím zplnomocněnce)⁴⁴⁸ volit již od 19 let; splnění půlroční doby pobytu ve volebním obvodu se pochopitelně nepožadovalo.⁴⁴⁹ Z volebního práva byli po dobu války a dalších pěti let po jejím skončení vyloučeni odpirači vojenské služby, ledaže svou vlasteneckou povinnost splnili v sanitních a podobných jednotkách.⁴⁵⁰

Zákon o zastoupení lidu z roku 1918, představující první komplexní úpravu volebního práva v britských dějinách, se zabíral i komunálními volbami. Volební právo ve vztahu k všem úrovním místní samosprávy bylo sjednoceno a napříště náleželo každému zletilému

⁴⁴² *Representation of the People Act, 1918*, čl. 17.

⁴⁴³ Tj., ve vztahu k poslední uvedené možnosti, musely být *householderem*, přibližně tak, jako to předepisovaly pro muže reformní zákony z let 1867, resp. 1884, mužům.

⁴⁴⁴ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 4, odst. 1.

⁴⁴⁵ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 4, odst. 2.

⁴⁴⁶ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 9, odst. 1.

⁴⁴⁷ FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. 5-7; *Representation of the People Act, 1918*, čl. 9.

⁴⁴⁸ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 23, odst. 3 a 4; příl. 3.

⁴⁴⁹ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 5.

⁴⁵⁰ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 9, odst. 2.

vlastníku či nájemci nemovitosti nacházející se na území příslušného samosprávného celku. V komunálních volbách tak, na rozdíl od voleb parlamentních, panovala úplná rovnost mužů a žen, a to i ve vztahu censu věku (21 let).⁴⁵¹

Rozsáhlé změny se týkaly také redistribuce poslaneckých mandátů.⁴⁵² Celkový počet poslanců Dolní sněmovny narostl ze 670 na 707, z nichž 492 připadalo na Anglii.⁴⁵³ V rámci redistribuce mandátů bylo zrušeno 44 *boroughs* s méně než 50 tisíci obyvateli⁴⁵⁴ a hranice řady dalších obvodů byly překresleny tak, aby průměrná lidnatost obvodu činila kolem 70 tisíc obyvatel.⁴⁵⁵ Ve většině volebních obvodů se volil jediný poslanec, jakkoli posledních 15 vícemandátových obvodů přežilo až do roku 1948.⁴⁵⁶ Specifický případ představovaly universitní mandáty: jejich celkový počet se zvýšil ze 6 na 15 a některé z nich byli voleny na základě poměrného systému typu „jeden přenositelný hlas“ (STV).⁴⁵⁷

Zákon se obsáhle věnoval také registraci voličů a vedení voličských seznamů. Účinnost zákona z roku 1872 (*Ballot Act, 1872*), předepisujícího tajnou volbu, byla konečně prodloužena na neurčito, tajné hlasování se tak definitivně stalo součástí britského volebního práva.⁴⁵⁸

VI.4 Důsledky přijetí zákona o zastoupení lidu z roku 1918

Volební právo, zavedené zákonem o zastoupení lidu z roku 1918, lze označit ve vztahu k mužům za téměř všeobecné.⁴⁵⁹ To však nelze říci o volebním právu žen, které, ač

⁴⁵¹ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 3 a čl. 4, odst. 3; FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. 66-67. Ženy navíc mohly pro účely komunálních voleb nabýt volebního práva také jako manželky mužů – voličů, v tomto případě však byl požadován věk 30 let. *Representation of the People Act, 1918*, čl. 4, odst. 3, písm. b).

⁴⁵² Redistribuce mandátů v Irsku byla provedena zvláštním zákonem: *Redistribution of Seats (Ireland) Act, 1918* (Act of Parliament 7 & 8 Geo. V, c. 65)

⁴⁵³ MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 198-199.

⁴⁵⁴ Tím přišel Cornwall, někdejší bašta *rotten boroughs*, o poslední samostatné parlamentní *borough*. Týž, s. 179.

⁴⁵⁵ MORRIS, *Parliamentary franchise reform...*, op. cit. 363, s. 177; FRASER, *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*, op. cit. 426., s. xxx.

⁴⁵⁶ BLACKBURN, *The Electoral System in Britain*, op. cit. 352, s. 117; JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 47.

⁴⁵⁷ University v Oxfordu a Cambridge volily po dvou poslancích, Londýnská a Waleská universita po jednom. University v Durhamu, Manchesteru, Leeds, Liverpoolu, Sheffieldu, Birminghamu a Bristolu byly společně zastupovány dvěma poslanci, skotské university (v St. Andrews, Edinburghu, Aberdeen a Glasgow) třemi. Z irských universit byli delegováni celkem čtyři poslanci. *Representation of the People Act, 1918*, čl. 20 odst. 1 a příl. 9, část 3; *Redistribution of Seats (Ireland) Act, 1918*, čl. 5.

⁴⁵⁸ *Representation of the People Act, 1918*, čl. 35.

⁴⁵⁹ Z volebního práva zůstalo vyloučeno jen cca 5-7 % mužů. EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 75.

poměrně široké, stále přibližně jedné třetině dospělých žen neumožňovalo hlasovat v parlamentních volbách, což se týkalo zejména žen ve věku 21-30 let, svobodných žen žijících v domácnosti jiného rodinného příslušníka, služek přebývajících v domě svého zaměstnavatele apod.⁴⁶⁰ Celkem narostl počet oprávněných voličů bezmála o 300 %, z přibližně 7 na 21 milionů osob,⁴⁶¹ z nichž 60 % představovali muži a 40 % ženy.⁴⁶² V relativních i absolutních číslech tak došlo ke zdaleka největšímu skokovému zvýšení počtu voličů v britské historii. Po provedení volební reformy v roce 1918 disponovalo volebním právem 74 % dospělé populace.⁴⁶³

Počet druhých hlasů, plynoucích ze splnění majetkového censu týkajícího se prostor užívaných k podnikání nebo z absolvování university, byl ve vztahu k celkové velikosti elektorátu celkem mizivý a dohromady nepřesahoval 230 tisíc.⁴⁶⁴

Nelze podceňovat ani význam překreslení volebních obvodů a redistribuce mandátů, které notně přispěly k rovnosti volebního práva.

S volební reformou souviselo závažné přeskupení sil na britské politické scéně. Ve volbách proběhlých v prosinci roku 1918 získala Labouristická strana více než pětkrát více hlasů,⁴⁶⁵ než v roce 1910 a v roce 1922 předstihla v počtu hlasů i získaných mandátů Liberální stranu, pro niž v tomto období započítá kvapný ústup z politického výsluní. Je určitou dějinnou ironií, že politický proud, který byl v průběhu předcházejícího století vždy hlavním nositelem myšlenky demokratisace volebního systému, s dokončením tohoto vývoje svou dosavadní posici v bipartijním politickém systému opouští. Příčiny ovšem nelze hledat výlučně v příchodu milionů nových voličů k volebním urnám, ale např. i v rozpadu Liberální strany během války na Asquithovo křídlo a vládní křídlo Lloyd George či, jak uvádí např. Eric J. Evans, v důsledcích překreslení volebních obvodů. Vznikla totiž řada nových obvodů s hornickou většinou, nakloněnou labouristům, stejně jako mnoho obvodů na bohatších předměstích velkých měst, kde se dařilo nacházet podporu konservativcům.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 169, 172.

⁴⁶¹ CRAIG, F. W. S. *British electoral facts 1885-1975*, s. 75-76.

⁴⁶² Týž, s. 78.

⁴⁶³ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 44.

⁴⁶⁴ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 73-74.

⁴⁶⁵ CRAIG, *British electoral facts*, op. cit. 460, s. 8-12.

⁴⁶⁶ EVANS, *Parliamentary Reform in Britain...*, op. cit. 40, s. 74-75.

VI.5 Zákon o zastoupení lidu a rovném volebním právu z roku 1928

Vzhledem k rozdílům, které zákon o zastoupení lidu z roku 1918 činil mezi volebním právem žen a mužů, pokračovala kampaň za zrovnoprávnění mužů a žen v politických právech i nadále. První plody přinesla již na podzim roku 1918, kdy byl na návrh lorda Roberta Cecila přijat parlamentní zákon (*Parliament (Qualification of Women) Act, 1918*),⁴⁶⁷ jenž ženám umožnil zasedat v Dolní sněmovně za stejných podmínek jako mužům, tj. mimo jiné již od 21 let. V parlamentních volbách, konaných o několik týdnů později, proto mohla být zvolena první poslankyně v britských dějinách.⁴⁶⁸ Pasivní volební právo tak bylo po následujících 10 let pro ženy příznivější, než aktivní volební právo.⁴⁶⁹

Během následujících let vyslechla Dolní sněmovny řadu poslaneckých návrhů na zakotvení rovného volebního práva pro ženy, aniž se kterýkoli podařilo prosadit.⁴⁷⁰ V roce 1924, před parlamentními volbami, zveřejnil předseda Konservativní strany Stanley Baldwin otevřený dopis, nazvaný „Výzva ženám“ („*Appeal to Women*“), v němž se přihlásil k myšlence rovného volebního práva mužů a žen,⁴⁷¹ přestože tato idea narážela na nezanedbatelnou vnitrostranickou opozici, v čele mimo jiné s Winstonem Churchillem. Baldwin, který se po volbách stal ministerským předsedou, zamýšlel za účelem smírného vyřešení této otázky opětovně svolat konferenci řízenou předsedou Dolní sněmovny, obdobnou, jaká se osvědčila již před 10 lety při jednáních o všeobecném volebním právu.⁴⁷² Poté, co se předseda Dolní sněmovny odmítl k této roli uvolit, odhodlala se Baldwinova vláda předložit návrh na svou odpovědnost. Dolní sněmovna se za něj na jaře roku 1928 postavila s drtivou převahou 387 hlasů ku 10.⁴⁷³ Millicent Fawcettová mohla s uspokojením prohlásit:

„Je to téměř přesně 61 let, co jsem 20. května 1867 slyšela Johna Stuarta Milla představovat jeho pozměňovací návrh [doplňující volební právo žen]

⁴⁶⁷ Act of Parliament 8 & 9 Geo. V, c. 47.

⁴⁶⁸ Jednalo se o Constance Markieviczovou, která však kandidovala za irskou separatistickou stranu Sinn Féin, jejíž poslanci se činnosti Dolní sněmovny odmítli zúčastnit. Navíc šlo o osobu dříve odsouzenou pro velezradu, platnost její volby je proto celkově pochybná. První ženou, která svůj poslanecký mandát opravdu vykonávala, se stala až konservativní poslankyně Nancy Astorová, zvolená v doplňovacích volbách v roce 1919. TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 175.

⁴⁶⁹ Např. v roce 1923 byla zvolena za poslankyni Ellen Wilkinsonová, která v té době nedisponovala aktivním volebním právem. Tamtéž.

⁴⁷⁰ JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 46.

⁴⁷¹ TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 179-180.

⁴⁷² JOHNSTON, *The History of the Parliamentary Franchises*, op. cit. 14, s. 46.

⁴⁷³ TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 183.

k reformnímu zákonu. Bylo mi tak dopřáno mimořádné štěstí sledovat tento zápas od samého počátku.⁴⁷⁴

Jediným účelem zákona o zastoupení lidu a rovném volebním právu z roku 1928 (*Representation of the People (Equal Franchise) Act, 1928*)⁴⁷⁵ bylo zrovnoprávnění postavení žen a mužů. Jakýmkoli dalším zásahům do volebního práva se zákon vyhýbal.⁴⁷⁶ Zákon o zastoupení lidu z roku 1918 byl tímto předpisem novelizován tak, že byla vypuštěna všechna zvláštní ustanovení týkající se volebního práva žen a v ustanoveních zakládajících volební právo mužů bylo slovo „man“ (muž) nahrazeno pojmem „person“ (osoba).⁴⁷⁷ Od nabytí účinnosti zákona mohly ženy ve všech volbách volit za zcela stejných podmínek jako muži.

Voleb v roce 1929 se mohlo zúčastnit o více než 5 milionů voliček více, než voleb předcházejících.⁴⁷⁸ Celková velikost elektorátu dosáhla téměř 29 milionů, přičemž ženy se na tomto čísle podílely z 53 %.⁴⁷⁹

Volební právo ve Spojném království tak definitivně stalo všeobecným, přímým, tajným a (téměř)⁴⁸⁰ rovným.

⁴⁷⁴ Překl. aut., v originále „It is almost exactly 61 years ago since I heard John Stuart Mill introduce his suffrage amendment to the Reform Bill on May 20th, 1867. So I have had extraordinary good luck in having seen the struggle from the beginning.“ Citováno dle KEYTE, S. *Millicent Fawcett at the Royal Albert Hall*. The Fawcett Society, 2015. Dostupné z: <https://www.fawcettsociety.org.uk/Blog/millicent-fawcett-royal-albert-hall>

⁴⁷⁵ Act of Parliament 18 & 19 Geo. V, c. 12.

⁴⁷⁶ TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 184.

⁴⁷⁷ *Representation of the People (Equal Franchise) Act, 1928*, čl. 1, 2, 4.

⁴⁷⁸ TAKAYANAGI, *Women and the Vote...*, op. cit. 426, s. 184.

⁴⁷⁹ CRAIG, *British electoral facts*, op. cit. 461, s. 76 a 78. Ženy tvořili nadpoloviční většinu lektorátu mimo jiné patrně i z důvodu, že mužská populace utrpěla ve válce značné ztráty.

⁴⁸⁰ Dosud se však neuplatňovala zásada „one man, one vote“ („jeden člověk, jeden hlas“), neboť někteří voliči disponovali druhým hlasem (z titulu univerzitního vzdělání či užívání prostor určených k podnikání). Tato možnost vícenásobného hlasování byla eliminována zákonem o zastoupení lidu z roku 1948 (*Representation of the People Act, 1948*, 11 & 12 Geo. VI, c. 65).

ZÁVĚR

Historie volebního práva v Anglii v 19. a na počátku 20. století je tématem, které umožňuje podat příklad evolučního politického a právního vývoje, ušetřeného revolučních zvrátů a prvků diskontinuity.

Přesto však nelze bez výhrad hovořit o vývoji zcela přímočarém a rovnoměrném. Vývoj volebního práva (co se voleb poslanců Dolní sněmovny Parlamentu Spojeného království týče) ve sledovaném období probíhal v několika skokových krocích, představovaných zejména čtveřicí rozsáhlých volebních reforem z let 1832, 1867, 1884-5 a 1918, doplněných dílčí, avšak vysoce významnou reformou z roku 1928.

Bylo by současně lichým pohlížet na vývoj volebního práva v Anglii ve studovaném období jako na teleologický dějinný proces, od počátku neomylně směřující k závěrečnému dosažení demokratické formy vlády a všeobecného, přímého, rovného a tajného volebního práva, jakkoli se právě takové nakonec stalo jeho výsledkem.

Naopak: téměř každý z velkých politických autorů reforem, s nimiž jsme se ve sledovaném období setkali, od hraběte Greye a hraběte Russella po Benjamina Disraeliho a Williama Gladstona, považoval ve své době předkládanou a prosazenou reformu za víceméně konečné opatření, kterým bude forma ústavního systému na dlouho dobu, ne-li natrvalo, ustálena.

„Velká volební reforma“ z roku 1832 měla za cíl především eliminovat nejflagrantnější anomálie, které se pojily s dosavadní podobou volebního práva, jehož koncepce v zásadě nedoznala změn od poloviny 15. století. Propadliště dějin tak pohltilo velkou část z *rotten* a *decayed boroughs*, drobných residuálních volebních obvodů, v nichž byla volba poslanců obvykle plně ovládána tamním hlavním pozemkovým vlastníkem. Současně se většího podílu na v Parlamentu soustředěné moci domohly stále se rozvíjející a vlivu nabývající městské středostavovské vrstvy. Prosazením této reformy byla zasažena dosud téměř nedotknutelná jistota, již volební právo posledních více než 400 let bylo, což se přeneslo do změny rovnováhy v celém ústavním systému, včetně oslabení postavení Sněmovny lordů. I po provedení reformy však náleželo volební právo méně než 8 % zletilé populace Britských ostrovů. Zároveň se sjednocením podmínek výkonu volebního práva do značné míry vytratila dosavadní pestrost elektorátu, což po následujících třicet let představovalo důvod pro hojnou kritiku.

Dalekosáhlé požadavky na demokratisaci politického systému, představené v následujících letech v Chartě lidu a získavší si značnou podporu v dělnických vrstvách, ovšem vyzněly do prázdna. Na rozdíl od mnoha států kontinentální Evropy tak 40. léta 19. století nepřinesla žádný dramatický zásah do ústavního uspořádání.

Až v polovině let 60. se s nástupem reformisty ovládaného kabinetu vytváří prostor pro další úpravu volebního práva. Zatímco volební reforma z roku 1832 vděčí za své prosazení v nezanedbatelné míře vnějším vlivům – domácím nepokojům i ozvěně francouzské Červencové revoluce roku 1830, reformní kvas 60. let byl v mnohem větší míře plodem vnitroparlamentní politiky. A právě ta svými zvraty vedla ke skutečnosti, že volební zákon v roce 1867 nakonec prosadil původně opoziční, toryovský tábor, byť v poněkud jiné podobě, než původně zamýšlel. Místo opatrného pootevření volebních místností dalším voličům nastoupil skokový a dramatický pokles majetkového censu – ovšem jen ve městech. Počet voličů se po reformě bezmála zdvojnásobil, ani tak však nečinil více než 16 % z celé dospělé populace.

Reformy z let 1884 až 1885 byly do značné míry logickým vyústěním reformy předcházející. Doposud panující výrazné rozdíly mezi volebním censem v městských obvodech a ve venkovských hrabstvích jimi byly navždy setřeny. Od roku 1884 náleželo i v hrabstvích, tak jako ve městech, volební právo každému muži staršímu 21 let, jenž vlastnil nebo si najímal byt – v praxi tedy volila hlava většiny rodin. Ostatní právní důvody vzniku volebního práva měly napříště již jen vyloženě doplňkový charakter. Rozsáhlé překreslení volebních obvodů a přerozdělení mandátů, provedené v následujícím roce, pak eliminaci odlišností mezi městskými a venkovskými obvody dovršilo a současně dodalo britskému volebnímu právu další a dodnes platnou charakteristiku: přetrvala jednokolová většinová volba, avšak nově se základem volebního systému stal namísto obvodu dvoumandátového obvod jednomandátový. Navíc bylo vůbec poprvé záměrně přistoupeno k přibližnému sjednocení jejich lidnatosti. Tím se výrazně vyrovnala relativní váha jednotlivých hlasů. Volební právo, které již náleželo nadpoloviční většině dospělé mužské populace, se začalo podobat rovnému, byť nikoli všeobecnému.

Nejprohibitivnější překážkou všeobecnosti volebního práva nadále představoval nesporně census pohlaví. Ten byl na sklonku 19. století postupně odbourán ve vztahu k volbám do orgánů místní samosprávy (byť zpočátku jen s účinky pro nesezdané ženy), intenzivní

kampaň ženských emancipačních hnutí v prvním desetiletí 20. století však jeho zrušení pro parlamentní volby nepřinesla.

Až oběti a heroické nasazení, které v průběhu 1. světové války přinesli bez ohledu na své společenské postavení jak vojáci v poli a na moři, tak ženy na „domácí frontě“, prokázaly, že rozšíření volebního práva na další skupiny obyvatel je neodkladné. Uprostřed válečných let se sešla mezistranická konference zaštitěná autoritou předsedy Dolní sněmovny, aby připravila návrh volební reformy, jež byla v roce 1918 také přijata. Mužům starším 21 let bylo zaručeno všeobecné volební právo, ženám však náleželo až při dosažení věku 30 let a splnění dalších podmínek. Od přijetí tohoto reformního zákona náleželo volební právo přibližně třem čtvrtinám zletilé populace Britských ostrovů. Definitivního a úplného zrovnoprávnění ve volebním právu se ženy dočkaly o deset let později, roku 1928.

Tím volební právo ve Spojeném království nabylo té podoby, jakou zaznamenáváme i dnes, s výhradou spíše marginálních změn, jakými bylo zrušení nepříliš běžného práva některých voličů volit dvakrát v roce 1948, snížení censu věku na 18 let v roce 1969 a připuštění občanů žijících v zahraničí k volbám, jakož i korespondenčního hlasování, v roce 1985.

Anglie, resp. Spojené království, co se volebního práva týče, nepředstavovalo v období sledovaném touto prací v mezinárodním měřítku žádnou avantgardu. K jeho rozšiřování přistupovalo obezřetně až zdrženlivě, vždy až poté, kdy se dostatečně prokázalo, že předchozí rozšíření volebního práva nepředstavovalo destruktivní zásah do ústavního uspořádání. O to trvalejší a pevnější základy volebního práva byly položeny.

Vývoj volebního práva v Anglii, potažmo Spojeném království, tak poskytuje příklad úctyhodné právní stability a kontinuity, tak bolestně scházející zemím, jimž z vnitřních či vnějších příčin nebyla dopřána.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použitých právních předpisů

Catholic Relief Act, 1829 (Act of the Parliament 10 Geo. IV, c. 7). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 69. 10 George IV. 1829.* London: His Majesty's Printers, 1829.

Parliamentary Elections (Ireland) Act, 1829 (Act of the Parliament 10 Geo. IV, c. 8). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 69. 10 George IV. 1829.* London: His Majesty's Printers, 1829.

Representation of the People Act, 1832 (Act of Parliament 2 & 3 Will. IV, c. 45). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 72. 2 & 3 William IV. 1832.* London: His Majesty's Printers, 1832.

Parliamentary Boundaries Act, 1832 (Act of Parliament 2 & 3 Will. IV, c. 64). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 72. 2 & 3 William IV. 1832.* London: His Majesty's Printers, 1832.

Municipal Corporations Act, 1835 (Act of Parliament 5 & 6 Will. IV, c. 76). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 75. 5 & 6 William IV. 1835.* London: His Majesty's Printers, 1835.

The House of Commons Qualification Act, 1838 (Act of Parliament 1 & 2 Vict., c. 48). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 78. 1 & 2 Victoria. 1838.* London: Her Majesty's Printers, 1838.

Parliamentary Voters Registration Act, 1843 (Act of Parliament 6 & 7 Vict., c. 18). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 83. 6 & 7 Victoria. 1843.* London: Her Majesty's Printers, 1843.

Small Tenements Act (Act of Parliament 13 & 14 Vict., c. 99). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 90. 13 & 14 Victoria. 1850.* London: Her Majesty's Printers, 1850.

Compound Householders Registration Act (Act of Parliament 14 & 15 Vict., c. 14). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 91. 14 & 15 Victoria. 1851.* London: Her Majesty's Printers, 1851.

Corrupt Practices Prevention Act, 1854 (Act of Parliament 17 & 18 Vict., c. 102). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 94. 17 & 18 Victoria. 1854.* London: Her Majesty's Printers, 1854.

Property Qualification for Members of Parliament Act, 1858 (Act of Parliament 21 & 22 Vict., c. 26). In: *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 98. 21 & 22 Victoria. 1858.* London: Her Majesty's Printers, 1858.

University Elections Act 1861, (Act of Parliament 24 & 25 Vict., c. 53). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 101. 24 & 25 Victoria. 1861.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1861.

Union Assessment Committee Act, 1862 (Act of Parliament 25 & 26 Vict., c. 103). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain*

and Ireland. Vol. 102. 25 & 26 Victoria. 1862. London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1862.

Representation of the People Act, 1867 (Act of Parliament 30 & 31 Vict., c. 102). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/30-31/102/contents/enacted>

Election Petitions and Corrupt Practices at Elections Act, 1868 (Act of Parliament 31 & 32 Vict. c. 125). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 108. 31 & 32 Victoria. 1868.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1868.

Representation of the People in Scotland Act, 1868 (Act of Parliament 31 & 32 Vict., c. 48). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/31-32/48/contents/enacted>

Representation of the People in Ireland Act, 1868 (Act of Parliament 31 & 32 Vict., c. 49). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 108. 31 & 32 Victoria. 1868.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1868.

Poor Rate Assessment and Collection Act, 1869 (Act of Parliament 32 & 33 Vict., c. 41). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 109. 32 & 33 Victoria. 1869.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1869.

Municipal Corporation (Election) Act, 1869 (Act of Parliament 32 & 33 Vict., c. 55). In: RICKARDS, George Kettlby, ed. *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Vol. 109. 32 & 33 Victoria. 1869.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1869.

Ballot Act, 1872 (Act of Parliament 35 & 36 Vict., c. 33). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/35-36/33/contents/enacted>

Revising Barristers Act, 1873 (Act of Parliament 36 & 37 Vict. c. 70). In: *The Law Reports: the Public General Statutes, Passed in the Thirty-sixth and Thirty-seventh Years of the Reign of Her Majesty Queen Victoria, 1873. Vol. VIII.* London: G. E. Eyre and W. Spottiswoode, 1873.

Corrupt and Illegal Practises Prevention Act, 1883 (Act of Parliament 46 & 47 Vict., c. 51). In: SEAGER, John Renwick. *The Corrupt practices act, 1883 with introduction and full index.* London: P.S. King & Son, 1883.

Representation of the People Act, 1884 (Act of Parliament 48 & 49 Vict., c. 3). In: GLEN, Cunningham W. *The Representation of the People Act, 1884, with introduction notes and index.* Shaw & Sons. 1885

Redistribution of Seats Act, 1885 (Act of Parliament 48 & 49 Vict., c. 23). In: HEATON, William. *The Three Reforms of Parliament: A History, 1830–1885.* London: T. Fisher Unwin, 1885.

County Electors Act, 1888 (Act of Parliament 51 & 52 Vict., c. 10). In: LUSHINGTON, Sydney George. *County Electors Act, 1888.* London: Shaw & Sons, 1888.

Local Government Act, 1888 (Act of Parliament 51 & 52 Vict., c. 41). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/51-52/41/contents/enacted>

Local Government Act, 1894 (Act of Parliament 56 & 57 Vict., c. 73). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/56-57/73/contents/enacted>

Prisoners (Temporary Discharge for Ill Health) Act, 1913 (Act of Parliament 3 Geo. V, c. 4). Dostupné z: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/winson-green-forcefeeding/cat-and-mouse-act/cat-and-mouse-act-2/>

Representation of the People Act, 1918 (Act of Parliament 7 & 8 George V, c. 64) Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1918/64/contents/enacted>

Redistribution of Seats (Ireland) Act, 1918 (Act of Parliament 7 & 8 Geo. V, c. 65). In: MAYER, Sylvain. *Representation of the people act 1918, and the Redistribution of seats (Ireland) act, 1918*. London: Waterlow and Sons, 1918.

Parliament (Qualification of Women) Act, 1918 (Act of Parliament 8 & 9 Geo. V, c. 47). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/8-9/47/contents/enacted>

Law of Property Act, 1925 (Act of Parliament 5 Geo. V, c. 20). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/15-16/20/contents/enacted>

Representation of the People (Equal Franchise) Act, 1928 (Act of Parliament 18 & 19 Geo. V, c. 12). Dostupné z: http://www.zaoerv.de/01_1929/1_1929_2_b_478_2_483_1.pdf

Representation of the People Act, 1948 (Act of Parliament 11 & 12 Geo. VI, c. 65). Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1948/65/contents/enacted>

2. Seznam použité judikatury

Rozhodnutí *Court of Common Pleas* 2 CB 182, ve věci *Coggan v. Lockett* (1846). In: *The Law Journal Reports: For the Year 1846, vol. XV.*, London: Edward Bret Ince, 1846.

Rozhodnutí *Court of Common Pleas*, 2 CB 2010, ve věci *Colvill v. Wood* (1846). In: *The Law Journal Reports: For the Year 1846, vol. XV.*, London: Edward Bret Ince, 1846.

Rozhodnutí *Court of Queen's Bench*, 7 QB 361, ve věci *Regina v. Harrald* (1872). In: ODGERS, Charles E. *Craies On Statute Law. Fifth Edition*. London: Sweet and Maxwell, 1952. (Citace z odůvodnění).

Rozhodnutí *Queen's Bench Division*, 8 QBD 195, ve věci *Bradley v. Baylis* (1881). In: *The Law Reports. Cases determined in the Queen's Bench Division and on appeal therefrom in the Court of Appeal, and decisions on Crown cases reserved. 1881-1882, XLV & XLVI Victoriae. Vol. VIII*. London: William Clowes and Sons, 1881.

3. Seznam sbírek pramenů, komentářové literatury a dalších použitých pramenů

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Stuttgart: Ekumenická rada církví v ČSR, 1984.

BURKE, E. *Speech to the Electors of Bristol*. 1774. Dostupné z: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch13s7.html>

BURKE, E. *Speech on the Reform of the Representation of the Commons in Parliament*. In: PAYNE, E. J. *Select Works of Edmund Burke, vol. 4 (Miscellaneous Writings)*. Dostupné z: <http://www.econlib.org/library/LFBooks/Burke/brkSWv4c2.html>

FRASER, sir Hugh. *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*. London: Sweet and Maxwell, 1918.

GLEN, Cunningham W. *The Representation of the People Act, 1884, with introduction notes and index*. Shaw & Sons. 1885

Earl GREY, Henry. *The Reform Act, 1832: The Correspondence of the Late Earl Grey with His Majesty King William IV. and with Sir Herbert Taylor, from Nov. 1830 to June 1832, Volume 1*. London: J. Murray, 1867.

Hansard, House of Commons Debates, 3rd series. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/volumes/3/index.html>

Hansard, House of Commons Debates, 5th series. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/volumes/5C/index.html>

Hansard, House of Lords Debates, 3rd series. Dostupné z: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/volumes/3/index.html>

Hansard, House of Commons – Written Answers, vol. 487. Dostupné z: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090211/text/90211w0027.htm>

HATHAWAY, W. S., ed. *The Speeches of the Right Honourable William Pitt in the House of Commons. Vol. II*. London: Longman, Hurst, Rees and Orme, 1806.

LOWTHER, James William. *Report of Speaker's Conference*. In: FRASER, sir Hugh. *The Representation of the People Act, 1918 with explanatory notes*. London: Sweet and Maxwell, 1918.

Research Paper: Manner of Voting at UK Elections. Law Commission, 2014. Dostupné z: http://www.lawcom.gov.uk/wp-content/uploads/2015/03/Electoral-Law_Manner-ofVoting_Research.pdf

SEAGER, John Renwick. *The Corrupt practices act, 1883 with introduction and full index*. London: P.S. King & Son, 1883.

The Chiltern Hundreds. Factsheet P11 Procedure Series. House of Commons Information Office. Dostupné z: <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/p11.pdf>

The People's Charter. Dostupné z: <https://www.bl.uk/collection-items/the-peoples-charter>

WILKINSON, Robert. *The Representation of the People Act 1867: With Practical and Explanatory Notes, and Abstract of the Act, and a Full Index*. London: Stevens & Haynes, 1868.

4. Seznam použité literatury

BAGEHOT, Walter. *The English Constitution*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-953901-7.

- BLACKBURN, Robert. *Laying the Foundations of the Modern Voting System: The Representation of the People Act 1918*. Parliamentary History, 2011, 30 (1), 33–52. ISSN 1750-0206
- BLACKBURN, Robert. *The Electoral System in Britain*. London: Macmillan, 1995. ISBN 978-1-349-24090-6
- BLACKSTONE, William. *Commentaries on the laws of England: in four books. Vol. I. The nineteenth edition*. London: A. Maxwell and Stevens & sons, 1836.
- BLAKE, Robert. *Disraeli*. New York: St. Martin's Press, 1967.
- BLAKE, Robert. *The Conservative Party from Peel to Churchill*. London: Eyre & Spottiswoode, 1970. ISBN 0413272001.
- BOUVIER J. *Bouvier's Law Dictionary, Volume III*. Kansas City: Vernon Law Book Company, 1914.
- BRIGGS, Asa. *Victorian people: a reassessment of persons and themes, 1851-67*. Chicago: Chicago University Press, 1955.
- BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 278 s. ISBN 80-85959-23-2.
- BUTLER, James Ramsay Montagu, *The Passing of the Great Reform Bill*. London: Longmans, Green and Co., 1914.
- COWLING, Maurice. *1867: Disraeli, Gladstone and revolution: the passing of the second Reform Bill*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 978-0-521-01958-3.
- COWMAN, Krista. *Women's suffrage campaigns in Britain*. Women's History Review. 2000, 9 (4), 815-823. ISSN: 0961-2025.
- COX, Homersham. *A History of the Reform Bills of 1866 and 1867*. London: Longmans, Green and Co., 1868.
- CRAIG, Frederick Walter Scott. *British electoral facts 1885-1975*. London: Macmillan, 1976. ISBN 978-1-349-15699-3.
- DAVIS, John, TANNER, Duncan. *The Borough Franchise After 1867*. Historical Research. 1996, 69 (170), 306-327. ISSN:1468-2281.
- DICKINSON, Harry Thomas. *Britain and the French Revolution, 1789-1815*, Basingstoke a London: MacMillan, 1989. ISBN 0631139451.
- DINWIDDY, John. *Christopher Wyvill and Reform 1790-1820. (Borthwick Papers 39)* York: Borthwick Publications, 1971. ISBN 978-0-900-70106-1.
- DOREY, Peter. *The Conservative Party and the trade unions*. New York: Routledge, 1995. ISBN 978-0-415-06487-3.

- DRIVER, Felix. *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834-1884*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0521607477.
- DRIVER, Leigh. *The lost villages of England*. London: New Holland, 2006. ISBN 978-1845374235.
- EASTWOOD, David. *Parliament and Locality: Representation and Responsibility in Late-Hanoverian England*. *Parliamentary History* 17 (1), 1-14. ISSN 1750-0206.
- EVANS, Eric J. *Parliamentary Reform in Britain c. 1770-1918*. London a New York: Routledge. ISBN 9781317886242.
- EVANS, Eric J. *The Great Reform Act of 1832*. 2. vyd. London a New York, 1994.
- FEUCHTWANGER, Edgar J. *Gladstone*. Basingstoke: Macmillan, 1989. ISBN 978-1-349-19783-5
- GASH, Norman. *Politics in the Age of Peel: A Study in the Technique of Parliamentary Representation, 1830-1850*. London: Faber & Faber, 2013. ISBN 978-0571296514
- GELNAROVÁ, Jitka. „Dotud nelze mluvit, že máme všeobecné právo hlasovací, pokud se vztahuje jen na muže.“ *Volební reforma z roku 1907 v diskursu českého hnutí za volební právo pro ženy*. *Acta Politologica* 2012, 4 (2), s. 194. ISSN 1804-1302.
- GOODWAY, David. *London Chartism 1838–1848*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 333 s. ISBN 0-521-89364-X.
- HALL, Catherine, MCCLELLAND Keith, RENDALL Jane. *Defining the Victorian nation: class, race, gender and the British Reform Act of 1867*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. ISBN 978-0-521-57653-6.
- HALL, Peter. *Brief History of Old and New Sarum*. Salisbury: W. B. Brodie and Co., 1834.
- HARCOURT, Freda. *Disraeli's Imperialism, 1866-1868: A Question of Timing*. *The Historical Journal*. 1980, 23 (1), 87-109. ISSN 0018-246X.
- HEATON, William. *The Three Reforms of Parliament: A History, 1830– 1885*. London: T. Fisher Unwin, 1885.
- HIMMELFARB, Gertrude. *Victorian Minds*. Chicago: I.R. Dee, 1995. ISBN 1-56663-077-0
- HOMER, Lawrence Morris. *Parliamentary Franchise Reform in England from 1885 to 1918*. New York: Columbia university, 1921
- HOVELL, Mark. *The Chartist Movement*. Manchester: Manchester University Press, 1918.
- CHYTILEK, Roman, ŠEDO, Jakub, LEBEDA, Tomáš a ČALOUD, Dalibor. *Volební systémy*. 2. rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-548-6.

- JENNINGS, Ivor. *Party Politics: Volume 2: The Growth of Parties*. Cambridge: Cambridge University Press, 1961.
- JOHNSTON, Neil. *The History of the Parliamentary Franchises*. House of Commons Library Research Paper. 2013, 13/14, 1-61. ISSN 1368-8456.
- KELSO, Alexandra. *Parliamentary reform at Westminster*. Manchester: Manchester University Press, 2009. ISBN 978-0-7190-7675-6.
- KLÍMA, Michal. *Nová volební reforma ve Spojeném království – "AV plus"*. Politologický časopis. 2000, 7 (1), 3-29. ISSN 1211-3247.
- KUKLÍK, Jan. *Poodhalené tváře anglického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-441-1.
- LANG, Sean. *Parliamentary Reform, 1785-1928*. London a New York: Routledge, 1999. ISBN 0-203-98094-8.
- LOPATIN, Nancy D. *Political Unions, Popular Politics and the Great Reform Act of 1832*. Basingstoke: Macmillan Press, 1999. ISBN 978-0-230-37102-6.
- MAITLAND, Frederic William. *The Constitutional History of England. A Course of Lectures Delivered*. Cambridge: Cambridge University Press, 1919.
- MAUROIS, André. *Život Benjamina Disraeliho*. Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-85190-66-4.
- MAY, sir Thomas Erskine. *The Constitutional History of England Since the Accession of George the Third, 1760–1860, Vol I*. London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1861.
- MAY, sir Thomas Erskine. *The Constitutional History of England Since the Accession of George the Third, 1760–1860, Vol II*. New York: W. J. Widdleton, 1874.
- MCCORD, Norman. *British History 1815-1914. 2nd ed.* Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-923319-9.
- MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. 2. upr. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 80-205-0267-X.
- MILLER, Naomi. *Major John Cartwright and the Founding of the Hampden Club*. The Historical Journal, 17 (3), 615-619. 1974.
- MORRIS, Homer Lawrence. *Parliamentary Franchise Reform in England from 1885 to 1918*. New York: Columbia University, 1921.
- NAVRÁTILOVÁ, Veronika. *Význam zápisů v katastru nemovitostí pro zajištění ochrany vlastnického práva (analýza české a anglické právní úpravy)*. Brno, 2012. Rigorózní práce. Masarykova universita. Právnická fakulta.

- O'GORMAN, Frank. *Voters, Patrons and Parties: The Unreformed Electoral System of Hanoverian England, 1734–1832*. Oxford: Clarendon Press, 1989. ISBN 0198200560.
- OSTROGORSKI, Moisei. *The Rights of Women: A Comparative Study in History and Legislation*. London: Swan Sonnenschein & Co., 1893
- PAINE, Thomas. *The Rights of Man*. London: W. T. Sherwin, 1817.
- PETERSMARK, Frank L. *London Calling: The London Corresponding Society And The Ascension Of Popular Politics*. Paper 1161. Wayne State University Dissertations, 2015.
- PORRITT, Edward. *The Unreformed House of Commons; Parliamentary representation before 1832. 1: England and Wales*. Cambridge: Cambridge University Press, 1903.
- PORRITT, Edward. *The Unreformed House of Commons; Parliamentary representation before 1832. 2: Scotland and Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press, 1909
- RAINA, Peter. *House of Lords Reform: A History. Volume 1. The Origins to 1937: Proposals Deferred*. Bern: Peter Lang AG, 2011. ISBN 978-3-0353-0577-7.
- READ, Donald. *Peterloo: The "Massacre" and Its Background*. Manchester: Manchester University Press, 1958.
- REID, Stuart Johnson. *Lord John Russell*. New York: Harper & brothers, 1895.
- RIX, Kathryn. *The Second Reform Act and the Problem of Electoral Corruption*. *Parliamentary History*, 36, 2017, 64–81. ISSN 1750-0206.
- ROBERTS, Matthew. *Popular Conservatism in Britain, 1832–1914*. *Parliamentary History*. 2007, 26, 387–410. ISSN 1750-0206.
- ROBERTS, Matthew. *Resisting "Arithmocracy": Parliament, Community and the Third Reform Act*. *Journal of British Studies*, 2011, 50 (2), 381-409. ISSN 1545-6986
- RŮŽIČKA, Karel. *Copyholders v Anglii*. *Sborník věd právních a státních*. 1911, 11, 33-41.
- SAUNDERS, Robert. *Democracy and the vote in British politics, 1848-1867: the making of the second Reform Act*. Burlington: Ashgate Publishing, Ltd, 2011. ISBN 978-1-4094-1794-1.
- SAUNDERS, Robert. *Introduction: 'Shooting Niagara – and After?'*. *Parliamentary History*, 36, 2017, s. 1–13. ISSN 1750-0206.
- SELF, Robert C. *The Evolution of the British Party System 1885–1940*. New York: Routledge, 2014. ISBN 978-0582381766
- SEYMOUR, Charles. *Electoral Reform in England and Wales*. New Haven: Yale University Press, 1915.

- SHANNON, Richard. *The age of Disraeli, 1868-1881: the rise of Tory democracy*. New York: Longman, 1992. ISBN 0582507138.
- SHEPPARD, Douglas F. *The Cave of Adullam, Household Suffrage, and the Passage of the Second Reform Act*. *Parliamentary History*. 1995, 14 (2), 149-172. ISSN 1750-0206.
- SMITH, Francis Barrymore. *The Making of the Second Reform Bill*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- SMITH, George Barnett. *The life of the Right Honourable William Ewart Gladstone*. London, Paris, New York: Cassell, Petter, Galpin & Co., 1882.
- SNELL-FEIKEMA, Michael D. *Popular Agitation and British Parliamentary Reform, 1866-1867*, *Journal of Undergraduate Research at Minnesota State University, Mankato*, 2005, 5 (21), 1-60. ISSN 2378-6949.
- STEELE, David. *Lord Salisbury: A Political Biography*. London: Taylor & Francis, 2004. ISBN 0-203-50014-8.
- TAKAYANAGI, Mari. Women and the Vote: The Parliamentary Path to Equal Franchise, 1918–28. *Parliamentary History*. 2018, 37, 168-185. ISSN 1750-0206.
- TAIT, James. *The Medieval English Borough; Studies on its Origins and Constitutional History*. Manchester: Manchester University Press, 1936.
- TOMLINS, sir Thomas Edlyn. *The Law-Dictionary, Defining and Interpreting the Terms or Words of Art, and Explaining the Rise, Progress, and Present State of the English Law, Vol. I*. 4. vydání. London, 1835.
- TOMLINS, sir Thomas Edlyn. *The Law-Dictionary, Defining and Interpreting the Terms or Words of Art, and Explaining the Rise, Progress, and Present State of the English Law, Vol. II*. 4. vydání. London, 1835.
- VAN WINGERDEN, Sophia A. *The women's suffrage movement in Britain, 1866-1928*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1999. ISBN 978-1-349-27493-2.
- VOSSSEN, Justin. *Disraeli, Gladstone, and The Reform Act of 1867*. *Journal of Undergraduate Research at Minnesota State University, Mankato*. 2005, 5 (23), 1-21. ISSN 2378-6949.
- WALSH, sir John. *The practical results of the Reform act of 1832*. London, 1860.
- WEBB, Sidney a WEBB, Beatrice Potter. *English local government, from the Revolution to the Municipal Corporations Act. Part two*. London: Longmans, Green and Co., 1908.
- WINSTANLEY, Michael J. *Gladstone and the Liberal party*. London a New York: Routledge, 1990. ISBN 0-203-12925-3.
- WRIGHT, David Gordon. *Democracy and reform, 1815-1885*. Harlow: Longman, 1970.

ZÁMYSLICKÝ, Jakub. *Ochrana nájmu bytu v Anglii*. Praha, 2009. Diplomová práce. Universita Karlova v Praze. Právnická fakulta.

ZIMMERMAN, Kristin. *Liberal Speech, Palmerstonian Delay, and the Passage of the Second Reform Act*. *The English Historical Review*. 2003, 118 (479), 1176-1202. ISSN 0013-8266.

5. Seznam dalších použitých internetových zdrojů

BALL, Rosalyn. *By the way: a look back at memorable by-elections*. BBC, 2014.

Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/democracylive/29543357>

Black's Law Dictionary - Free Online Legal Dictionary. 2nd Ed. Dostupné z:

<https://thelawdictionary.org/suffrage/>

BROOKE, John. *Pitt, William (1708-78), of Hayes, Kent*. In: NAMIER, sir Lewis a BROOKE, John. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z: <http://historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/member/pitt-william-1708-78>

BROOKE, John. *Pitt, Hon. William (1759-1806)*. In: NAMIER, sir Lewis a BROOKE, John. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/member/pitt-hon-william-1759-1806>

BROOKE, John. *Wendover*. In: NAMIER, sir Lewis a BROOKE, John. *The History of Parliament: the House of Commons 1754-1790*. Dostupné z:

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/constituencies/wendover>

CARLISLE, Janice. *On the Second Reform Act, 1867*. Branch: Britain, Representation and Nineteenth-Century History. Dostupné z:

http://www.branchcollective.org/?ps_articles=janice-carlisle-on-the-second-reform-act-1867

FARREL, Stephen. *Old Sarum*. In: FISHER, David R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z:

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/old-sarum>

FERRIS, John P. *Dunwich*. In: THRUSH, Andrew a FERRIS, John P. *The History of Parliament: the House of Commons 1604-1629*. Dostupné z:

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/constituencies/dunwich>

FERRIS, John P. *Old Sarum*. In: HENNING, Basil Duke. *The History of Parliament: the House of Commons 1660-1690*. Dostupné z:

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1660-1690/constituencies/old-sarum>

- FISHER, David R. *General Elections, 1820-1831*. In: FISHER, David R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/survey/v-general-elections-1820-1831>
- FISHER, David R. *Harwich*. In: FISHER, David R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/harwich>
- FRASSETTO, Mark. *Catholic Emancipation: 1760-1829*. Social Science Research Network, 2013. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2198549>
- JENKINS, Terry. *Grampound*. In: FISHER, D. R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/grampound>
- JENKINS, Terry. *Truro*. In: FISHER, David R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/constituencies/truro>
- KEYTE, Suzanne. *Millicent Fawcett at the Royal Albert Hall*. The Fawcett Society, 2015. Dostupné z: <https://www.fawcettsociety.org.uk/Blog/millicent-fawcett-royal-albert-hall>
- Oxford Dictionaries*. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/suffrage>
- RUSSELL, Steven. *'The dullest and most stupid place on earth . . .'* *Charles Dickens in Suffolk and Essex*. East Anglian Daily Times, 7. února 2012. Dostupné z: <http://www.eadt.co.uk/ea-life/the-dullest-and-most-stupid-place-on-earth-charles-dickens-in-suffolk-and-essex-1-1199987>
- SALMON, Philip. *The English Reform Legislation*. In: FISHER, David R. *The History of Parliament: the House of Commons 1820-1832*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1820-1832/survey/ix-english-reform-legislation>
- THORNE, Roland G. *Appleby*. In: THORNE, Roland G. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/appleby>
- THORNE, Roland G. *Gatton*. In: THORNE, Roland G. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/gatton>
- THORNE, Roland G. *Mitchell*. In: THORNE, Roland G. *The History of Parliament: the House of Commons 1790-1820*. Dostupné z: <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/constituencies/mitchell>

Volební právo v Anglii v 19. a na počátku 20. století

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou volebního práva v Anglii v 19. a na počátku 20. století. Pozornost je na prvním místě věnována reformním zákonům upravujícím volby do Dolní sněmovny Parlamentu Spojeného království, přijatým v letech 1832, 1867, 1884-85, 1918 a 1928. Uskutečnění těchto reforem vedlo k přechodu od původní archaické podoby volebního práva, přetrvávající bez větších změn z období pozdního středověku, ke všeobecnému, rovnému, přímému a tajnému volebnímu právu v podobě, která ve Spojeném království s drobnými změnami panuje do současnosti. Tato transformace byla završena v roce 1928. Mimo to je rovněž zmíněn vývoj právní úpravy komunálních voleb, změny v pasivním volebním právu a další legislativa týkající se voleb, zejm. legislativa potýkající se s volební korupcí. Nastíněna je také politicko-společenská debata týkající se volební reformy, a to s důrazem na debatu parlamentně relevantní.

Vlastní text práce je členěn do šesti částí sledujících chronologický vývoj. První část je zaměřena na popis a zhodnocení nereformovaného volebního práva, panujícího před rokem 1832. Ve druhé části jsou rozebrány okolnosti přijetí a důsledky „Velké volební reformy“ z roku 1832. Třetí část se zabývá časovým úsekem mezi reformami z let 1832 a 1867 a mimo jiné přibližuje požadavky Chartistického hnutí na změny ve volebním právu. Tématem čtvrté části jsou reformní snahy 60. let 19. století, reprezentované především odlišnými koncepcemi Williama Gladstona a Benjamina Disraeliho. Přiblížen je obsah Disraeliho reformního zákona z roku 1867, stejně jako některých navazujících předpisů. Pátá část je věnována volební reformě z let 1884-1885, jejímž důsledkem bylo sjednocení volebního práva v hrabstvích a ve městech a dominance jednomandátových volebních obvodů. V šesté části je pojednáno o volebním právu žen, reformních návrzích v období před a v průběhu první světové války a konečně také o reformním zákoně z roku 1918, jímž bylo zavedeno všeobecné volební právo mužů a široké volební právo žen. Práce je zakončena přiblížením volebního zákona z roku 1928, zrovnoprávňujícího muže a ženy.

Suffrage in England in the 19th and the early 20th centuries

Abstract

The diploma thesis address the issue of suffrage in England in the 19th and the early 20th centuries. Attention is paid primarily to the reform acts governing elections to the House of Commons of the Parliament of the United Kingdom, which were passed in years 1832, 1867, 1884-85, 1918 and 1928. The implementation of these reform acts led to the transition from the archaic form of suffrage, which persisted without major changes from the period of the late Middle Ages, to a universal and equal suffrage with direct and secret voting in the form which in the United Kingdom prevails, with minor amendments, to the present. This transformation was completed in 1928. In addition, the development of the municipal elections legislation, changes in a qualification of the Members of the Parliament and other changes in electoral legislation, especially in the legislation dealing with electoral corruption, are mentioned. There is also outlined a political and public debate on electoral reform, with an emphasis on parliamentary relevant debate.

The text of the thesis is divided into six sections, corresponding to the chronological development. The first section focuses on the description and evaluation of the unreformed suffrage prior to 1832. The second section discusses the circumstances of the passing and impact of the "Great Reform Act" of 1832. The third section deals with the time span between the reforms of 1832 and 1867 and e.g. describes the suffrage demands of the Chartists. The theme of the fourth section is the reform effort of the 1860s, represented primarily by the distinct concepts of William Gladstone and Benjamin Disraeli. The substance of the Disraeli's Reform Act of 1867, as well as of some related regulations, are expounded. The fifth section concerns the electoral reform of 1884-1885, which resulted in the unification of the suffrage in the counties and in the boroughs, and in the dominance of the single-member constituencies. The sixth section deals with women's suffrage, reform proposals in the period before and during the First World War, and finally with the Reform Act of 1918, which introduced the universal suffrage of men and the extensive suffrage of women. The diploma thesis ends with the Representation of the People Act of 1928, equalizing suffrage of men and women.

Volební právo v Anglii v 19. a na počátku 20. století

Klíčová slova: volební právo – volební reforma – Parlament Spojeného království

Suffrage in England in the 19th and the early 20th centuries

Keywords: suffrage – franchise reform – Parliament of the United Kingdom